

Analýza profesní struktury pracovních sil v České republice z pohledu sféry vzdělávání - 2003

Vývojové trendy zaměstnanosti v období let 1991 až 2002

Mgr. Robert Sukup
Ing. Jiří Vojtěch

Praha 2003

OBSAH

1. ÚVOD	3
2. METODOLOGICKÉ VYJÁDŘENÍ VÝVOJE A VÝVOJOVÝCH TENDENCÍ ZAMĚSTNANOSTI	9
3. STAV A VÝVOJ ZAMĚSTNANOSTI V JEDNOTLIVÝCH TŘÍDÁCH ZAMĚSTNÁNÍ	13
3.1. Zemědělství, lesní a rybářští dělníci	13
3.2. Dělníci při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vodním hospodářství	20
3.3. Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbáři)	27
3.4. Stavební dělníci	34
3.5. Provozní a obslužní pracovníci	41
3.6. Techničtí pracovníci	48
3.7. Pracovníci na úseku řízení a správy	55
3.8. Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ostatní nevýrobní	62
4. STAV A VÝVOJ ZAMĚSTNANOSTI PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY JAKO CELKU	68
5. SROVNÁNÍ STAVU A VÝVOJE ZAMĚSTNANOSTI PRACOVNÍKŮ SE STRUKTUROU ABSOLVENTŮ VSTUPUJÍCÍCH DO SFÉRY PRÁCE	73
5.1. Hodnocení struktury žáků připravovaných ve školské sféře z hlediska tříd zaměstnání	74
5.2. Hodnocení struktury žáků připravovaných ve školské sféře podle počtu zaměstnaných členěných dle skupin oborů	76
6. ZÁVĚR	80

1. Úvod

V minulém století prošla západní civilizace, ke které bezpochyby Česká republika také patří, velice významnými změnami. V dřívějších obdobích nebyly změny z pohledu rozvoje a zejména zavádění nových technologií ani zdaleka tak rychlé. Navíc se zpravidla týkaly jen části společnosti a jejich přijetí trvalo jednu i více generací. Díky tomuto vývoji dochází k neustálým změnám ve struktuře ekonomické činnosti, přičemž tyto změny se stávají čím dál tím rychlejší a dynamičtější. V podstatě každý člověk je v současné době konfrontován s těmito výzvami, resp. změnami několikrát za život. V České republice byl tento vývoj po druhé světové válce s nástupem komunistické vlády výrazně ovlivněn a ve svém důsledku zpomalen (např. oproti zemím západní Evropy či Severní Ameriky). Od roku 1990, po více než 40 letech silných nivelizačních tendencí a centrálně plánované ekonomiky, dochází v České republice opět k „narovnání“ a obnovení přirozeného vývoje ekonomiky a s ní souvisejících aktivit, což sebou samozřejmě přináší mimo jiné také růst jak makropolitické diferenciaci (horizontální diferenciaci), tak diferenciaci vertikální (metropolitní vs. ostatní oblasti). Opomenout nelze také vliv transformace na jednotlivá odvětví (odvětvová diferenciaci), což nepochybně také přispívá (vzhledem k příliš jednostrannému zaměření některých regionálních ekonomik na určité odvětví – zpravidla v těžkém průmyslu - a tím nízké diverzifikaci těchto ekonomických struktur) k problémům, se kterými se tyto regiony (v této souvislosti a v českých podmínkách např. některé regiony v rámci Moravskoslezského kraje, Ústeckého kraje) musí po roce 1990 potýkat. Další proces, kterým lze vysvětlit nerovnoměrnost je dán diferenciací mezi lidmi samotnými. Také proto můžeme sledovat například rozdíly mezi jednotlivými územními celky (vyjádřeno např. kritériem HDP/km²), tak i mezi samotnými lidmi a sociálními skupinami (HDP/obyvatele).

Zatímco před listopadem 1989 byl ve snaze zajistit plnou zaměstnanost kladen důraz na rovnoměrné a vyvážené rozmístění ekonomických aktivit (nikoliv jednotlivých odvětví – viz výše – ale zejména primárního a sekundárního sektoru jako celku) z kvantitativního hlediska, v 90. letech se ukazuje být mnohem významnější hledisko kvalitativní. Po roce 1989 tedy dochází ke korekci tohoto deformovaného vývoje a k přijetí cesty, na kterou státy na západ od našich hranic nastoupily o několik desetiletí dříve.

V první fázi transformačního období v České republice však nedošlo k očekávanému propadu některých problémových sociálních skupin či regionů. Tzv. česká cesta transformace byla totiž založena na určité formě centralismu, kdy stát prostřednictvím bankovního sektoru řídil a kontroloval a financoval mnohé velké ztrátové hospodářské subjekty. Díky tomuto „polštáři“ nebyly nuceny tyto subjekty radikálně restrukturalizovat a mohla se tak uměle udržovat nízká nezaměstnanost. Nezaměstnanost je totiž obyvateli po čtyřiceti letech plné zaměstnanosti velice citlivě vnímána. Potřeba začít řešit narůstající problémy vzrostla až ve 2. polovině 90. let, zejména potom od roku 1997, kdy se vliv zmíněného „polštáře“ začal vyčerpávat a dosavadní hospodářská politika se stala neúnosnou. Důsledkem byl mimo jiné nutný nárůst nezaměstnanosti, která v některých okresech dosáhla hranice 20 % (v rámci některých mikroregionů pak ještě mnohem vyšší).

Zaostalostí a rozvinutostí regionů se zabývá celá řada ekonomických teorií. Z našeho pohledu postačí zmínit skupinu, která bývá nazývána „teorie jádro – periferie“. Základní myšlenkou těchto modelů je teze, že ekonomický rozvoj a ekonomický růst probíhají různě jak v jednotlivých regionech, tak také v jednotlivých odvětvích. Podle nich jsou progresivní

regiony typické vysokou koncentrací obyvatel, rozsáhlým terciárním sektorem, koncentrací vyspělých technologií a řídicích funkcí, zatímco periferie je naopak typická méně rozvinutým průmyslem a je závislá na vývoji v centru. Podle některých zastánců těchto teorií v podobném smyslu funguje i tzv. odvětvová polarizace. Nová odvětví (firmy) vytvořená inovačními procesy představují hnací jednotky v dalším rozvoji daného odvětví. Hnacími jednotkami se stávají ty podniky či odvětví, které při růstu výstupů zvyšují zároveň výstupy jiných firem či odvětví.

Zejména od druhé poloviny 90. let 20. století se začíná objevovat a prosazovat přístup, který by měl být, zejména s ohledem na tuto studii, zmíněn. Totiž **zdůrazňování preference využití vlastních sil a zdrojů**, které mají být využity jako první a základní zdroj rozvoje. Za jeden z **nejvýznamnějších potenciálů je přitom považován lidský kapitál** a značná pozornost je soustředěna na investice do lidského kapitálu. Předpoklady úspěchu každého jednotlivce mají být založeny na rozvoji kvalifikace, talentu a na iniciativě lidí.

Zmíněné změny mají stále rychlejší charakter. Jestliže ještě v 19. století byly změny velmi pozvolné, v současné době jsou inovace, nové technologie implementovány velice rychle a hlavně často, což nutí společnost i jednotlivce (a to několikrát v horizontu jedné generace) na tyto změny reagovat.

V předchozích letech platilo, že **zkušenosti** z určitého oboru a **věrnost profesi** a zaměstnavateli se cenily velmi vysoko. **V současné době** jsou zkušenosti stále vysoce hodnoceny, avšak uplatnění pracovníka na trhu práce ovlivňují stále více jiné faktory. Změna nejen pracovního místa, ale i profese není nic výjimečného a to i několikrát během pracovní kariéry. Mezi nejvýznamnější vlastnosti a schopnosti, které mají vliv na vývoj pracovní kariéry, se tak řadí především **adaptabilita, flexibilita a schopnost a ochota se učit**. Změny v organizaci práce a stále se měnící a zdokonalující pracovní postupy vyžadují od účastníků pracovního trhu schopnost reagovat na nové poznatky a vyhovět měnícím se (zvyšujícím) nárokům. Jestliže ještě před 10 či 20 lety byla hlavní předností u dělnických profesí manuální zručnost, pak v současné době významně vzrůstá ochota se přizpůsobit, spolupracovat, aktivně vstupovat do komplexu výrazně širších pracovních činností, měnit činnosti či profesi současně se schopností a ochotou neustále se učit. Tyto schopnosti se stávají největším kladem, který na trhu práce může pracovník nabídnout.

Změnami na trhu práce spolu se změnami struktury profesí po roce 1989 se podrobněji zabývá studie „Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu“ v rámci širšího projektu Uplatnění absolventů škol: analýza a výhled. Podle autorů studie jsou tyto změny ovlivněny zejména dvěma faktory. Za prvé se jedná o změny související se zásadními změnami ve společnosti ve smyslu ekonomické, politické i sociální transformace a za druhé změny vycházejí z již výše zmíněných modernizačních trendů jako rozvoj nových technologií, vliv globalizace, průnik a kombinace více profesí do jednoho povolání, nutnost celoživotního vzdělávání, snižování možností uplatnění nekvalifikované pracovní síly, vznik nových kvalifikačně náročných profesí apod. (blíže viz Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000).

V České republice sice dlouhodobě dochází k růstu kvalifikační úrovně obyvatel (ten byl do roku 1989 uměle stimulován), avšak ani v současnosti **proporce vzdělanostní struktury zaměstnaných** (zejména podíl obyvatel s terciárním vzděláním) zdaleka **neodpovídají struktuře, která je obvyklá ve vyspělých západoevropských zemích**. Klesá sice podíl zaměstnaných se základním vzděláním, příp. bez vzdělání, narůstá také podíl obyvatel se vzděláním sekundárním a terciárním. Zejména proti rychlejšímu nárůstu

zaměstnanců s vysokoškolským vzděláním však hovoří nedostatečné kapacity institucí poskytujících vysokoškolské vzdělání, což dokazuje již pravidelný každoroční převis počtu přihlášek podaných ke studiu na vysoké škole nad konečným počtem přijatých.

Tabulka 1. Vývoj struktury zaměstnaných podle dosaženého vzdělání v letech 1991 až 2002 (v % z celkového počtu zaměstnaných)

	1991	1996	1998	2000	2002
Základní a bez vzdělání	14,7	10,6	9,5	8,7	7,3
Střední bez maturity	46,3	46,0	45,6	42,5	43,4
Střední s maturitou	28,4	32,7	33,9	35,7	36,1
Vysokoškolské	10,6	10,7	11,0	13,0	13,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: ČSÚ – výběrová šetření pracovních sil

Pochopitelně, že v souvislosti s výše uvedeným dochází také ke změnám v proporčním zastoupení v případě zaměstnanosti v jednotlivých profesích potažmo sektorech (viz graf 1).

Již v úvodu této kapitoly jsme zmínili, že u nás k těmto změnám došlo se značným zpožděním oproti např. vyspělým západoevropským zemím. Rozvoj terciárního sektoru byl záměrně tlumen, naproti tomu sektor primární (a některá odvětví v sekundárním sektoru) byl až do roku 1989 uměle udržován na úrovni, která by byla shledána na západ od našich hranic neobvykle vysokou. Výsledkem čtyřicetileté hospodářské činnosti, která byla závislá nikoliv jen na potřebách českého (československého) hospodářství, ale na potřebách a prioritách politiky celého východního bloku, byla **v mnoha regionech jednostranně založená hospodářská struktura**, deformovaná sociálně-demografická a územně-technická struktura či stav životního prostředí. Procesy, které započaly rokem 1989, znamenaly **postupné narovnání tohoto deformovaného vývoje**, celkovou změnu orientace i priorit české ekonomiky a obecně i posun těžiště ekonomiky (a územní atraktivity) z oblasti sekundárního sektoru do sektoru terciárního a zejména kvartérního. To může jinými slovy znamenat zánik, úpadek či stagnaci některých stávajících ekonomických aktivit (některá odvětví těžkého průmyslu, těžba uhlí apod.) a vznik řady nových či rozvoj některých stávajících právě v terciárním a kvartérním sektoru.

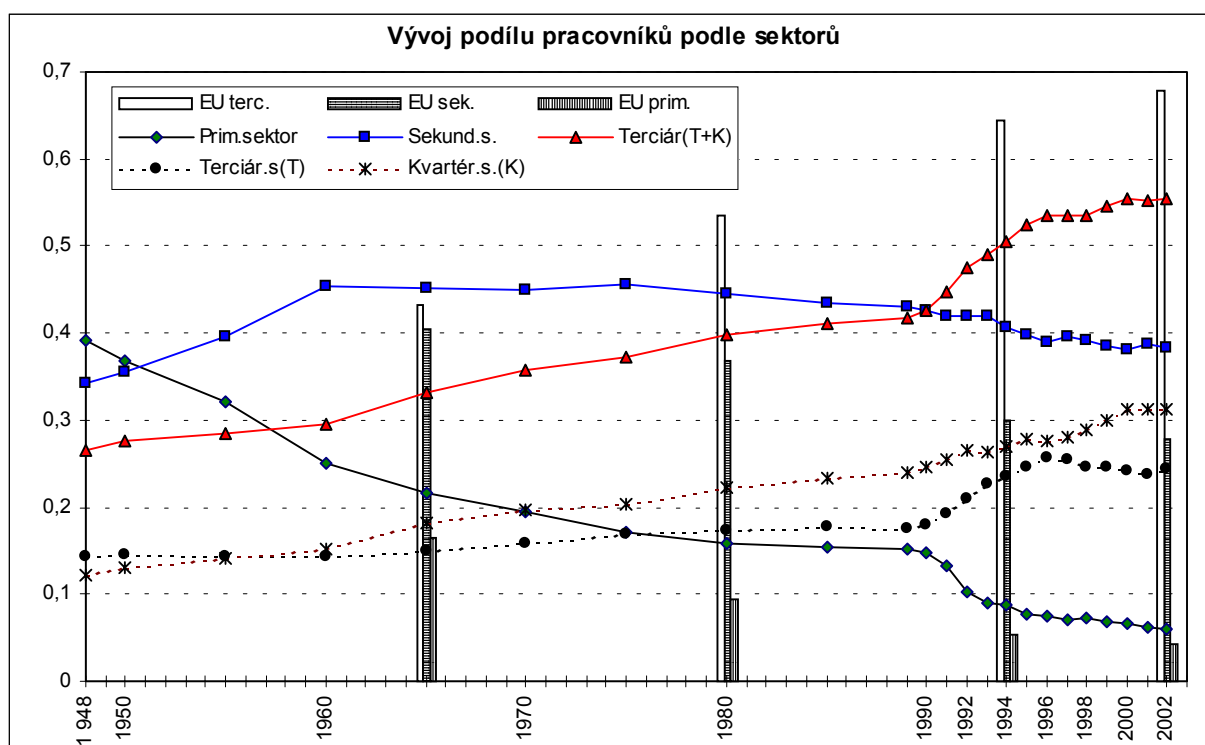
Zatímco **zaměstnanost v primárním sektoru** (zejména pak v zemědělství) **dlouhodobě klesá** a již dnes je srovnatelná (na rozdíl od některých jiných kandidátských zemí) s průměrem Evropské unie, **situace v sekundárním sektoru již tak jednoznačná není**. Lze sice hovořit o mírném poklesu přibližně od druhé poloviny 70. let 20. století (viz graf 1), proti razantnější restrukturalizaci (a předpokládejme, že tím i razantnímu snížení zaměstnanosti) po roce 1989 však hovoří snaha českých vlád o udržení sociálního smíru zejména v některých „problémových“ regionech (mikroregionech) s příliš jednostranně zaměřenou ekonomickou strukturou často orientovanou na těžký průmysl¹ (severozápadní Čechy, severovýchodní Morava a Slezsko atd.). Přestože značná část pracovníků během 90. let 20. století odešla z primárního i sekundárního sektoru do sektoru terciárního,

¹ Tzv. „**upas tree effect**“ byl již několikrát popsán v odborné literatuře na příkladu západoevropských starých pánevních a průmyslových aglomerací typických velice jednostranně zaměřenou ekonomickou strukturou (zpravidla těžký průmysl spojený s těžbou uhlí). Při celosvětové recesi tohoto odvětví došlo zákonitě k ekonomickému úpadku celých těchto měst či regionů, neboť také drtivá většina ostatních ekonomických subjektů byla subdavatelskými vazbami úzce napojena právě na kolabující odvětví a subjekty z progresivnějších (růstových) odvětví – jakožto nositelé budoucího rozvoje – v těchto regionech zpravidla chyběly.

případně do předčasného důchodu, zdá se, že zejména v případě sekundárního sektoru (a některých odvětví primárního sektoru) lze očekávat v dalším období pokračování snižování zaměstnanosti.

V souvislosti se společenskými změnami v roce 1990 došlo k **výraznému rozvoji terciární sféry**, prudký nárůst podílu pracovníků v tomto sektoru se ale v polovině 90. let značně zpomalil a v současné době dochází k jeho úplnému útlumu. Sledujeme-li podrobnější členění do terciárního a kvartérního sektoru je z grafu zřejmé, že hlavní vliv na zastavení růstu má pokles zaměstnanosti v obchodu a službách, zatímco kvartérní sektor narůstal. Po roce 2000 však dochází v obou sektorech ke změně, v terciárním sektoru (v užším chápání) se trend vrací k nárůstu, zatímco v kvartérním sektoru lze pozorovat začátek útlumu.

Graf 1: Vývoj struktury zaměstnanosti podle sektorů v letech 1948 – 2002
(v % z celkového počtu zaměstnaných)

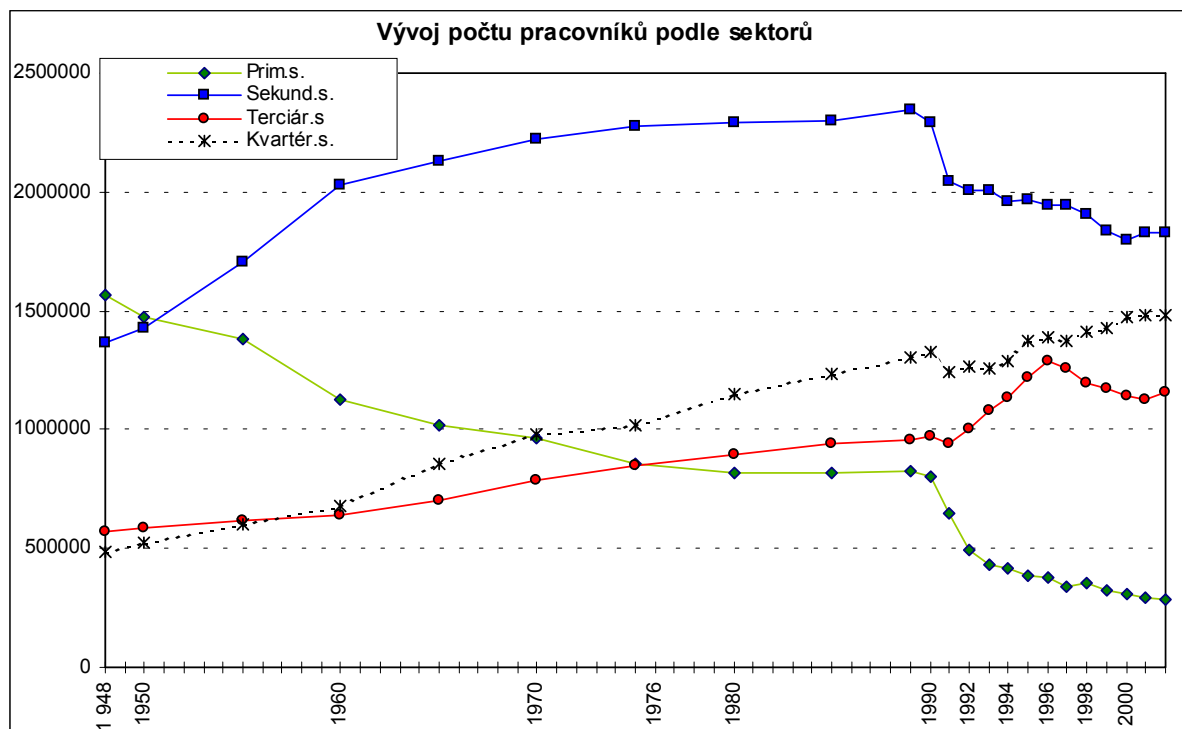
Zdroj: Trh práce v České republice - Časové řady VŠPS-ČSU; Statistická ročenka České republiky 1995-ČSÚ

Pro možnost porovnání se situací v zemích Evropské unie je uvedeno několik hodnot, které jsou znázorněny v grafu jako sloupce. Z porovnání je patrná poměrně vyrovnaná situace v primární sféře, zatímco zaměstnanost v sekundárním sektoru (průmysl) je u nás asi o 10 procentních bodů vyšší a v terciárním sektoru o tutéž hodnotu nižší. Do budoucna lze předpokládat další postupné vyrovnávání a tedy i další strukturální přesuny. Tento vývoj je potřebné brát v úvahu i při úvahách o struktuře vzdělávací nabídky škol.

Vývoj podílů pracovníků v jednotlivých sektorech ekonomiky po roce 1990 byl spojen nejen s přesuny ve struktuře pracovních sil, ale i s výraznými změnami počtu pracovníků, a to jak jejich odchodem do důchodu, často i předčasného, tak i s jejich nezaměstnaností. Situaci ve vývoji počtu pracovníků nám dokumentuje graf 2. Vzhledem ke sloučení údajů

různých zdrojů nemusí být v obdobích před rokem 1993 zcela přesný, přesto však poskytuje dostatečně zřejmé zobrazení vývojových trendů.

Graf 2: Vývoj počtu zaměstnaných obyvatel podle sektorů v letech 1948 – 2002

S restrukturalizací v České republice velice úzce souvisí **problematika nezaměstnanosti**, která začala být skutečným problémem počínaje rokem 1997 (viz výše). Tato situace zvýšila nároky na znalosti a schopnost zaměstnaných i uchazečů o zaměstnání učit se a přizpůsobovat se novým podmínkám. Navíc na český trh vstupují zahraniční investoři², což spolu s technologickými změnami nutí českého zaměstnance (uchazeče o práci) tuto situaci reflektovat.

Závěrem této kapitoly je potřeba zopakovat některé tendence (které ostatně vyplývají již z výše zmíněného). Totiž, že růst nároků na zaměstnance obecně povede ke snížení uplatnitelnosti nekvalifikovaných a vyučených ve výrobních oborech a naopak k snazší zaměstnatelnosti pracovníků s maturitním či vyšším vzděláním. To v přeneseném slova smyslu znamená pokles zaměstnanosti ve výrobní sféře a naopak budoucí růst v terciárním a kvartérním sektoru. **Obecně tedy bude platit snaha ustupovat od úzce oborově zaměřeného (profesionalizovaného) studia a naopak připravovat studenty pro co**

² Bývalé Československo bylo jednou z posledních zemí bývalého socialistického bloku, které v roce 1986 povolilo vstup zahraničního kapitálu do svého hospodářství. I přesto však byly až do roku 1989 zahraniční investice značně ojedinelé (na rozdíl od sousedních socialistických zemí – zejména Maďarska), navíc 100% zahraniční vlastník mohl u nás působit až od roku 1990. Podle České národní banky byl k 31. 12. 2001 největším příjemcem přímých zahraničních investic z hlediska sektorů ekonomiky sektor služeb, do kterého směřovalo přibližně 60 % celkového objemu investovaného kapitálu. V rámci terciárního sektoru potom převažují investice do peněžnictví a pojišťovnictví, telekomunikací a odvětví obchodu, což je dááno do souvislosti s investicemi v rámci privatizace bankovníctví, telekomunikací a rozvojem obchodních řetězců. V rámci sekundárního sektoru (přibližně 38 % všech investic) směřovaly investice zejména do výroby motorových vozidel a do odvětví výroby ropných a ostatních minerálních výrobků. Zbývající 2 % celkového objemu přímých zahraničních investic směřovala do primárního sektoru (zejména odvětví dobývání nerostů).

možná nejširší oblast uplatnění a podpora rozvoje přenositelných dovedností (blíže viz Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000).

Cílem tohoto projektu je zmapování situace a sledování změn, ke kterým v České republice, nejen v průběhu 2. poloviny 90. let, ale především od roku 1989, dochází v oblasti struktury profesní a odvětvové zaměstnanosti jako odrazu celkových společensko-ekonomických změn souvisejících s transformací.

Práce je doplněna také o základní náčrt situace (dle možností, neboť v tomto případě nelze hovořit o dlouhodoběji podchycenou časovou řadu; přesto však můžeme analyzovat a identifikovat specifičnost jednotlivých regionů) v jednotlivých krajích (NUTS III) a jejich vzájemné komparace, vč. komparace s hodnotami za celou Českou republiku. V této souvislosti jsou však k dispozici pouze data za rok 2002, pro vyjádření regionálních rozdílů to však postačí.

Snahou je rovněž naznačit alespoň přibližnou orientaci budoucího vývoje. Tato práce do značné míry vychází z pracovních textů projektu Uplatnění absolventů škol: analýza a výhled („Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu“ z roku 2000), kde byl rovněž nastíněn (odhadován) vývoj po roce 2000. Bude proto zajímavé sledovat, do jaké míry se tyto prognózy naplňují.

2. METODOLOGICKÉ VYJÁDŘENÍ VÝVOJE A VÝVOJOVÝCH TENDENCÍ ZAMĚSTNANOSTI

Údaje o počtech pracovníků, jejich vzdělání, zaměstnání, případně další ukazatele týkající se zaměstnanosti poskytuje Český statistický úřad prostřednictvím výběrového šetření pracovních sil (VŠPS). Dále byly při výpočtech využity statistiky (údaje) ze sčítání lidu, bytů a domů (SLBD) z let 2001, 1991 a 1980. Jak již bylo řečeno výše, tato studie do značné míry vychází z pracovních textů „Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu“, kde byl sledován vývoj do roku 1999 a proto byla i při jednotlivých výpočtech velice významným vodítkem a podkladem.

U jednotlivých profesních skupin byly kromě **celkové zaměstnanosti** sledovány charakteristiky jako **úroveň vzdělání** a **vývoj vzdělanostní struktury**. Důraz je kladen především na období od roku 1990, tzn. rok, kdy došlo k zásadní změně nejen v politickém, ale též hospodářském a socioekonomickém vývoji země. Neméně zajímavé však může být také srovnání s rokem 1980, kdy výsledky vládnutí komunistické strany pomalu dosahovaly svého „vrcholu“, což se nepochybně odrazilo i ve výsledných údajích ze SLBD uskutečněném v tomto roce a v této práci využitím.

Zpracovávání rozsáhlých databází VŠPS za účelem dalšího využití s sebou přineslo několik metodických problémů. Zásadní **problém** z hlediska provádění dalších analýz spočívá ve způsobu klasifikace jednotlivých povolání. Český statistický úřad ve svých výkazech výběrového šetření pracovních sil využívá systému třídění KZAM (neboli Klasifikace zaměstnání). Tato klasifikace byla zpracována na základě mezinárodní klasifikace ISCO-88, kterou prakticky celou převzala Evropská unie. KZAM tedy vychází a respektuje principy ISCO-88. Jednotlivé třídy jsou od sebe odlišeny na základě složitosti a odpovědnosti práce spolu s kvalifikačními předpoklady. Autoři studie „Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu“ však v uvedené klasifikaci nacházejí některé nedostatky, totiž že v podrobnějším třídění existují „značné rozdíly v zařazení zaměstnání vlivem přílišného zdůraznění odlišení rozdílů ve složitosti práce, které navíc často vychází z již překonaných starých technologií a jim příslušných zařízení.“³ Autoři zmiňují také další problémy související s metodikou této klasifikace. Totiž, že do různých hlavních skupin jsou zařazováni pracovníci se stejnou přípravou a při podrobnějším zkoumání, tzn. na nižších úrovních třídění, není možné dospět k uceleným (pod)třídám, které jsou obsahem a charakterem činnosti příbuzné a na které se vztahuje i příprava se stejným základem.

³ „Jde např. o rozdělení dělnických zaměstnání ve třídě 7 a třídě 8, kde přetrvávání snahy odlišit obsluhu strojů (zřejmě méně kvalifikovanými pracovníky) od skupiny kvalifikovaných výrobců vede jednak k nejasnostem v zařazení a na druhé straně k neodůvodnitelným rozdílům v chápání kvalifikované výrobní činnosti. Používané členění mohlo být funkční v poválečné době, v současné průmyslové výrobě dochází jednoznačně ke splývání výrobních technologií s obsluhou strojů. Je to dáno skutečností, že obsluha strojů se stává výrazně jednodušší na jedné straně, na druhé straně kvalifikovaný výrobce (dělník) neobsluhující stroj či zařízení se stává anachronismem nebo uměleckým pracovníkem. V oblasti přípravy pracovníků bylo toto členění formálně opuštěno v osmdesátých letech a v současné době dochází k dalšímu splývání oborů připravujících pracovníky pro mnohé technologie. Oddělování obsluhy strojů od vlastní výrobní technologie např. v polygrafii, papírenství, chemii nelze považovat za funkční“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000). Tito autoři uvádějí analogickou situaci, která se objevuje ve statistikách Spojených států amerických, kdy např. ve statistice z roku 1998-99 se objevují pouze tři pětiny povolání, které byly sledovány ještě v roce 1949 a podobných příkladů by se pochopitelně našlo více.

Vzhledem k těmto nedostatkům a dalším skutečnostem (snaha zahrnout do analýz data ze SLBD z let 1980 a 1991, která využívají starší klasifikaci zaměstnání) nepovažovali autoři zmíněné studie (ze které vychází i tato práce) za vhodné klasifikaci KZAM použít. Proto byla vytvořena nová klasifikace, která jednak dostatečně a zřetelně vymezuje jednotlivé třídy a podtřídy, jednak logicky a funkčně navazuje na členění v systému vzdělávání. Tento systém, který byl bezezbytku využit i v empirické části této studie počítá s 8 třídami a 49 podtřídami. **Nově vytvořený třídník** využívá údaje ze třetí a v mnoha případech i čtvrté úrovně KZAM.

Jednotlivé ukazatele jsou sledovány za tyto hlavní třídy (názvy jednotlivých podtříd jsou uvedené v empirické části jednotlivých kapitol – viz dále):

- N1 Zemědělství, lesní a rybářství dělníci
- N2 Dělníci při těžbě a úpravě surovin v hutnictví, energetice a vodním hospodářství
- N3 Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbáři)
- N4 Stavební dělníci
- N5 Provozní a obslužní pracovníci
- N6 Techničtí pracovníci
- N7 Pracovníci na úseku řízení a správy
- N8 Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ostatní nevýrobní.

Následující text je rozdělen do jednotlivých kapitol, přičemž každá kapitola je věnována jedné třídě. Třídy jsou sledovány a analyzovány až do úrovně jednotlivých podtříd (tzn. celkově tedy 49 podtříd). Každá kapitola je doplněna o „datovou přílohu“ (část), kde jsou výsledky výpočtů znázorněny v přehledných grafech a tabulkách za příslušné třídy a ve většině případech až na úrovni podtříd. Data jsou zde uvedena za roky 1991, 1994, 1999, 2002 a jak již bylo uvedeno výše v některých případech také za rok 1980. Tabulky a grafy obsahují údaje jak v absolutních hodnotách, tak také (pro názornější porovnání jednotlivých sledovaných roků) jsou zde vyjádřeny podíly sledovaných charakteristik i jednotlivých podtříd na celku. Zajímavá je také komparace s rokem 1991 (resp. procentuální vyjádření let 1994, 1999 a 2002 vzhledem ke stavu v roce 1991), který je pokládán za počátek zásadní změny ve vývoji státu, což se nepochybně odrazilo také v následném vývoji zaměstnanosti.

Pro přehlednost a snazší orientaci jsou v následujícím textu podrobně popsány jednotlivé grafy, tabulky (a jejich struktura) a také mapy, které jsou součástí jednotlivých kapitol.

Tabulky označené písmenem A (A1 až A3) vyjadřují vývoj sledovaných ukazatelů v celé příslušné třídě v České republice. Tabulky označené písmenem B (B1 až B4) se zase vztahují k jednotlivým podtřídám.

A. Vývoj zaměstnanosti v České republice - v příslušné třídě

A1. Vývoj počtu zaměstnaných

V této tabulce je sledován vývoj celkového počtu zaměstnaných v dané třídě v letech 1980, 1991, 1994, 1999 a 2002 (doplněno také grafickým vyjádřením), dále procentuální zastoupení této třídy na celkové zaměstnanosti a indexy let 1994, 1999 a 2002 vztahované vůči roku 1991. Dalším ukazatelem je úbytek (nárůst) počtu zaměstnanců v dané třídě oproti předchozímu sledovanému roku. Tabulka uvádí rovněž rozdíl (u všech zmíněných ukazatelů) posledního sledovaného roku (tzn. 2002) oproti roku 1991.

A2. Vzdělanostní struktura

Za výše uvedené roky je zde sledován celkový počet a podíly zaměstnaných této třídy podle dosaženého stupně vzdělání (stupně: základní, vyučení, střední odborné, vyučen s maturitou, úplné střední odborné, gymnaziální, vysokoškolské, příp. bez vzdělání – blíže viz Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000). Podobně jako u tabulek A1, také zde je uveden rozdíl (a to jak v tisících, tak v procentech) roku 2002 oproti roku 1991. Součástí tabulky je také dosažená celková průměrná úroveň vzdělání v jednotlivých letech, která je vypočtena na základě počtu zaměstnaných a dosaženého vzdělání. Jednotlivým stupňům vzdělání byly přiřazeny tyto váhy (průměrné délky): základní - 8 (let); vyučení - 10,5 (let); střední odborné - 10 (let); maturitní - 12 (let); vysokoškolské - 16,5 (let); bez vzdělání - 7 (let).

Poté následuje **grafické znázornění** vývoje počtu zaměstnanců a vývoje vzdělanostní struktury v dané třídě (použité stupně vzdělání jsou u obou grafů shodné s výše popsanými úrovněmi dosaženého vzdělání).

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti třídy

Tato tabulka znázorňuje vývojové trendy počtu zaměstnanců v jednotlivých časových obdobích (tzn. 1991-1994, 1994-1999, 1999-2002), a to jak pro celek, tak pro jednotlivé hlavní vzdělanostní stupně (tzn. základní, vyučen, všechny stupně s maturitou a vysokoškolské). Význam grafických znaků, které znázorňují vývojové trendy, je popsán v empirické části každé kapitoly vždy pod touto tabulkou.

B. název třídy – podrobnější členění - vývoj v příslušných podtřídách

B1. Vývoj počtu zaměstnaných

Tabulka uvádí počet, podíl a procentuální vyjádření stavu ve sledovaných letech oproti roku 1991 a úbytek počtu zaměstnanců na úrovni jednotlivých podtříd.

B2. Úroveň vzdělání

Vyjadřuje dosaženou průměrnou úroveň vzdělání v jednotlivých sledovaných letech a příslušných podtřídách (metodologické vyjádření – viz výše: komentář k tabulce A2). Informace jsou doplněny o vývoj úrovně dosaženého vzdělání v obdobích 1980-1991, 1991-1994, 1994-1999 a 1999-2002. Zajímavé je rovněž porovnání situace posledního sledovaného roku (2002) s rokem 1991 i 1980.

Následuje **grafické znázornění** počtu zaměstnanců ve sledovaných letech na úrovni jednotlivých podtříd.

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

Tato tabulka znázorňuje vývojové trendy počtu zaměstnanců v jednotlivých časových obdobích (tzn. 1991-1994, 1994-1999, 1999-2002) v příslušných podtřídách a v jednotlivých hlavních vzdělanostních stupních (tzn. základní, vyučen, všechny stupně s maturitou a vysokoškolské). Význam grafických znaků, které znázorňují vývojové trendy, je popsán v empirické části každé kapitoly vždy pod touto tabulkou.

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

Vyjadřuje dosaženou úroveň homogenity a vývoj homogenity v jednotlivých podtřídách v letech 1994, 1999 a 2002. Homogenita je dána vztahem mezi danou podtřídou zaměstnání a odpovídajícím (či naopak naprosto odlišným) oborem či stupněm vzdělání. Tabulka obsahuje stav a vývoj homogenity jak podle zastoupení oborů vzdělání, tak také podle zastoupení stupně vzdělání. K hodnocení homogenity bylo využito stejné metody, která byla aplikována v citované studii autorů Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000: Homogenita

vyjadřuje stejnorodost určité třídy nebo podtřídy zaměstnaných z hlediska zastoupení různých oborů vzdělání v dané třídě/podtřídě a z hlediska zastoupení různých stupňů vzdělání v dané třídě/podtřídě. K hodnocení homogenity bylo využito několika metod vycházejících z porovnávání rozložení četností a velikosti zastoupení jednotlivých oborů/stupňů vzdělání v dané třídě (např. funkce SKEW - označuje stupeň asymetričnosti rozdělení veličiny kolem střední hodnoty, DEVSQ - součet čtverců odchylek datových bodů od jejich střední hodnoty výběru a KURT - udává hodnotu špičatosti množiny dat, tj. určuje relativní strmost nebo plochost rozdělení v porovnání s normálním rozdělením). Uváděné výsledky vycházejí z hodnot funkce KURT. Na základě získaných hodnot byl stanoven i vývoj homogenity, který je udáván grafickým znázorněním.⁴

C. Podíl příslušné třídy na celkové zaměstnanosti v krajích v roce 2002 (v %)

Součástí empirické části je také grafické vyjádření v podobě mapy, která v procentech znázorňuje podíl jednotlivých zaměstnaneckých tříd na celkové zaměstnanosti krajů, a to za poslední sledovaný rok (tzn. 2002). Tyto mapky jsou zpracovány v grafickém programu ArcView, který na základě počtu sledovaných územních celků a hodnot (v tomto případě podíl příslušných profesních tříd na celkové zaměstnanosti regionů) vytvořil předem požadovaný počet intervalů (tříd) podle tzv. Jenkovy metody. Ta spočívá v minimalizaci součtů odchylek v rámci každé třídy.

---

⁴ Obory jsou v hodnocení homogenity roztríděny do skupin oborů – 1. vyučení a vyučení s maturitou (10 skupin): řízení a obsluha strojů; strojírenství a hutnictví; elektrotechnika, doprava, spoje; chemie, potravinářství; textil, oděvnictví; zpracování dřeva, výroba obuvi; stavebnictví; zemědělství a lesní hospodářství; obchod, služby; ostatní. 2 – středoškolské a vysokoškolské vzdělání (12 skupin): přírodní vědy; strojírenství; elektrotechnika; stavebnictví; ostatní technické obory; zemědělství; zdravotnictví; ekonomika, obchod, služby; právní vědy; učitelství; ostatní společenské obory; ostatní vědy a nauky.

3. STAV A VÝVOJ ZAMĚSTNANOSTI V JEDNOTLIVÝCH TŘÍDÁCH ZAMĚSTNÁNÍ

3.1. Zemědělstí, lesní a rybářští dělníci

Změny, které proběhly v zemědělství během několika posledních desetiletí, patří z hlediska vývoje ve všech sledovaných třídách k nejzásadnějším. Nejprve na přelomu 40. a 50. let 20. století došlo k násilné a razantní kolektivizaci, jejímž důsledkem byla snaha o vysokou intenzifikaci zemědělských výnosů (za použití nepřiměřených prostředků). Druhá zásadní změna v dalším vývoji zemědělství nastala po roce 1989 (viz níže).

Změny, ke kterým došlo na počátku 2. poloviny 20. století, vedly (pomineme-li ekologické důsledky takového vývoje) k postupnému poklesu zaměstnanosti (podobný trend probíhal, pochopitelně za využití jiných prostředků či za jiných okolností, také ve vyspělých západoevropských zemích).

V zemích západní Evropy dochází již dlouhodobě ke snižování plochy obhospodařované půdy; v České republice je tento trend patrný prakticky až od 90. let 20. století. Orná půda v oblastech nevhodných k takové formě zemědělské činnosti (např. podhorské oblasti) se zatravňuje nebo přeměňuje na louky či pastviny. Do budoucna lze soudit (z hlediska celkového shrnutí vývoje zemědělství v České republice), že toto ekonomické odvětví bude kromě funkce producenta potravin plnit i funkci tvůrce krajiny a tvůrce a ochránce životního prostředí (podobně jako tomu je např. v sousedním Bavorsku či Rakousku). Výrobní funkce bude patrně převažovat v níže položených oblastech (regionech), zatímco ve vyšších polohách převáží údržba krajiny. Po roce 1989 dochází v rámci transformace zemědělství ke dvěma hlavním změnám. Za prvé se jedná o již zmíněnou změnu výrobního zaměření a za druhé o změnu ve vlastnictví. I když se v důsledku restitucí zemědělské půdy zvýšil počet majitelů i samotný počet zemědělských „podniků“, počet zaměstnanců v zemědělství se snížil z více než 414 tisíc v roce 1980 o více než dvě třetiny (131,9 tis.) v roce 2002. Tento vývoj je však přirozený (a to i přesto, že podíl na celkové zaměstnanosti dosahuje necelých 3 %, což je v porovnání s ostatními středo- a východoevropskými postkomunistickými státy vůbec nejnižší podíl), protože v podmínkách českého zemědělství existovala před rokem 1990 vysoká „přezaměstnanost“ a zemědělská výroba se tak neúměrně prodražovala. V přeneseném slova smyslu uvedené číslo znamená, že na 1 osobu zaměstnanou v zemědělství připadá téměř 78 obyvatel České republiky (oproti přibližně 25 obyvatelům v roce 1980).

Pracovníci této skupiny vykonávají kvalifikované činnosti převážně manuálního charakteru v zemědělství, lesnictví a v příbuzných oborech. Jde především o základní zemědělské práce zahrnující pěstelské činnosti (přípravu půdy, setí, pěstování, hnojení a sklizení polních plodin, dále i pěstování zeleniny a zahradnických produktů) a činnosti chovatelské (chov zvířat pro maso, mléko, kůže, kožešiny), pěstování, údržbu a využívání lesů, chov a lov ryb, dále i skladování a prodej produktů obchodním organizacím či na trzích. Patří sem i pracovníci obsluhující zemědělské a lesní stroje a dělníci vykonávající v zemědělství pomocné a nekvalifikované práce, do této třídy nejsou zahrnuti opraváři zemědělských strojů.

Jak již bylo uvedeno výše, dlouhodobě dochází v této třídě k poklesu zaměstnanosti, kdy v důsledku kolektivizace a snahy po zefektivnění zemědělské produkce byla vytvářena

obří zemědělská družstva a státní statky a zavedena těžká mechanizace. K dalšímu vývoji již nedocházelo, zůstával značný podíl nekvalifikované ruční práce, nebyly realizovány technologie minimalizující potřebu pracovní síly při dosažení velkých výkonů i kvality. Po roce 1975 pokles zaměstnanosti ustal a počet zaměstnaných zůstával beze změn až do roku 1990.

Pokles **počtu pracovníků** v tomto odvětví po roce 1991 (tzn. období, na které je zaměřena tato studie) patří k nejvýraznějším ze všech sledovaných tříd (viz již zmíněný více než 60% úbytek v roce 2002 oproti 1991). Významným dílem se na tomto úbytku podle autorů studie „Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu“ podílí pokles zaměstnanosti žen, které vykonávaly zejména nekvalifikovanou práci. V roce 2002 dosáhl podíl tohoto odvětví na celkové zaměstnanosti 2,8 % (oproti 6,3 % v roce 1991 a 7,7 % v roce 1980).

„V odvětví zemědělství jsou nyní nejpočetnější skupinou soukromí zemědělci, v jejichž podnicích se na zemědělské činnosti podílejí hlavně rodinní příslušníci. Tři čtvrtiny zemědělské půdy však obdělávají společnosti a družstva, vytvářející velké celky, které jsou příznivé z hlediska možností efektivního rozvoje, tj. nasazení nových technologií a souvisejících moderních a výkonných strojů a zařízení. Přitom je nutno brát v úvahu, že tato opatření vedou k poklesu potřeby pracovníků, zejména nekvalifikovaných a nezvyšují ani potřebu opravářů, protože nová technika je mnohem spolehlivější a navíc tak složitá, že opravy provádí specialisté v rámci servisu výrobce této techniky. I když zůstává i v tomto období základním záměrem vlády, aby zemědělství zajistilo dosažení naší soběstačnosti v zemědělské produkci, nelze přepokládat zvýšení zaměstnanosti, naopak cílový stav vyplývající z koncepcí ministerstva zemědělství je ještě mírně nižší než dosud. Vzhledem k velmi výraznému poklesu počtu zaměstnaných v poměrně krátkém období je potřeba brát v úvahu i to, že existuje poměrně velká skupina pracovníků, kteří opustili zemědělství při jeho transformaci, ale vzhledem k problémům s uplatněním v jiných zaměstnáních (zde hraje roli např. dojíždění do zaměstnání jak z hlediska dopravní obslužnosti, tak z hlediska nákladů) mohou saturovat případnou potřebu pracovních sil v zemědělství. Navíc analýzy zaměstnanosti v této oblasti hovoří stále o určité přezaměstnanosti, dané sociálně psychologickými bariérami při rozhodování zemědělského managementu o omezování počtu pracovníků. To souvisí zejména s velmi obtížným uplatněním zemědělské pracovní síly na trhu práce.“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000)

Zaměříme se nyní podrobněji na **vývoj vzdělanostní struktury**. V tomto případě došlo u všech „vzdělanostních kategorií“ (kromě kategorie zaměstnanců s vysokoškolským vzděláním) k absolutnímu poklesu, porovnáme-li roky 1991 a 2002. Nejvýraznější pokles zaznamenali zaměstnaní se základním vzděláním, kteří tvořili v roce 1991 téměř 39 % (v roce 1980 dokonce 62,5 %). Jejich počet poklesl do roku 2002 o více než 80 %, čímž jejich podíl na celkové zaměstnanosti v tomto odvětví dosáhl přibližně pětinového zastoupení (20,1 %). Z dalších vzdělanostních skupin zaměstnaných je zřetelné relativní „posílení“ vyučených, jejichž absolutní počet sice poklesl, avšak jejich podíl na celkové zaměstnanosti vzrostl z 47,2 % v roce 1991 (a necelých 30 % v roce 1980) na téměř 57 % v roce 2002. Významná je ještě změna v případě zaměstnanců s úplným středním odborným vzděláním. Podobně jako u vyučených, také zde přes absolutní pokles počtu (v důsledku celkového rapidního poklesu zaměstnanosti v celé této třídě) vzrostl podíl zaměstnanců s tímto vzděláním z 8 % na počátku sledovaného období na téměř 17 % v roce 2002.

Přestože v této třídě zůstává stále vysoký podíl zaměstnanců se základním vzděláním, jejich rapidní úbytek ve sledovaném období dokládá již výše zmíněný trend založený na využívání nových technologií a na vzrůstající složitosti práce. Toto pochopitelně předpokládá zaměstnance nejen s vyšší úrovní vzdělání, ale také s větší šířkou profilu vzdělání. Kromě poklesu podílu zaměstnaných se základním vzděláním na straně jedné a naopak nárůstu podílu vyučených na straně druhé je rovněž patrný trend nárůstu podílu zaměstnanců s maturitním vzděláním na přibližně 18 % (z 9 % v roce 1991). Podíl vysokoškoláků je pouze 2%.

Vzhledem ke změnám ve vzdělanostní struktuře této profesní třídy vzrostla ve sledovaném období průměrná **úroveň vzdělanosti** o 0,68 roku. Úroveň **homogenity** hodnocenou **podle oborů** lze označit jako střední, což jinými slovy znamená průměrné (střední) zastoupení pracovníků vzdělaných v příslušných oborech (v tomto případě zemědělských). **Homogenita** hodnocená **podle stupňů** vzdělání byla v roce 2002 nízká, což znamená vysoký podíl zaměstnaných z více stupňů vzdělání (základní, vyučení, úplné střední odborné).

Do budoucna nelze v žádném případě očekávat nárůst počtu pracovníků. Naopak, i přes to, že dnes tento sektor zaměstnává relativně nízký podíl, výpočty hovoří o tom, že pokles bude i nadále pokračovat.

Poměrně výrazné rozdíly jsou i v samotné třídě; jsou zde zastoupeny následující 3 podtřídy:

- N13 Zemědělstí mechanizátoři a opraváři zemědělských strojů;
- N18 Pěstitelé a chovatelé, zemědělci;
- N19 Lesní a rybářští dělníci.

Přestože ve všech uvedených podtřídách došlo ve sledovaném období k úbytku počtu zaměstnaných, tento pokles není rovnoměrný, což dokládá také tabulka B1. Nejvyšší pokles byl zaznamenán v letech 1991 až 2002 u podtřídy N13 Zemědělstí mechanizátoři a opraváři, a to na čtvrtinovou úroveň roku 1991. K tomuto úbytku došlo zejména v letech 1991 – 1994, což je dáváno do souvislosti s ukončováním činnosti JZD, kde tito úzce specializovaní pracovníci tvořili značný podíl. Podle autorů citované studie je totiž charakteristický a žádaný univerzální pracovník, ovládající i běžně používané technické prostředky. Také proto došlo k relativnímu poklesu zastoupení této podtřídy na celkové zaměstnanosti v zemědělství, a to z původních 33 % na necelých 20 % v roce 2002. Naproti tomu „posílena“ byla podtřída N18 Pěstitelé a chovatelé (pochopitelně přes pokles absolutního počtu zaměstnanců), z 56 % v roce 1991 na 63 % v roce 2002. Významné postavení si udržuje podtřída pracovníků v lesnictví a rybářství, kde pokles počtu zaměstnanců byl nejmírnější (rok 2002 byl na 70% úrovni roku 1991) a podíl na celkové zaměstnanosti v zemědělství dosáhl více než 17 %, což je srovnatelné s postavením mechanizátorů a operátorů (cca 20 %). Rovněž se potvrzuje očekávání autorů studie „Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu“, kteří v roce 2000 soudili, že v nejbližší perspektivě nedojde v této podtřídě k výraznějším změnám a že transformaci lze v této oblasti považovat za ukončenou (viz hodnoty za roky 1999 a 2002).

Ještě do roku 1999 byla nejvyšší **úroveň vzdělání** u „mechanizátorů“, rozdíl oproti ostatním podtřídám se však plynule od roku 1991 snižoval. Na jedné straně to bylo díky nárůstu „vzdělanosti“ ostatních zaměstnaneckých podtříd, na straně druhé byla úroveň vzdělání v případě samotných „mechanizátorů“ prakticky stejná. Tento jev byl pochopitelně dán odchodem kvalifikovanějších pracovníků z této podtřídy. V roce 2002 sice došlo ke

zvýšení průměrné úrovně vzdělání u zmíněné podtřídy N13 Zemědělství mechanizátoři a opraváři zemědělských strojů, přesto vyšší úrovně dosáhli poprvé za sledované období „pěstitelé a chovatelé“ (celkový nárůst úrovně vzdělání této podtřídy v období 1991-2002 činil 0,96 roku). Tyto změny „...avizují nutnost reagovat na tyto skutečnosti i ve školské přípravě preferováním maturitní úrovně vzdělání“.

Míra homogenity je u jednotlivých podtříd odlišná a vývojově nejednoznačná. Dlouhodobě si vysokou míru homogenity z hlediska oborů vzdělání udržují „pěstitelé a chovatelé“, stabilně střední úroveň zůstává u lesních a rybářských dělníků. Naproti tomu výrazný pokles této míry pokračuje nadále u „mechanizátorů a opravářů“. Z hlediska stupňů vzdělání byla naopak během celého období vysoká míra homogenity právě u „mechanizátorů – opravářů“, nízkou míru zaznamenávají „pěstitelé a chovatelé“ a „lesní a rybářští dělníci“.

Z regionálního pohledu (viz mapa) je poněkud překvapivý nízký podíl zaměstnanců této skupiny ve Zlínském kraji (jen 1,72 %). Na druhou stranu podprůměrný podíl je podle očekávání (kromě Prahy) v Moravskoslezském a Ústeckém kraji, ve kterých zemědělské a lesní hospodářství nepatří z celorepublikového pohledu k nejtradičnějším oblastem. Při podrobnějším členění (úroveň bývalých okresů) dosahují zcela logicky nejnižší úrovně okresy krajských měst – snad jen s výjimkou bývalého okresu Jihlava a České Budějovice (což je však dáno do souvislosti jak s rozsáhlým plošným vymezením těchto jednotek, tak – v případě Jihlavy – nedostatečně „silného“ samotného krajského města.

Závěrem si v několika bodech shrňme hlavní poznatky a vývojové trendy v této třídě zaměstnání:

- ❑ **Zrychlení vývoje.** Po roce 1989 došlo k urychlení vývoje v zemědělství. Byl nastartován proces restitucí a tím i změna vlastnických vztahů a rozvoj soukromého hospodaření.
- ❑ **Propad zaměstnanosti.** Rapidní pokles zaměstnanosti, zapříčiněný zefektivněním zemědělské činnosti a změnami ve využívání zemědělské půdy a spojený mimo jiné také s nástupem moderních technologií a růstem složitosti práce. To s sebou přineslo vyšší nároky na vzdělání (úbytek zaměstnanců se základním vzděláním) a také na širší vzdělanostní profil zaměstnanců.
- ❑ **Změna struktury pracovních sil:** pokles zaměstnanosti pracovníků se základním vzděláním, žen; naopak nárůst podílu vyučených a pracovníků s maturitním vzděláním.
- ❑ **Sledování trendu v zemích EU.** Nárůst počtu pracovníků v tomto sektoru nelze očekávat (spíše naopak lze počítat s mírným poklesem) – viz vývoj zemědělství v zemích Evropské unie.

A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

N1 Zemědělští, lesní a rybářští dělníci

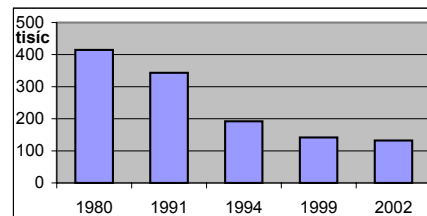
tato třída zahrnuje podtřídy:

N13 Zemědělští mechanizátoři a opraváři zem.strojů

N18 Pěstitelé a chovatelé, zemědělci

N19 Lesní a rybářští dělníci

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

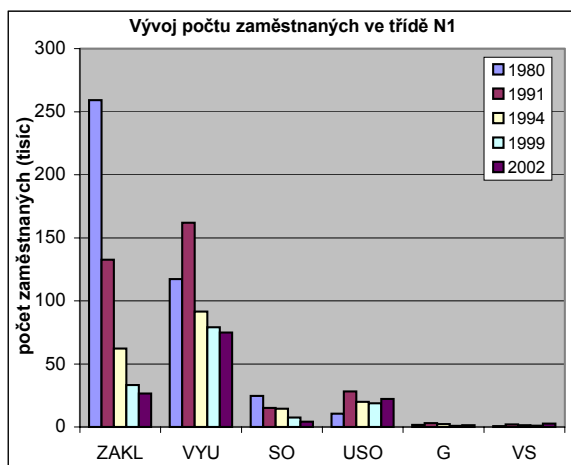
A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	414,5	343,0	191,9	141,7	131,9	-211,0
podíl z celku	7,7%	6,3%	3,9%	3,0%	2,8%	-3,5%
vývoj od r.1991	121%	100,0%	56,0%	41,3%	38,5%	-61,5%
úbytek zaměstnaných*			151,1	50,2	9,8	

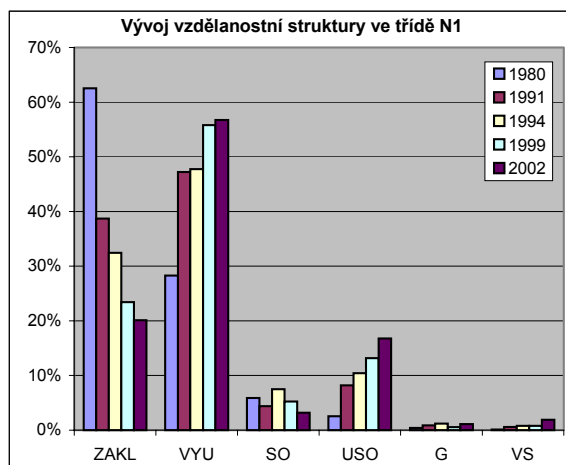
* vzhledem k předchozímu období

A2. Vzdelávací struktura (počty v tisících)

	1980		1991		1994		1999		2002		02-91	
základní	259,1	62,5%	132,7	38,7%	62,2	32,4%	33,2	23,4%	26,6	20,1%	-106,2	-80,1%
vyučení	117,2	28,3%	162,0	47,2%	91,6	47,7%	79,1	55,8%	74,9	56,7%	-87,1	-53,8%
střední odborné	24,5	5,9%	15,2	4,4%	14,4	7,5%	7,4	5,2%	4,2	3,2%	-10,9	-72,1%
vyučení s maturitou*			*		1,6	0,8%	2,0	1,4%	*			
úplně střední odborné	10,5	2,5%	28,1	8,2%	18,4	9,6%	16,7	11,8%	22,2	16,8%	-6,0	-21,2%
gymnaziální	1,7	0,4%	2,9	0,9%	2,3	1,2%	0,8	0,6%	1,5	1,1%	-1,5	-50,1%
vyšší odborné	0,7	0,2%	2,1	0,6%	1,5	0,8%	1,1	0,8%	2,5	1,9%	0,4	19,6%
bez vzdělání**			**		0,2	0,1%	1,1	0,8%	0,1	0,1%		
	*započteno v "ÚSO" **započteno v "základní"											
Úroveň vzdělání (roků)	8,96		9,68		9,89		10,09		10,36		0,68 7,0%	

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti třídy:

N1 Zemědělští, lesní a rybářští dělníci

CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
-	-	o	--	-	-	-	-	o	-	-	+	-	-	++

B. Zemědělstí, lesní a rybářští dělníci - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 2002				úbytek zaměstn.*		
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002
N13	119,0	105,5	34,8	28,5	26,0	28,7%	33,3%	18,1%	20,1%	19,7%	100%	33%	27%	25%	70,7	6,3	2,5
N18	266,6	179,2	128,9	88,3	83,3	64,3%	56,5%	67,2%	62,3%	63,1%	100%	72%	49%	46%	50,3	40,6	5,0
N19	28,9	32,5	28,2	24,9	22,7	7,0%	10,2%	14,7%	17,6%	17,2%	100%	87%	77%	70%	4,3	3,3	2,2
Σ	414,5	317,2	191,9	141,7	131,9	100%	100%	100%	100%	100%	100%	61%	45%	42%	125,3	50,2	9,8

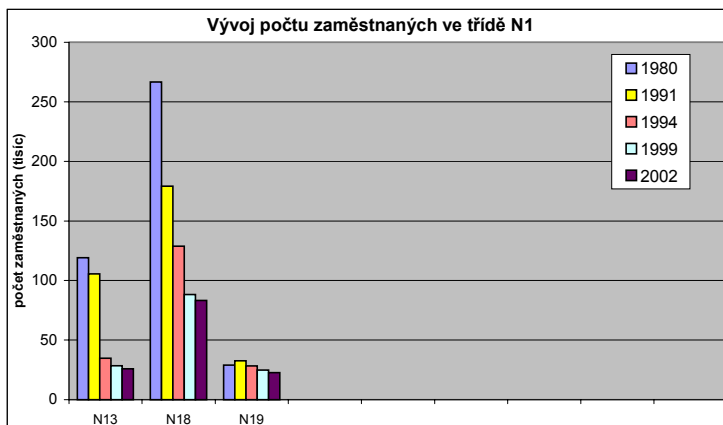
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N13	9,67	10,18	10,14	10,13	10,38
N18	8,67	9,45	9,80	10,07	10,41
N19	8,95	9,67	9,96	10,13	10,16

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-91	02-80
N13	0,51	-0,04	-0,01	0,24	0,19	0,70
N18	0,78	0,35	0,27	0,34	0,96	1,74
N19	0,72	0,29	0,17	0,04	0,50	1,22

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.*		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N13	--	-	o	--	-	-	--	o	o	--	-	+			
N18	-	-	o	-	--	-	-	-	o	o	o	+			
N19	-	-	o	-	-	-	o	o	o	o	o	+			

-- výrazný pokles (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)

+ nárůst (více než 10% do 50%)

* vzhledem k malému počtu není uvedeno

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N13	vysoká	střední	nizká	--	--	vysoká	vysoká	vysoká	+	-
N18	vysoká	vysoká	vysoká	+	-	velmi nízká	nizká	nizká	++	-
N19	střední	střední	střední	-	++	nizká	nizká	nizká	+	+

3.2. Dělníci při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vodním hospodářství

České země patřily již od druhé poloviny 19. století mezi hospodářsky nejvyspělejší regiony Evropy; v té době zejména díky rozvinutému průmyslu (nejprůmyslovější část Rakousko-Uherska)⁵. Velký podíl na rozvoji tehdejšího prostoru České republiky měly dostatečné zdroje nerostných surovin (na prvním místě zejména černého a hnědého uhlí), na které navazovalo zakládání hutí (Rudolfova huť byla založena dokonce již v roce 1828) i některá další odvětví těžkého průmyslu. Hnědé i černé uhlí zabezpečovalo několik desetiletí také rozvoj uhelného elektrárénství, na kterém byla česko(slovenská) energetika závislá.

Značný zásah do dalšího vývoje tohoto odvětví přinesl, stejně jako v případě zemědělství, rok 1948. Ekonomika se v období po druhé světové válce začala orientovat na Sovětský svaz, což znamenalo změnu v hospodářské politice i prioritách poválečného státu. Tyto změny mimo jiné poznamenaly strukturu ekonomiky, která byla zaměřena na těžký průmysl. Byly vynaloženy značné materiální a finanční investice i pracovní síly do odvětví, která navazovala na těžbu nerostů či jinak souvisela s těžkým průmyslem, který se vyznačuje vysokou mírou koncentrace (viz vazba právě na pánevní regiony s těžbou uhlí). Tento vývoj vyvolával trvalý a nepřiměřený růst potřeby a spotřeby zdrojů, což znamenalo rostoucí těžbu domácích surovin.

Současně došlo k narušení celkových disproporcí v ekonomice (viz např. struktura zaměstnanosti podle sektorů). Paradoxně došlo k situaci, že objemové ukazatele výroby či produkce vzrůstaly, ale zároveň se odstup České republiky (Československa) za vyspělými státy stále zvětšoval. Růst výroby byl v té době zajištěn zejména zvyšováním zaměstnanosti (uplatňování kvantitativního hlediska v období socialismu – viz úvodní kapitola). Socialistické hospodářství nerefletovalo změny, které probíhaly ve vyspělých zemích a ve kterých byly poznatky vědy a výzkumu aplikovány do praxe. Díky zefektivnění produkce v těchto zemích došlo mimo jiné také ke snižování zaměstnanosti, ke snižování závislosti (a spotřeby) na nerostných surovinách a energii vůbec. Zatímco tedy vyspělý svět směřoval k úspoře zdrojů a energie, české hospodářství stále setrvalo na staré hospodářské struktuře (těžké strojírenství, chemie, či už zmíněný průmysl paliv a energetiky, ale i jiné). Jak již bylo řečeno, tyto ekonomické aktivity byly v České republice vysoce koncentrovány (dáno vazbou na přírodní podmínky – viz výše); proto po roce 1989 došlo nejen k úpadku mnoha z těchto odvětví, ale také celých regionů, které se vyznačovaly vysokou mírou koncentrace podniků z těchto odvětví (ostravská aglomerace, severočeské hnědouhelné pánve a některé další) a které jsou tak v období změn orientace celostátní politiky mnohem zranitelnější, jak je patrné například z 90. let. Přelom 80. a 90. let potom přinesl také do tohoto odvětví volný trh a konkurenční prostředí na světových trzích, což se zákonitě muselo projevit „zeštíhlováním“ či dokonce rušením některých provozů či podniků.

„Pracovníci této třídy zaměstnání tvoří poněkud nesourodou skupinu, která spolu s předchozí skupinou zemědělských, lesních a rybářských dělníků patří mezi zaměstnané v odvětvích odpovídajících primárnímu sektoru. Je ovšem potřebné připomenout, že zde jde o třídy zaměstnání, tedy o profesní členění a tím je určeno složení pracovníků této třídy. Jsou zde tedy zahrnuti pracovníci dělnických profesí hlubinné a povrchové těžby paliv,

---

⁵ Při vzniku Československa v roce 1918 se nacházelo na jeho území přibližně 70 % průmyslového potenciálu bývalého Rakousko-Uherska.

rudných a nerudných surovin, briketáren a úpraven, dělníci příslušného průzkumu a dělníci při těžbě ropy a přírodního plynu. Dále sem patří dělníci zaměstnaní v technologických procesech v hutnictví, a to jak ve výrobě kovů, tak v tváření. Další skupinu pracovníků tvoří dělníci při výrobě elektřiny, vody, koksu, plynu, tepla a při rozvodu energií, vč. dělníků při údržbě vodních toků. V předlistopadovém období patřili členové této skupiny mezi nejpreferovanější pracovníky s mnohými prioritami. Toto jejich v minulosti privilegované postavení do značné míry ztěžuje přizpůsobení se novým podmínkám a dopady restrukturalizace pak jsou pro tuto skupinu velmi těžké“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000). Důkaz o preferenci zaměstnanců těchto odvětví lze spatřit dodnes např. v nadprůměrných mzdách obyvatel paradoxně právě těch regionů, které se vyznačují nejvyšší nezaměstnaností (Ostrava a bývalé okresy Karviná, Most a některé další).

Razantní restrukturalizace v takto postižených regionech však byla v první polovině 90. let pro tehdejší vlády politicky riskantní, mimo jiné z obavy z vysoké nezaměstnanosti v těchto postižených regionech. Přesto v mnoha případech došlo v rámci restrukturalizace k úplnému zániku (ukončení těžby uhlí v Ostravě, zánik hutní výroby v Kladně a Chomutově), případně k útlumu činnosti v tomto odvětví (což je reakce na skutečné potřeby českého hospodářství i exportní možnosti těchto podniků po roce 1989). U hutních provozů by měl být zajištěn „...rozvoj perspektivních technologií pro výrobu konkurenceschopné produkce, vč. podpory výzkumu a vývoje. Je ovšem příznačné, že i v tomto odvětví zajištění konkurenceschopnosti vyžaduje zvýšení produktivity 2,5x (ze 160 tun na pracovníka za rok na 400 tun), což bude znamenat vysoký pokles počtu pracovníků. Vše je navíc závislé na uplatnění pravidel EU i na dostatečné finanční podpoře i ze strany strukturálních fondů EU“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000).

Již zmíněné hornictví se po roce 1989 nachází v podobné situaci jako hutnictví. Některé revíry hnědého a černého uhlí buď ukončily těžbu, v lepším případě v rámci restrukturalizace omezily produkci. V této souvislosti je potřeba podotknout, že se jedná o proces zcela přirozený; některé západoevropské země v souvislosti s nahrazováním uhelných elektráren a celkově nižší spotřebou a závislostí na zmíněných neobnovitelných zdrojích „postihla“ nutnost transformace tohoto odvětví o několik desetiletí dříve, v případě středo- a východoevropských zemí se projevují podobné problémy s restrukturalizací jako v České republice.

Počet zaměstnaných v této profesní skupině tedy, jak vyplývá z výše uvedených skutečností, od roku 1991 klesá, přičemž v roce 2002 dosáhl přibližně třetinové úrovně (32,7) oproti roku počátku sledovaného období. V tomto ohledu došlo k nejzásadnějším změnám hned v prvním období (tzn. v letech 1991 až 1994), kdy úbytek počtu pracovníků byl téměř 50%. Také v dalším období pokračoval pokles, úbytek však již nebyl tak výrazný jako do roku 1994, přesto lze i z tohoto usuzovat na významné změny, které v tomto odvětví probíhají, i na to, že tento trend ještě není ukončen (resp. že pokles bude ještě několik let pokračovat). Nelze tedy, a to ani z dlouhodobého hlediska, očekávat oživení tohoto odvětví, resp. nárůst zaměstnanosti. Z energetického hlediska je patrný posun od uhelných elektráren k využívání jaderné energie (v dlouhodobějším horizontu příp. k některým dalším alternativním zdrojům). Pokud by došlo k potřebě zvýšit produkci hutních výrobků, lze zase oprávněně předpokládat, že tato situace by byla řešena díky moderním technologiím, které by dokázaly nahradit množství převážně nekvalifikovaných zaměstnanců (kteří tvoří ještě v současné době výrazný podíl – viz níže). „Případný mírný nárůst lze očekávat ve výrobě speciálních hutních komponentů (například vysoce legovaná ocel pro lékařské účely či pro automobilový

průmysl) vyžadujících ovšem vysoce kvalifikované pracovníky“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000).

Výše zmíněný vývoj počtu zaměstnaných je znázorněn v tabulce A1. Dodejme jen, že pokles absolutního počtu pracovníků po roce 1989, resp. 1991, dokládá také výrazný pokles podílu tohoto odvětví na celkové zaměstnanosti (z 3,3 % v roce 1991 na 1,3 % v roce 2002 s tím, že pokles v letech následujících je velmi pravděpodobný).

Z pohledu **vzdělanostní struktury** došlo k několika výrazným změnám. Pomineme-li skutečnost, že ve sledovaném období absolutně poklesl počet pracovníků všech vzdělanostních skupin, nejvýraznější propad byl zaznamenán u skupiny pracovníků se základním vzděláním. V roce 2002 jich oproti počátku sledovaného období byla pouze desetina (v porovnání s rokem 1980 dokonce pouhá patnáctina – viz tabulka A2). Jestliže ještě v roce 1991 tvořili pracovníci se základním vzděláním 30 % z celkové zaměstnanosti v této třídě, v roce 2002 to bylo již necelých 10 %. Výrazně poklesl také podíl pracovníků s gymnaziálním vzděláním; ti však nejsou (rovněž vzhledem k dosaženému vzdělání) typičtí zaměstnanci tohoto odvětví a tudíž díky nízkému počtu se relativní změna jeví jako výrazná. Naproti tomu k relativnímu posílení došlo u pracovníků se středním odborným vzděláním, s úplným středním vzděláním a také vyučených, kteří tvoří téměř 70% podíl na celkové zaměstnanosti této třídy.

Výše zmíněnému odpovídají také vývojové trendy zaměstnanosti podle jednotlivých vzdělanostních skupin. Po celé období byl u těchto skupin patrný pokles, v případě zaměstnanců se základním vzděláním v letech 1991 až 1999 dokonce pokles výrazný. Pouze u „maturantů“ a „vysokoškoláků“ v posledním období (tzn. 1999 – 2002) změny nepřesáhly 10 %.

Podobně jako v případě profesní třídy N1, také zde došlo během sledovaného období k poměrně výraznému zvýšení **průměrné úrovně vzdělání**. Díky změnám ve vzdělanostní struktuře (zejména úbytek pracovníků se základním vzděláním) došlo během sledovaných let k celkovému navýšení průměrně o 0,55 roku.

Do budoucna lze, jak již bylo uvedeno výše, nadále počítat s poklesem. Ten však již nebude mít tak dramatický průběh (*vývoj*), jako tomu bylo v první polovině 90. let (resp. v období do roku 1994). Zejména by se mělo jednat o pokles počtu pracujících se základním vzděláním. V rámci některých podtříd lze naproti tomu dokonce uvažovat o mírném navýšení pracovníků se vzděláním maturitním. Celkově mírně sestupná tendence počtu zaměstnaných by však měla zůstat zachována.

V rámci této třídy se rozlišují 3 podtřídy, kterými jsou:

N21 Dělníci hlubinné a povrchové těžby uhlí, rud a dalších surovin;

N22 Hutnická dělnická zaměstnání;

N29 Úpraváři, těžaři, dělníci v energetice, vodárenství a vodním hospodářství.

K nejvyššímu úbytku pracovníků došlo ve sledovaném období u dělníků hlubinné a povrchové těžby (podtřída N21), jejichž počet klesl do roku 2002 na 20% úroveň stavu roku 1991. Příčiny takového vývoje byly zmíněny v úvodu této kapitoly a v obecné rovině souvisí se změnami priorit českého hospodářství, k nimž došlo po roce 1989. Poněkud překvapivá je situace v případě hutnických dělníků (podtřída N22), kde počet zaměstnanců klesal až do roku 1999, kdy se dostal na 60% úroveň stavu roku 1991, mezi lety 1999 až 2002 však došlo dokonce k nárůstu jejich počtu o 2 000 pracovníků (64 % stavu roku 1991). Toto navýšení však není v souladu s plány restrukturalizace hutnictví v České republice, naopak lze

očekávat omezování produkce a tím i pokles zaměstnanosti v tomto odvětví. Velice výrazný pokles byl zaznamenán v podtřídě úpravářů, těžařů, dělníků v energetice, vodárenství a vodním hospodářství (N29), a to na 34% úroveň stavu roku 1991. Důvody spojené s vývojem energetiky a omezováním těžby byly zmíněny výše; dodejme jen, že další z příčin poklesu zaměstnanosti je patrně výrazné zvýšení produktivity práce, což se také odráží v nižší potřebě pracovníků.

Vývoj průměrné úrovně vzdělání na úrovni jednotlivých podtříd dokládá, že k nejvyššímu nárůstu došlo ve sledovaném období v podtřídě N29 Úpraváři, těžaři, dělníci v energetice, vodárenství a vodním hospodářství. Je přitom zajímavé, že ještě v roce 1999 dosahovaly vyšší úrovně ostatní podtřídy. Tuto situaci lze objasnit značným poklesem zaměstnanosti v letech 1999 až 2002, který se významně dotknul pracovníků se základním vzděláním. Dalším faktorem je, jak dokládá tabulka B3, také nárůst počtu pracovníků s maturitním vzděláním v posledním období.

Homogenita doznala v průběhu sledovaného období značných změn. U všech podtříd došlo oproti roku 1999 ke snížení úrovně homogenity hodnocené podle zastoupení oborů vzdělání. Zatímco do roku 1999 byla u podtříd N21 Dělníci hlubinné a povrchové těžby uhlí, rud a dalších surovin a N22 Hutnická dělnická zaměstnání vysoká, resp. velmi vysoká, v roce 2002 došlo k poklesu u prvně jmenované na nízkou úroveň homogenity; pokles homogenity zaznamenala také hutnická dělnická zaměstnání, přesto zde je ještě v roce 2002 možné tuto úroveň hodnotit jako vysokou (viz tab. B4). Míra homogenity podle stupňů vzdělání dosahuje rozdílných úrovní, také zde je však po roce 1999 patrná tendence k jejímu poklesu.

Podíl pracovníků této profesní třídy na celkové zaměstnanosti byl v roce 2002 podle předpokladu nejvyšší v Moravskoslezském kraji (kde dosahoval téměř 5% podílu na celkové zaměstnanosti kraje). V rámci tohoto regionu je poněkud překvapivě podprůměrný podíl této profesní třídy v okrese Ostrava (jen 2,85 %). Příčina je však zřejmá: těžba černého uhlí byla v tomto městě ukončena již v první polovině 90. let, takže většina pracovníků z uvedeného podílu je zaměstnána v hutních podnicích (které však také procházejí procesem restrukturalizace, což je samozřejmě spojeno se snižováním počtu pracovníků) či energetice. Naproti tomu vysoce nadprůměrných hodnot bylo dosaženo v okresech Frýdek-Místek a zejména Karviná.

Závěrem si v několika bodech opět shrňme základní poznatky:

- ❑ **Výrazné regionální disproporce a výrazná koncentrace.** Zaměstnanost v této skupině je výrazně ovlivněna a vázána na přírodní zdroje.
- ❑ **Nízká mobilita a flexibilita pracovníků.** Někdejší zaměstnanci této profesní skupiny často nedisponují ochotou k rekvalifikaci a ochotou přijmou méně placené zaměstnání. Tím se zvyšuje problém vysoké nezaměstnanosti ve strukturálně postižených regionech.
- ❑ **Pokles zaměstnanosti.** Vývoj v letech 1991 až 2002 se projevil výrazným úbytkem počtu zaměstnaných. Restrukturalizace některých podniků není stále ukončena, proto ani v dalším období nelze očekávat obrat.

A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

N2 Dělníci při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vod. hospodářství

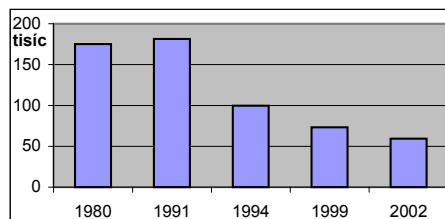
tato třída zahrnuje podtřídy:

N21 Dělníci hlubinné a povrchové těžby uhlí, rud a dalších surovin

N22 Hutnická dělnická zaměstnání

N29 Úpraváři, těžaři, dělníci v energ., vodárenství a vod.hosp.

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

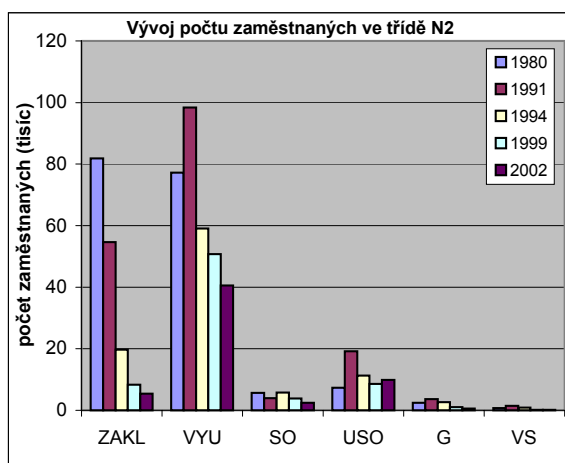
A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	175,3	181,3	99,7	73,2	59,3	-122,0
podíl z celku	3,3%	3,3%	2,1%	1,6%	1,3%	-2,1%
vývoj od r.1991	96,7%	100,0%	55,0%	40,4%	32,7%	-67,3%
úbytek zaměstnaných*			81,6	26,5	13,9	

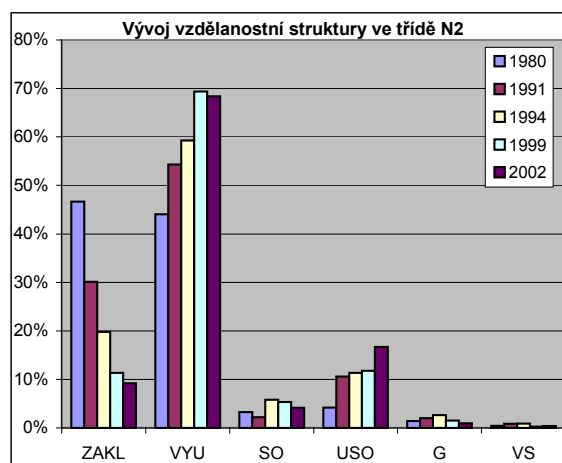
* vzhledem k předchozímu období

A2. Vzdelávací struktura (počty v tisících)

	1980		1991		1994		1999		2002		02-91	
základní	81,8	46,7%	54,6	30,1%	19,7	19,8%	8,3	11,3%	5,4	9,2%	-49,3	-90,3%
vyučení	77,2	44,1%	98,4	54,3%	59,1	59,3%	50,8	69,4%	40,5	68,4%	-57,9	-58,8%
střední odborné	5,7	3,3%	3,9	2,2%	5,8	5,8%	3,9	5,3%	2,4	4,1%	-1,5	-38,1%
vyučen s maturitou*			*		2,9	2,9%	1,9	2,6%	*			
úplné střední odborné	7,4	4,2%	19,2	10,6%	8,4	8,4%	6,7	9,2%	9,9	16,7%	-9,3	-48,4%
gymnaziální	2,5	1,4%	3,6	2,0%	2,6	2,6%	1,1	1,5%	0,5	0,9%	-3,0	-84,8%
vysokoškolské	0,7	0,4%	1,5	0,8%	0,9	0,9%	0,2	0,3%	0,2	0,3%	-1,3	-86,6%
bez vzdělání**			**		0,0	0,0%	0,3	0,4%	0,2	0,3%		
	*započteno v "ÚSO" ** započteno v "základní"											
Úroveň vzdělání (roků)	9,43		9,97		10,21		10,39		10,53		0,55 5,5%	

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti třídy:

N2 Dělníci při těžbě a úpravě surovin v hutnictví, energetice a vod. hospodářství

CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
-	-	-	--	--	-	-	-	-	-	-	o	-	--	o

B. Dělníci při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vod. hospodářství - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 2002				úbytek zaměstn.*		
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002
N21	95,0	85,1	29,1	25,4	16,8	54,2%	48,9%	29,2%	34,7%	28,3%	100%	34%	30%	20%	56,0	3,7	8,6
N22	36,7	36,1	27,5	21,2	23,3	21,0%	20,7%	27,6%	29,0%	39,2%	100%	76%	59%	64%	8,6	6,3	-2,1
N29	43,5	52,7	43,1	26,6	19,2	24,8%	30,3%	43,2%	36,3%	32,5%	100%	82%	50%	36%	9,6	16,5	7,4
Σ	175,3	173,9	99,7	73,2	59,3	100%	100%	100%	100%	100%	100%	57%	42%	34%	74,2	26,5	13,9

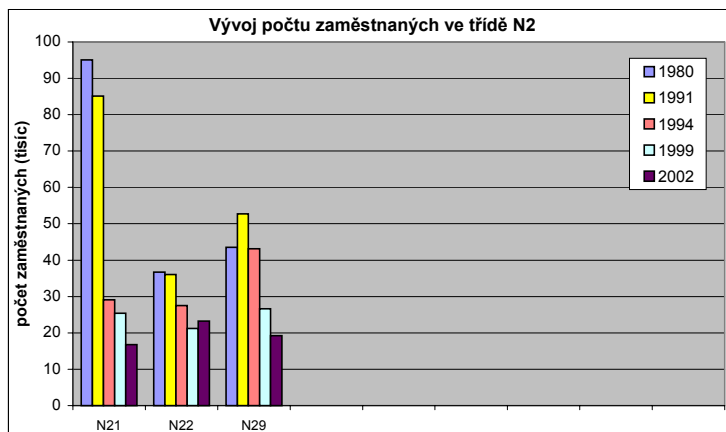
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N21	9,56	10,10	10,38	10,50	10,50
N22	9,34	9,95	10,44	10,47	10,49
N29	9,21	9,89	9,95	10,23	10,55

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-91	02-80
N21	0,54	0,27	0,12	0,00	0,40	0,94
N22	0,61	0,49	0,03	0,02	0,54	1,15
N29	0,68	0,06	0,28	0,32	0,66	1,34

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.*		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N21	--	-	-	--	-	-	--	o	-	--	o	-			
N22	-	-	o	--	--	o	-	o	+	+	-	+			
N29	-	-	-	-	--	-	o	-	-	-	-	+			

-- výrazný pokles (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)

+ nárůst (více než 10% do 50%)

* vzhledem k malému počtu není uvedeno

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N21	vysoká	vysoká	nizká	o	--	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	+	-
N22	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-	vysoká	vysoká	střední	+	-
N29	střední	střední	nizká	-	-	nizká	vysoká	nizká	++	--

3.3. Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbáři)

Do této třídy jsou zahrnuti dělníci v řemeslné a průmyslové výrobě včetně skupiny profesí opravářů a údržbářů z oblasti strojírenství a elektrotechniky. Nejsou zde zahrnuti obsluhující dopravních zařízení a obsluhující zemních a zemědělských strojů a dobývacích zařízení.

Počet pracovníků v této skupině byl ještě do roku 1991 ze všech tříd nejvyšší. Česká republika patří k zemím s dlouhou a bohatou průmyslovou tradicí. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, české země patřily k nejindustrializovanějším oblastem někdejšího Rakousko-Uherska.

Po roce 1948, ve snaze o vyrovnávání rozdílů mezi jednotlivými regiony i ve snaze o dosažení plné zaměstnanosti, došlo k industrializaci i do té doby průmyslem téměř nedotčených oblastí (Vysočina, jižní Čechy apod. a pochopitelně prakticky celé Slovensko). Zatímco ve vyspělých zemích díky novým technologiím a růstu produktivity práce docházelo k postupnému snižování zaměstnanosti v tomto sektoru již před několika desetiletími, v České republice (a předpokládejme, že podobná situace nebude jiná také v jiných evropských postkomunistických zemích) došlo k těmto změnám prakticky až po roce 1989. V období socialismu bylo „zanedbáno“ využívání nových technologií (čímž přetrvával silný podíl materiálově náročné výroby), produktivita práce nejevila známky růstu, takže případné zvyšování produkce muselo být řešeno navýšením zaměstnanosti. Velký rozvoj zaznamenalo těžké strojírenství, které bylo významné při industrializaci také méně rozvinutých zemí socialistického tábora.

Zatímco tedy ve vyspělých státech probíhaly změny ve struktuře zaměstnanosti, kdy docházelo zejména k přesunu pracovníků ze sekundárního sektoru do terciárního, příp. kvartérního sektoru, v České republice byla situace až do roku 1989 v tomto ohledu prakticky neměnná.

Po roce 1989 však dochází také v tomto odvětví k poměrně zásadním změnám. Řada podniků byla nucena přizpůsobit se novým podmínkám (zejména ztráta do té doby jistého trhu v podobě zemí RVHP a vyrovnání se s konkurenčním prostředím), kdy důsledkem byla často potřeba „zeštíhlit“ výrobu, což si vyžádalo propouštění zejména nekvalifikovaných dělníků. To dokládají tabulky A1 a A2, z nichž je patrné, že k nejvýznamnějším změnám došlo hned v prvních letech sledovaného období (tzn. v letech 1991 – 1994). Úbytek pracovníků byl přibližně 30%, což v absolutních číslech znamená pokles 380 tisíc. V dalších obdobích se pokles zpomaloval a na konci období tak podíl na celkové zaměstnanosti činil 19 % (oproti 25,6 % v roce 1991). Celkově se **počet pracovníků** dostal v roce 2002 na úroveň 64 % stavu roku 1991, což znamená pokles zaměstnanosti o více než 0,5 mil. lidí. „I když v záměrech vlády je zabraňovat zvyšování nezaměstnanosti, je zřejmá nutnost dokončení transformace a zvýšení produktivity práce - obojí předpokládá snížení počtu zaměstnanců v kategorii průmyslových dělníků - výrobců, opravářů, údržbářů. Je zřejmé, že toto snížení nebude rovnoměrně postihovat všechna odvětví, celkový trend však směřuje cestou, kterou již vyspělá Evropa prošla.“

Jednu z hlavních příčin současných problémů a vysoké míry nezaměstnanosti musíme hledat v dlouhodobém zaostávání rozvoje a zavádění nových technologií do výroby. Jestliže ve vyspělých ekonomikách zemí Evropské unie či Spojených států byl nástup stále dokonalejších způsobů zpracování a využití materiálů postupný (a tudíž případně

propouštění nadbytečných pracovníků či uzavírání nerentabilních podniků bylo také postupné), v našich podmínkách jde o výrazné skoky. Důsledkem pak je vysoký počet propuštěných pracovníků či zrušení několika podniků stejného zaměření v jednom období. Současně je nezbytné si uvědomit, že právě dopady restrukturalizace průmyslu značně postihují právě tuto třídu. Veškerá průmyslová výroba prochází obdobím automatizace a zavádění nových výkonných technologií, které však neumožňují zaměstnávat zejména nekvalifikované pracovníky či dělníky s nízkou úrovní kvalifikace. To ostatně vidíme i na vzdělanostní skladbě jednotlivých podtříd, kdy právě lidé se základním vzděláním – tudíž bez kvalifikace – patří k těm, kteří hromadně opouštějí výrobu a jsou nahrazováni kvalifikovanými pracovníky, i když ne vždy s odpovídajícím oborem vzdělání“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000).

Také v tomto případě je z pohledu **vzdělanostní struktury** patrný charakter vývoje. Opět dochází k poměrně výraznému úbytku pracovníků se základním vzděláním „...což souvisí hlavně s odchodem starších ročníků, kde byl větší podíl pracovníků pouze se základním vzděláním, do důchodu, ale i s nárůstem nezaměstnanosti v této kategorii pracovníků“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000). V absolutních hodnotách došlo k celkovému poklesu také u vyučených, v relativním vyjádření však tato skupina mírně posílila a navíc v posledních letech (1999-2002) došlo dokonce k nárůstu počtu vyučených pracovníků o 15 tisíc. Příčiny obratu vývoje u vyučených lze vidět v nárůstu objemu zahraničních investic proudících do České republiky zejména od roku 1999 do příslušných odvětví, ve kterých nalézají uplatnění příslušně kvalifikovaná pracovní síla. K uvedenému přispívá také snaha vlády o udržení sociálního smíru v některých „problémových“ regionech, kdy dotuje neefektivní provozy a tím se snaží vyhnout dalšímu zvyšování nezaměstnanosti. K relativnímu posílení v rámci této pracovní třídy došlo také u skupiny zaměstnaných s úplným středním vzděláním. Jedinou vzdělanostní skupinou, u které došlo k absolutnímu nárůstu počtu v letech 1991 až 2002, byli zaměstnanci se středním odborným vzděláním (viz tabulka A2). Podíly ostatních vzdělanostních skupin jsou již velice nízké a pohybují se řádově v desetinách procenta.

V průběhu sledovaného období došlo sice k navýšení průměrné **úrovně vzdělání** o 0,44 roku, oproti profesním skupinám popsáním výše, je toto navýšení menší.

Budoucí vývoj patrně potvrdí postupný pokles počtu pracovníků tohoto odvětví. Také zde by se budoucí nutně „zeštíhlování“ některých podniků mělo dotknout především pracovníků se základním vzděláním. V této souvislosti je potřeba podotknout, že propouštění může být částečně kompenzováno uplatněním v nově vzniklých průmyslových závodech, které jsou výsledkem zahraničních investic v České republice. Tato skutečnost by však neměla být přeceňována, a to hned z několika důvodů. Investice, které k nám zejména v 90. letech do tohoto odvětví proudily, byly totiž díky relativně levné a kvalifikované pracovní síle. První výhoda se začíná pomalu vyčerpávat s objevováním pracovních trhů na východ od našich hranic; navíc dochází dokonce již dnes k přesouvání některých provozů, které byly u nás před několika lety zakládány. Rovněž zájem České republiky by měla být podpora a stimulace zahraničních investic založené spíše na znalostech lidí, tzn. z oblasti terciárního a kvartérního sektoru než investice s nízkou přidanou hodnotou a založené na zpracování surovin.

Vzhledem k vysokému zastoupení pracovníků vzdělaných ve strojírenských oborech, byla **úroveň homogenity** hodnocená podle oborů vzdělání ještě v roce 1994 vysoká, v dalších letech sledovaného období střední.

Podíváme-li se na tuto třídu podrobněji, zjistíme značnou variabilitu. Náleží sem celkem 9 podtříd, kterými jsou:

- N31 Zpracovatelé chemických, gumárenských a plastových výrob;
- N32 Zpracovatelé kovů, mechanici, montéři – bez údržbářů a opravářů;
- N33 Výrobci elektrotechnických výrobků, elektromontéři, elektromechanici – bez údržbářů a opravářů;
- N34 Zpracovatelé silikátových výrobků (skla, keramiky, porcelánu, stavebních hmot);
- N35 Zpracovatelé dřeva, papíru, fotografie, knihaři a polygrafové;
- N36 Zpracovatelé a výrobci textilu, konfekce;
- N37 Zpracovatelé kůží a kožešin, obuvníci;
- N38 Zpracovatelé a výrobci potravinářských výrobků;
- N39 Opraváři a údržbáři strojní a elektro, ostatní dělníci zpracovatelé.

Jednotlivé podtřídy jsou velice heterogenní, což dokládá nejen počet pracovníků, ale také zcela odlišný vývoj. K nejvyššímu poklesu zaměstnanosti došlo u podtřídy N37 Zpracovatelé kůží a kožešin, obuvníci; v roce 2002 zde bylo zaměstnáno jen necelých 30 % pracovníků oproti úrovni roku 1991. Přestože v období první republiky patřil obuvnický průmysl k nejvyspělejším a ještě do roku 1989 byl relativně významným zaměstnavatelem, v důsledku recese tohoto odvětví v 90. letech byly nuceny tyto podniky zpravidla ukončit výrobu, což se odrazilo v poklesu zaměstnanosti. Je třeba podotknout, že tento proces patrně není zcela ukončen, což se pravděpodobně odrazí také na dalším vývoji zaměstnanosti. Navíc toto odvětví si neklade příliš velké nároky na dosažené vzdělání (což ostatně dokládá nejnižší průměrná úroveň vzdělání v rámci všech podtříd). Lokalizace průmyslových kapacit bude i do budoucna motivována spíše levnou pracovní silou, z čehož lze usuzovat na posouvání těchto výrob do oblastí východní Asie apod.

Přibližně na polovinu úrovně roku 1991 poklesl počet opravářů a údržbářů strojních a elektro, ostatních dělníků zpracovatelů (N39). Na tomto poklesu se nejvýrazněji podílel úbytek pracovníků se základním vzděláním a zejména vyučených. Vyučení tvoří největší vzdělanostní skupinu této podtřídy a jejich stav byl v roce 2002 oproti roku 1991 přibližně 50%. Ve třídách N31, N32, N33, N34 a N36 se tato hodnota pohybovala v rozmezí od 62 do 75 % stavu roku 1991. V této souvislosti však dodejme, že k hlavním změnám došlo hned v prvním období; naopak v letech 1999 až 2002 byl již v některých případech zaznamenán nárůst počtu pracovníků. Týká se to zejména zpracovatelů chemických, gumárenských a plastových výrob (N31), a to díky navýšení počtu vyučených a maturantů a také zpracovatelů silikátových výrobků (N34). V tomto případě byl registrován nárůst vyučených a v menší míře také pracovníků se základním vzděláním.

Počet vyučených (nejčetnější vzdělanostní kategorie v této třídě) u zpracovatelů kovů, mechaniků, montérů (N32) a výrobců elektrotechnických výrobků, elektromontérů, elektromechaniků...(N33) klesl výrazně jen v prvních letech sledovaného období (1991 – 1994), v dalším období lze hodnotit tento „pohyb“ jako stabilizovaný. Stabilní je také počet vyučených u zpracovatelů dřeva, papíru, fotografie, knihařů a polygrafů (N35) – v tomto případě dokonce počet vyučených jako v jediném případě po celé období mírně narůstal.

Poměrně stabilní postavení měla po celé sledované období podtřída zpracovatelů a výrobců potravinářských výrobků (N38), u kterých byl úbytek pracovníků se základním vzděláním kompenzován nárůstem počtu vyučených a v letech 1999 až 2002 také maturantů.

Jak již bylo uvedeno, příčinu takového vývoje je nutno hledat v těchto faktorech. Zejména je patrné, že k největšímu propadu zaměstnanosti došlo hned v prvních letech sledovaného období. Mnohé podniky se nedokázaly vypořádat s nově vzniklou situací a byly nuceny restrukturalizovat, v horším případě úplně ukončit výrobu. V letech 1999 až 2002 je však u některých podtříd patrný obrat a dochází tak dokonce k nárůstu počtu pracovníků. Příčinu je nutné hledat v přímých zahraničních investicích, neboť Česká republika se stává velice vyhledávaným cílem, zejména pro relativně vysokou kvalifikační úroveň pracovníků.

Poměrně výrazné jsou rozdíly jednotlivých podtříd z hlediska vzdělanostní úrovně (viz tab. B2). Nejnižší úrovně dosahují zpracovatelé kůží a kožešin, obuvníci (10,03 let), naopak nejvyšší opraváři a údržbáři strojní a elektro, ostatní dělníci zpracovatelé (10,70 let). Úroveň vzdělání ostatních podtříd se pohybuje v rozmezí od 10,32 do 10,65 let.

Homogenita podle oborů vzdělání byla u sledovaných podtříd v roce 1994 zpravidla střední a mezi lety 1994 až 1999 klesala (avšak i zde se vyskytují poměrně značné rozdíly – viz tab. B4). V následujícím období vykazují některé podtřídy (zejména N34 Zpracovatelé silikátových výrobků, N37 Zpracovatelé kůží a kožešin, obuvníci a N39 Opraváři a údržbáři strojní a elektro, ostatní dělníci zpracovatelé.) známky růstu. Homogenita hodnocená na základě zastoupení stupňů vzdělání vykazovala z pohledu vývojových tendencí značné výkyvy. V letech 1994 až 1999 byl patrný sklon k posilování homogenity, naproti tomu v letech 1999 až 2002 byl trend přesně opačný.

Nejvyšší podíl dělníků zpracovatelů na celkové zaměstnanosti byl dosažen v Libereckém a Zlínském kraji, ve kterých jako v jediných tento podíl přesahuje 25 %. Jedná se o tradiční regiony zpracovatelského průmyslu. V případě Libereckého kraje je zaměstnanost nejvyšší zejména v průmyslu skla, keramiky, textilním a plastikářském. U Zlínského kraje dříve tradiční obuvnictví dnes tvoří jen zanedbatelný podíl na zaměstnanosti; mnohem významnější je např. gumárenský a plastikářský či chemický průmysl. Přibližně třetinový až čtvrtinový podíl v porovnání s většinou ostatních regionů má Praha, kde tito pracovníci tvoří pouze 7 % na celkové zaměstnanosti.

Závěrem se opět pokusme zobecnit některé závěry, které vyplývají z vývoje značně diferencované pracovní třídy dělníků zpracovatelů po roce 1989:

- ❑ **Pokles zaměstnanosti.** Přestože u některých podtříd lze hovořit spíše o stagnaci (N38 Zpracovatelé a výrobci potravinářských výrobků) nebo dokonce růstu (N35 Zpracovatelé dřeva, papíru, fotografie, knihaři a polygrafové) a pokles nebyl tak výrazný jako u profesních tříd popsanych v předchozích dvou kapitolách, trendem je jednoznačně snižování počtu pracovníků.
- ❑ **Pokles i do budoucna.** Rovněž v následujících letech je možné počítat s postupným poklesem zaměstnanosti. Příčina je zřejmá: v důsledku dokončení transformace bude nutné „zeštíhlit“ zaměstnanost v některých odvětvích. Navíc zahraniční kapitál proudící do České republiky do tohoto odvětví se bude orientovat na pracovní trhy s nižšími mzdovými náklady.

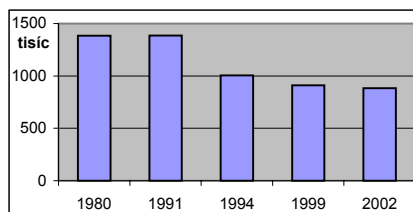
A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

N3 Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbáři)

tato třída zahrnuje podtřídy:

- N31 Zpracovatelé chemických, gumár. a plast. výrob
- N32 Zpracovatelé kovů, mechanici, montéři - bez údržbářů a opr.
- N33 Výrobci elektrot.výrobků, elektromontéři, elektromechanici -bez údržbářů a opr.
- N34 Zpracovatelé silikátových výrobků (skla, keramiky, porcelánu, stav. hmot)
- N35 Zpracovatelé dřeva, papíru, fotografie, knihaři a polygrafové
- N36 Zpracovatelé a výrobci textilu, konfekce
- N37 Zpracovatelé kůží a kožešin, obuvníci
- N38 Zpracovatelé a výrobci potravinář. výrobků
- N39 Opraváři a údržbáři stroj a elektro, ostatní dělníci zpracovat.

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

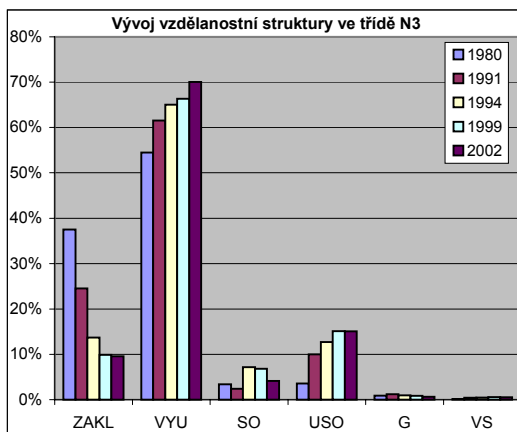
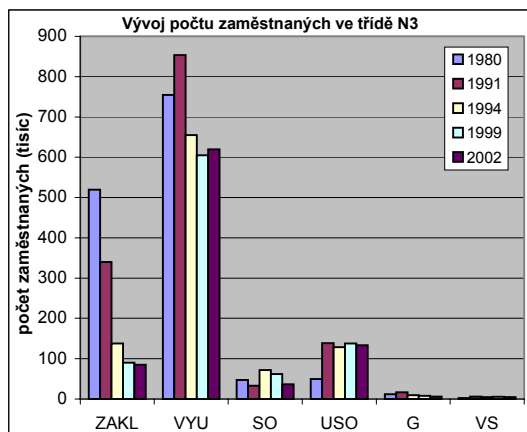
A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	1384,5	1387,0	1006,9	911,2	884,7	-502,3
podíl z celku	25,8%	25,6%	20,7%	19,4%	19,1%	-6,5%
vývoj od r.1991	99,8%	100,0%	72,6%	65,7%	63,8%	-36,2%
úbytek zaměstnaných*			380,1	95,7	26,5	

* vzhledem k předchozímu období

A2. Vzdelávací struktura (počty v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91						
základní	519,4	37,5%	340,0	24,5%	137,9	13,7%	90,2	9,9%	84,6	9,6%	-255,4	-75,1%
vyučen	754,2	54,5%	853,3	61,5%	654,8	65,0%	604,7	66,4%	619,6	70,0%	-233,7	-27,4%
střední odborné	47,2	3,4%	33,2	2,4%	72,0	7,2%	62,0	6,8%	36,7	4,2%	3,5	10,5%
vyučen s maturitou*					16,9	1,7%	23,0	2,5%*				
úplné střední odborné	49,5	3,6%	138,4	10,0%	111,3	11,1%	114,8	12,6%	133,3	15,1%	-5,1	-3,7%
gymnaziální	12,0	0,9%	16,4	1,2%	9,7	1,0%	7,8	0,9%	5,7	0,6%	-10,7	-65,4%
vyšší odborné	2,2	0,2%	5,6	0,4%	4,7	0,5%	5,2	0,6%	4,7	0,5%	-0,9	-16,6%
bez vzdělání**					0,4	0,0%	3,7	0,4%	0,0	0,0%		
*započteno v "ÚSO" ** započteno v "základní"												
Úroveň vzdělání (roků)	9,62	10,07	10,36	10,48	10,51	0,44	4,4%					

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti tříd:

N3 Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbáři)

CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
-	o	o	--	-	o	-	o	o	-	o	o	-	+	o

B. Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbaři) - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 1999				úbytek zaměstn.*		
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002
N31	51,9	49,6	35,0	30,8	35,0	3,8%	3,8%	3,5%	3,4%	4,0%	100%	71%	62%	71%	14,6	4,2	-4,2
N32	513,3	404,3	294,0	283,7	276,3	37,1%	30,8%	29,2%	31,1%	31,2%	100%	73%	70%	68%	110,3	10,3	7,4
N33	106,7	121,5	89,9	95,0	85,6	7,7%	9,3%	8,9%	10,4%	9,7%	100%	74%	78%	70%	31,6	-5,1	9,4
N34	69,0	60,1	43,4	40,3	45,1	5,0%	4,6%	4,3%	4,4%	5,1%	100%	72%	67%	75%	16,7	3,1	-4,8
N35	109,0	97,3	91,8	99,3	104,9	7,9%	7,4%	9,1%	10,9%	11,9%	100%	94%	102%	108%	5,5	-7,5	-5,6
N36	189,1	166,1	138,2	109,5	103,4	13,7%	12,7%	13,7%	12,0%	11,7%	100%	83%	66%	62%	27,9	28,7	6,1
N37	49,2	39,3	22,2	15,3	11,3	3,6%	3,0%	2,2%	1,7%	1,3%	100%	57%	39%	29%	17,1	6,9	4,0
N38	67,3	64,5	64,5	58,0	60,5	4,9%	4,9%	6,4%	6,4%	6,8%	100%	100%	90%	94%	0,0	6,5	-2,5
N39	229,0	308,9	227,9	179,3	162,7	16,5%	23,6%	22,6%	19,7%	18,4%	100%	74%	58%	53%	81,0	48,6	16,6
Σ	1384,5	1311,7	1006,9	911,2	884,7	100%	100%	100%	100%	100%	100%	77%	69%	67%	304,8	95,7	26,5

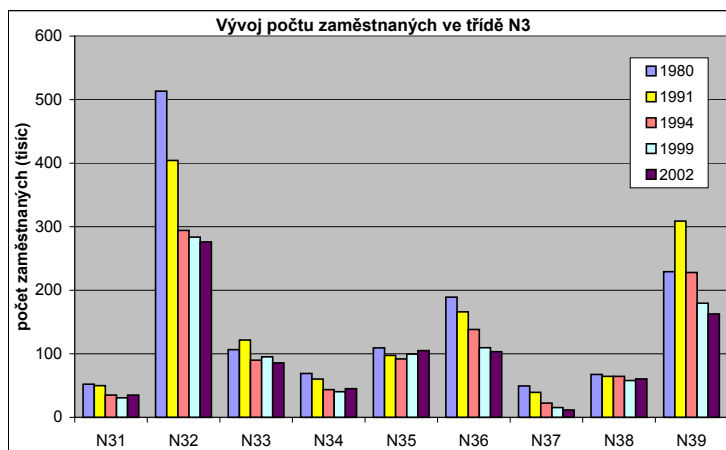
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N31	9,32	10,02	10,18	10,24	10,36
N32	9,83	10,18	10,46	10,47	10,55
N33	9,88	10,39	10,63	10,76	10,65
N34	9,07	9,67	10,00	10,33	10,36
N35	9,28	9,86	10,33	10,42	10,38
N36	9,25	9,77	10,08	10,27	10,38
N37	9,03	9,57	9,89	10,19	10,03
N38	9,07	9,77	10,03	10,24	10,32
N39	10,02	10,45	10,56	10,69	10,70

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-91	02-80
N31	0,70	0,16	0,06	0,11	0,34	1,03
N32	0,35	0,28	0,02	0,08	0,37	0,72
N33	0,51	0,24	0,13	-0,11	0,26	0,77
N34	0,60	0,33	0,33	0,02	0,69	1,29
N35	0,58	0,47	0,09	-0,04	0,52	1,10
N36	0,53	0,31	0,18	0,11	0,61	1,13
N37	0,53	0,32	0,30	-0,16	0,46	0,99
N38	0,69	0,26	0,21	0,09	0,56	1,25
N39	0,43	0,10	0,13	0,01	0,25	0,68

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.*		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N31	-	-	+	-	-	+	-	o	o	-	o	+			
N32	-	o	-	--	o	-	-	o	o	-	o	o			
N33	-	o	-	--	-	+	-	o	o	o	+	-			
N34	-	o	+	--	-	+	-	o	+	-	+	o			
N35	o	o	o	-	o	o	o	o	+	++	+	o			
N36	-	-	o	-	-	-	-	-	o	+	o	+			
N37	-	-	-	--	-	-	-	-	-	-	+	--			
N38	o	-	o	-	-	o	+	o	o	-	+	+			
N39	-	-	o	-	-	-	-	-	o	o	o	-			

-- výrazný pokles (více než 50%)
- pokles (více než 10% do 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)
+ nárůst (více než 10% do 50%)

* vzhledem k malému počtu není uvedeno
o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N31	velmi nízká	nízká	nízká	+	+	střední	vysoká	střední	+	--
N32	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-
N33	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	-	--	vysoká	střední	střední	-	-
N34	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	+	++	nízká	střední	střední	+	o
N35	nízká	velmi nízká	velmi nízká	--	+	střední	vysoká	střední	+	-
N36	vysoká	vysoká	vysoká	-	o	střední	vysoká	střední	+	-
N37	střední	střední	vysoká	++	++	nízká	střední	střední	+	-
N38	střední	nízká	nízká	-	o	nízká	vysoká	střední	+	-
N39	střední	střední	vysoká	-	++	vysoká	vysoká	střední	o	-

3.4. Stavební dělníci

Podobně jako v případě výše popsaných profesních skupin, také stavebnictví bylo před rokem 1989 závislé na potřebách a politice socialistického plánování. Z hlediska bytové problematiky bylo stavebnictví téměř výhradně orientováno na výstavbu panelových sídlišť, které se vyznačovaly stejnorodostí a nízkou variabilitou. „Před rokem 1990 byla stavební výroba zaměřena na panelovou bytovou výstavbu a využívala zastaralé technologie, materiály, stavební systémy a konstrukce. Produktivita práce byla výrazně snižována jak špatnou organizací práce, problémy s nedostatkem materiálů, nutností používat náhradní nevhodné materiály, ale i známými nešvary, jako bylo nevyužívání pracovní doby, krádeže materiálu, nízké pracovní tempo apod. Používání jednoduchých systémů a prvků omezovalo variabilitu staveb takovou mírou, že výsledkem byl jednotvárný primitivní charakter staveb občanské vybavenosti na celém území republiky. Velkým problémem byla špatná kvalita staveb, zapříčiněná jak používáním nevhodných technologií a nekvalitních materiálů, tak technologickou nekázní, která byla v této oblasti naprostou samozřejmostí. Produktivita práce byla nízká, stavební firmy plnily s potížemi pouze plánované úkoly, stavby jednotlivých stavebníků nepřipadaly v úvahu, takže rodinné domky byly v naprosté většině stavěny svépomocí a s využitím melouchů jednotlivých pracovníků ovládajících stavební práce“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000).

Devadesátá léta přinesla do tohoto odvětví značné změny a také nové možnosti. Stavební výroba se stala mnohem diverzifikovanější. Podle citované publikace „vznikla řada drobných řemeslných podniků, které jsou zaměřeny na práce určité profese (instalatér, podlahář apod.) a ty zajišťují drobné řemeslné práce nebo pracují pro větší podniky. Významnou skupinu stavebních firem tvoří podniky střední velikosti, kde asi třetinu tvoří stálí zaměstnanci a ostatní pracují pouze sezónně. (Sezónnost prací ve stavebnictví značně ovlivňuje i výši míry nezaměstnanosti v jednotlivých ročních obdobích.) Dále vznikly akciové společnosti transformací z bývalých monopolních státních podniků, které jsou velmi dobře vybaveny a mohou vykonávat i největší zakázky, většinou obecní nebo státní.“ České firmy přijaly a začaly uplatňovat nové, modernější technologie a uplatňovat nové stavební materiály.

Struktura zaměstnanosti byla po roce 1989 významně ovlivněna nárůstem počtu zahraničních dělníků. Jak je uvedeno ve zmiňované studii, ti postupně vytlačili převážně romské pracovníky, kteří do té doby pracovali jako pomocná pracovní síla. Mzdové požadavky těchto legálních i ilegálních zaměstnanců pocházejících většinou ze zemí bývalého Sovětského svazu jsou pro zaměstnavatele výhodné a zdá se, že i přes některá legislativní opatření vlády se situace ohledně zaměstnanosti zmíněných romských dělníků nezmění.

„Pracovníci této třídy zahrnují dělníky hlavní stavební výroby (zedníky, betonáře, tesaře, truhláře, asfaltéry, dlaždiče, lešenáře apod.), dále dělníky zajišťující dokončovací stavební práce (pokryvače, podlaháře, izolátéry, sklenáře, instalátéry, stavební a provozní elektrikáře, malíře, lakýrníky) a ostatní stavební dělníky (osádky zemních a podobných strojů, jeřábníky, obsluhu zdvihacích strojů, obsluhu strojů a zařízení při stavbě železničního svršku a pomocné dělníky na stavbách, údržbě silnic vč. figurantů)“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000).

Zaměříme se nyní podrobněji na **vývoj zaměstnanosti**, který je uveden také v tabulce A1. V prvních letech sledovaného období došlo k poměrně výraznému nárůstu počtu pracovníků této skupiny (o téměř 18 % mezi roky 1991 a 1994). V roce 1994 tak tito zaměstnanci tvořili téměř 8 % celkové zaměstnanosti, což bylo vůbec nejvíce během celého období. V následujících letech již počet pracovníků stagnoval, resp. mírně klesal. Přesto na konci sledovaného období pracovalo ve stavebnictví o 6 % dělníků více než v roce 1991, což v absolutních číslech znamená nárůst o 18,4 tisíce.

Z hlediska **vzdělanostní struktury** je i zde zřejmý obecně známý trend ohledně snižování uplatnitelnosti, resp. snižování podílu zaměstnanců pouze se základním vzděláním. Jejich počet zde poklesl během celého sledovaného období o značných 64 % (a dokonce o 76 % oproti roku 1980). Podíl pracovníků se základním vzděláním se tak změnil z původních 18,2 % v roce 1991 (a téměř 30 % v roce 1980) na 6 % v roce 2002. Zdaleka nejpočetnější vzdělanostní skupinou jsou vyučení. Na konci sledovaného období tvořili téměř 80 % a jak také napovídá grafické vyjádření, z hlediska vývoje lze hovořit o mírném posilování. Relativně početnou vzdělanostní skupinou byli v roce 2002 pracovníci s úplným středním odborným vzděláním. Tvořili okolo 10 % a oproti roku 1991 došlo v absolutním i relativním vyjádření k jejich zdvojnásobení.

Celková průměrná **úroveň vzdělání** vzrostla během let 1991 až 2002 o pouhých 0,36 roku. Tento nárůst byl jednoznačně dán poklesem zaměstnanosti pracovníků se základním vzděláním a navýšením podílu pracovníků s úplným středním odborným vzděláním. Podíly, a tím i vliv, ostatních vzdělanostních skupin (zejména gymnazistů a vysokoškoláků) byly minimální.

Míra homogenity posuzovaná podle oborů vzdělání vykazovala kromě roku 1999 vysokou úroveň. Homogenita měřená podle zastoupených stupňů vzdělání byla po celé sledované období *velmi vysoká* (jen v roce 2002 „poklesla“ na *vysokou*), což je dáno převažujícím zastoupením vyučených a tím samozřejmě nižším podílem ostatních zastoupených stupňů vzdělání.

Podle autorů studie „Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu“, kteří prognózovali vývoj po roce 2000, jsou stavební dělníci jedinou profesní skupinou, u které by mělo dojít k nárůstu o více než 10 %. Mezi roky 2000 a 2002 sice došlo k nárůstu počtu pracovníků, toto navýšení se však pohybovalo řádově do 2 %. Vzhledem k očekávanému růstu HDP by však mělo dojít i k většímu oživení stavebnictví a tím i nárůstu zaměstnanosti. Z pohledu vzdělanostních skupin lze soudit, že naopak pokles pracovníků se základním vzděláním bude pokračovat.

Profesní skupina stavebních dělníků je členěna na tyto podtřídy:

N41 Dělníci hlavní stavební výroby;

N42 Dělníci pro dokončovací stavební práce;

N49 Osádky stavebních a zemních strojů, stavba silnic a železnic.

Nejpočetnější jsou právě dělníci hlavní stavební výroby, jejichž podíl mírně přesahuje 50 % celkové zaměstnanosti. Přestože jejich počet ve sledovaném období stoupl, jejich růst byl přibližně shodný s růstem celé profesní skupiny, takže ani podíl na celku se mezi lety 1991 a 2002 příliš neměnil. Nejvýraznější nárůst byl zaznamenán u dělníků pro dokončovací stavební práce. Jejich růst byl vyšší než celkový nárůst zaměstnanosti a tak došlo i k relativnímu navýšení podílu na celku. Jedinou podtřídou, u které došlo k absolutnímu poklesu počtu pracovníků, byly osádky stavebních a zemních strojů. Přičemž ještě v letech

1991 až 1994 patřila, alespoň z pohledu zaměstnanosti, k dynamicky se rozvíjejícím (nárůst v uvedených letech byl více než 20%). Od roku 1994 však zaměstnanost v této podtřídě pravidelně klesá a v roce 2002 tak byla na úrovni 86 % stavu roku 1991.

Poměrně nehomogenní se zdají být jednotlivé podtřídy z pohledu průměrné úrovně vzdělání. Nutno podotknout, že nárůst mezi lety 1991 až 2002 byl relativně nízký; u podtříd N41 Dělníci hlavní stavební výroby a N42 Dělníci pro dokončovací stavební práce tyto hodnoty oscilovaly okolo průměru (který činí u stavebních dělníků 0,36 roku) a u osádek stavebních a zemních strojů (N49) činil průměrný nárůst jen 0,18 roku. Zajímavostí u této posledně zmíněné skupiny je dokonce mírný pokles úrovně vzdělání mezi roky 1991 až 1994. Uvedené navýšení v letech 1991-2002 bylo uskutečněno téměř výhradně po roce 1999 (resp. po roce 2000). Dodejme, že nejvyšší průměrné úrovně vzdělání dosahují dělníci pro dokončovací stavební práce, nejnižší naopak zmíněné osádky stavebních a zemních strojů, stavba silnic a železnic.

Vývojové trendy z pohledu vzdělanostní struktury byly popsány výše, nyní se však zaměříme na jednotlivé podtřídy. U všech tří podtříd probíhal po celé sledované období úbytek pracovníků se základním vzděláním. Situace u vyučených již tak jednoznačná není, přesto lze v zásadě hovořit o stagnaci. Maturanti zaznamenali nejprve prudký nárůst (1991-1994), v letech 1994 až 1999 se jejich počet v zásadě neměnil (jen u osádek stavebních a zemních strojů, stavba silnic a železnic došlo ke značnému odlivu maturantů) a poslední úsek celého období je již opět charakteristický nárůstem počtu maturantů.

Homogenita hodnocená podle zastoupených oborů vzdělání byla v zásadě následující. Vysoké úrovni v zásadě odpovídala po celé sledované období profesní třída N41 Dělníci hlavní stavební výroby, střední úrovni N49 Osádky stavebních a zemních strojů, stavba silnic a železnic a nízké homogenitě zase N42 Dělníci pro dokončovací stavební práce, (v tomto případě však existují silné tendence vedoucí k posilování této homogenity; v roce 2002 je proto možné hovořit o střední úrovni).

Homogenita stanovená podle zastoupených stupňů vzdělání dosahuje vysoké úrovně u tříd N41 Dělníci hlavní stavební výroby a N42 Dělníci pro dokončovací stavební práce, naproti tomu nízká homogenita je u profesní třídy N49 Osádky stavebních a zemních strojů, stavba silnic a železnic.

Z pohledu na regionální disparity je na první pohled zřejmé zcela odlišné postavení českých a moravských regionů (nepočítáme-li pochopitelně Prahu, která má z pohledu struktury zaměstnanosti zcela specifické postavení). Zatímco v případě „moravských“ regionů nepřesahuje podíl stavebních dělníků na celkové zaměstnanosti 6,5 % (Moravskoslezský kraj), u „českých“ regionů dosahuje nejnižší podíl hodnoty 7,06 % (Liberecký kraj). V Čechách je přitom nejvyšších podílů dosaženo ve „venkovských“ okresech Prahy (tzn. Praha-východ, Praha-západ) i v některých dalších (Nymburk, Rakovník, Kladno). Vysoký podíl u první skupiny okresů je možné dát do souvislosti s „rozvojem“ tzv. suburbánní zóny vznikající okolo Prahy, ale také s vyšší stavební aktivitou obecně (danou atraktivitou Prahy).

Zobecněme si na závěr této kapitoly v několika bodech trendy a skutečnosti, které vyplývají z výše popsaného:

- ❑ **Výrazný nárůst, poté propad.** V souvislosti s oživením stavební výroby po roce 1989 došlo k poměrně značnému nárůstu zaměstnanosti (viz rok 1994). Následně, v souvislosti se zpomalením růstu české ekonomiky i HDP počet pracovníků klesal. Dokonce ani povodně z roku 1997 ve východních Čechách a na Moravě nepotvrdily tehdejší předpovědi o možném oživení stavebnictví. Zdá se, že tento propad se zastavil až v roce 1999 (resp. 2000).
- ❑ **Nárůst pracovníků z východní Evropy.** Následkem toho bylo vytlačení romských zaměstnanců, kteří tak mají značný problém s uplatnitelností na trhu práce.
- ❑ **Nárůst požadavků na vzdělání.** „S růstem stavební výroby budou nutně růst i nároky na provedení, vybavenost a kvalitu staveb. Nutnost používání moderních technologií, zajišťujících kvalitu srovnatelnou s EU, povede ke zvyšování nároků na připravenost a vyšší vzdělanostní úroveň zejména u pracovníků zajišťujících dokončovací práce“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000).

A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

N4 Stavební dělníci

tato třída zahrnuje podtřídy:

N41 Dělníci hlavní stavební výroby

N42 Dělníci pro dokončovací stav. práce

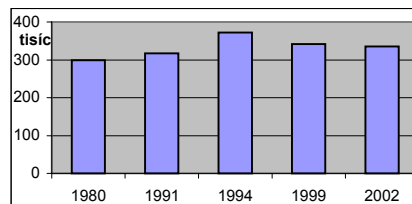
N49 Osádky stav.a zemních strojů, stavba silnic a železnic

A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	299,3	317,1	372,7	341,5	335,4	18,4
podíl z celku	5,6%	5,8%	7,7%	7,3%	7,2%	1,4%
vývoj od r.1991	94,4%	100,0%	117,5%	107,7%	105,8%	5,8%
úbytek zaměstnaných*			-55,6	31,2	6,1	

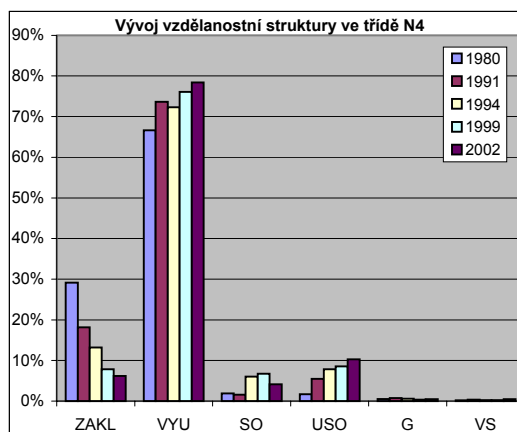
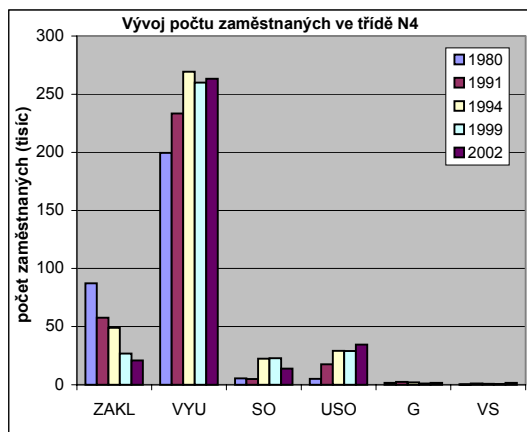
* vzhledem k předchozímu období

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

A2. Vzdělanostní struktura (počty v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91						
základní	87,2	29,1%	57,6	18,2%	49,1	13,2%	26,8	7,8%	20,8	6,2%	-36,8	-63,9%
vyučení	199,4	66,6%	233,5	73,6%	269,4	72,3%	259,9	76,1%	263,2	78,5%	29,7	12,7%
střední odborné	5,5	1,8%	5,0	1,6%	22,4	6,0%	22,9	6,7%	13,8	4,1%	8,8	177,3%
vyučen s maturitou*					3,9	1,0%	6,2	1,8%*				
úplně střední odborné	5,1	1,7%	17,5	5,5%	25,3	6,8%	22,9	6,7%	34,4	10,3%	16,9	96,9%
gymnaziální	1,6	0,5%	2,4	0,8%	2,1	0,6%	1,1	0,3%	1,6	0,5%	-0,8	-34,6%
vysokoškolské	0,5	0,2%	1,1	0,4%	0,9	0,2%	0,7	0,2%	1,6	0,5%	0,5	45,3%
bez vzdělání**					0,1	0,0%	1,4	0,4%	0,0	0,0%		
*započteno v "ÚSO" **započteno v "základní"												
Úroveň vzdělání (roků)	9,81	10,15	10,29	10,41	10,51	0,36	3,6%					

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti tříd:

N4 Stavební dělníci

CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
+	o	o	-	-	-	+	o	o	++	o	+	-	-	++

B. Stavební dělníci - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 1999				úbytek zaměstn.*		
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002
N41	160,0	163,4	205,1	173,1	178,2	53,4%	53,2%	55,0%	50,7%	53,1%	100%	126%	106%	109%	-41,7	32,0	-5,1
N42	105,0	109,9	126,6	132,7	128,2	35,1%	35,8%	34,0%	38,9%	38,2%	100%	115%	121%	117%	-16,7	-6,1	4,5
N49	34,3	33,6	41,0	35,7	29,1	11,5%	11,0%	11,0%	10,5%	8,7%	100%	122%	106%	86%	-7,4	5,3	6,6
Σ	299,3	306,9	372,7	341,5	335,4	100%	100%	100%	100%	100%	100%	121%	111%	109%	-65,8	31,2	6,1

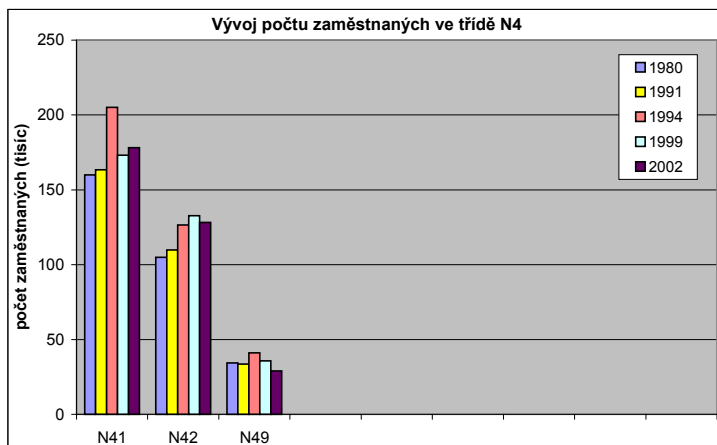
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N41	9,78	10,12	10,28	10,43	10,48
N42	10,03	10,32	10,44	10,51	10,64
N49	9,22	9,98	9,91	9,98	10,16

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-80
N41	0,34	0,16	0,15	0,05	0,36
N42	0,28	0,13	0,07	0,13	0,32
N49	0,76	-0,07	0,07	0,17	0,18

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.*		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N41	+	-	o	-	--	-	+	-	o	++	o	+			
N42	+	o	o	-	-	-	o	o	o	++	o	+			
N49	+	-	-	+	-	-	+	o	-	o	--	++			

-- výrazný pokles (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)

+ nárůst (více než 10% do 50%)

* vzhledem k malému počtu není uvedeno

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnanosti

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N41	vysoká	vysoká	vysoká	o	-	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	+	-
N42	velmi nízká	nízká	střední	++	++	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-
N49	vysoká	střední	střední	--	-	nízká	střední	nízká	++	--

3.5. Provozní a obslužní pracovníci

Služby jsou velice různorodé a diverzifikované ekonomické odvětví. **Do třídy** provozních a obslužných pracovníků **jsou zahrnuti** výkonní (prováděcí) pracovníci provozu a obsluhy, vykonávající činnosti nižší a střední úrovně složitosti, vyžadující maximálně úplné střední vzdělání (maturitní úroveň). Patří sem obsluhující pracovníci v dopravě a přepravě, vč. řidičů, vlakových a lodních osádek, provozní pracovníci pošt, vč. doručovatelů, úředníci na poštách a v peněžních ústavech nejrůznějšího druhu, provozní pracovníci obchodů, pokladníci a prodavači, provozní pracovníci bytové a osobní obsluhy (kadeřníci, kosmetici, pedikéři a další, pracovníci čistíren, prádelen, uklízečky, popeláři, domovníci, školníci, vrátní apod.). Dále sem patří provozní pracovníci v gastronomii, ubytování, cestovním ruchu, pracovníci ve skladech a ostatní provozní a obsluhující (vazači a nosiči břemen), vč. hasičů a pomocných a nekvalifikovaných pracovníků v dopravě, skladech, telekomunikacích apod. Tato skupina zaměstnanců je značně nehomogenní, jednotlivé podtřídy zaměstnanců se od sebe velice odlišují, a to jak svou velikostí (resp. počtem pracovníků), tak zcela specifickým a vzájemně protichůdným vývojem. Je nutné podotknout, že tato profesní třída neodpovídá přesnému vymezení sektoru služeb. Tento sektor je mnohem rozsáhlejší a tudíž například změny zaměstnanosti neodpovídají doslova změnám zaměstnanosti celého sektoru služeb.

Oblast služeb, do nichž profesně zasahují v této kapitole sledovaní zaměstnanci, prodělala podobně jako jiné sektory v posledních několika desetiletích značné změny. Důsledkem je snížení podílu (na celkové zaměstnanosti i HDP) primárního a sekundárního sektoru a na druhou stranu zvýšení sektoru terciárního, případně kvartérního. Zejména pokles či stagnace zaměstnanosti v průmyslu v 70. letech způsobily rostoucí zájem o potenciál terciárního sektoru jakožto prostředek revitalizace západoevropských regionálních i národních ekonomik. Před rokem 1989 byl v České republice, již z výše popsaných důvodů, sektor služeb především z kvalitativního hlediska značně poddimenzován a silně zanedbán. V obecné rovině platí, že v porovnání s ostatními sektory se právě v oblasti služeb transformační proces projevil nejrychleji a nejvýrazněji. Vliv centrálně plánované ekonomiky v období socialismu postihoval i tento sektor a tak se i rozdíl v poskytovaných službách a produktech vůbec v porovnání se západními státy postupně zvětšoval. V současné době však již naprostá většina pracovníků a nabízených služeb a produktů připadá na soukromý sektor. Výrazný rozvoj například zaznamenala oblast cestovního ruchu, peněžnictví a pojišťovnictví a mnohé další.

Z pohledu profesní třídy provozních a obslužných pracovníků se však výrazný celkový nárůst počtu pracovníků po roce 1989 nekonal. Příčinou je velký pokles počtu skladových provozních pracovníků a pracovníků v dopravě. Rovněž růst produktivity práce daný jak využíváním moderních technologií, tak zvýšením pracovního nasazení vůbec limituje v pozitivním slova smyslu zvyšování zaměstnanosti. Z hlediska vývoje celkového **počtu pracovníků** tedy v jednotlivých letech sledovaného období docházelo pravidelně k mírnému poklesu: v letech 1991 až 1994 o 3,5 %, v letech 1994 až 1999 o 1,5 % a v letech 1999 až 2002 o další 1,5 %. Nejnižší úrovně bylo dosaženo v roce 2000 (v tabulkové příloze neuvedeno), následující dva roky lze proto hodnotit jako mírně růstové. Vzhledem k celkovému poklesu zaměstnanosti (v souhrnu všech profesních tříd) podíl provozních a obslužných pracovníků na celkové zaměstnanosti mírně posílil (z 23,5 % v roce 1991 na 25,6 % v roce 2002).

Tabulka A2 uvádí vývoj **vzdělanostní struktury** profesní třídy provozních a obslužných pracovníků. Nejvyššího podílu dosahují pracovníci s učňovským vzděláním (55 % v roce 2002), jejichž pozice navíc ve sledovaném období mírně posilovala. Také v této profesní třídě došlo k poměrně rapidnímu úbytku (více než 50% pokles mezi roky 1991 a 2002) pracovníků se základním vzděláním. Jejich úbytek byl do značné míry „nahrazen“ pracovníky s úplným středním odborným vzděláním, jejichž podíl na zaměstnanosti v této profesní třídě byl v uvedeném období prakticky zdvojnásoben. Počty i podíly pracovníků se středním odborným vzděláním a gymnazistů byly po většinu období po roce 1990 stabilní; podíl vysokoškoláků byl v poměru k ostatním vzdělanostním skupinám zcela zanedbatelný.

Tomuto vývoji odpovídá také navýšení průměrné **úrovně vzdělání** v letech 1991 až 2002. Zejména díky úbytku počtu pracovníků se základním vzděláním a naopak navýšení pracovníků s úplným středním odborným vzděláním došlo k nárůstu o 0,57 roku.

Bylo již zmíněno, že k dalšímu poklesu zaměstnanosti by pravděpodobně v blízké budoucnosti dojít nemělo. Zdá se, že rok 2000 lze hodnotit jako odrazový pro budoucí mírný nárůst. Z podrobnějšího hlediska lze očekávat pokles počtu pracovníků se základním vzděláním, naopak zájem zaměstnavatelů o pracovníky s vyšším stupněm vzdělání bude vyšší.

Jak již bylo uvedeno, tato třída zahrnuje velice různorodé a vzájemně heterogenní profese se specifickým vývojem. Jsou v ní tyto podtřídy:

- N51 Provozní pracovníci dopravy (vč. osádek a řidičů);
- N52 Provozní pracovníci pošt, telekomunikací, peněžnictví, pojišťovnictví, elektrárenských a plynárenských služeb (ovšem ne dělníci);
- N53 Pracovníci prodeje a předvádění zboží (ne údržbáři a opraváři);
- N54 Pracovníci pro osobní a bytové služby a pro další služby;
- N55 Provozní pracovníci stravování, ubytování, cestovního ruchu;
- N56 Skladoví provozní pracovníci;
- N59 Ostatní provozní a obsluhující, včetně hasičů.

Jak dokazuje také tabulka B1, jednotlivé podtřídy jsou relativně heterogenní také z hlediska počtu pracovníků. Nejpočetnější je podtřída N51 (doprava) a N54 (osobní a bytové služby), které dohromady tvoří téměř polovinu všech zaměstnanců. Naopak nejméně početná podtřída N56 (skladoví pracovníci) nedosahuje ani 5 %. Z hlediska vývojových trendů můžeme podtřídy rozdělit do dvou skupin. Jednu skupinu tvoří třídy N51, u které lze vysledovat relativně mírný pokles, a N56, kde došlo k výraznému poklesu počtu pracovníků, zejména v první fázi sledovaného období (1991-1994) – viz tabulka B1. Druhou skupinu potom pochopitelně budou tvořit podtřídy, které počtem svých zaměstnanců v roce 2002 přesahují stav z roku 1991. Podtřídy N52, N53, N54, N55 vykazují jen mírné navýšení (nepředstavuje rozdíl 10 % oproti roku 1991), u podtřídy N59 („ostatní“, což zahrnuje hasiče, požárníky, obsluhu povozů, nosiče břemen a přístavní dělníky) – zejména díky vývoji v první fázi sledovaného období – došlo k 50% nárůstu. Vývoj této posledně zmíněné skupiny považují autoři Vojtěch, Koucký a Šťastnová za poněkud zkreslený, neboť se zde projevil problém propojování dvou odlišných třídění (klasifikace použité při sčítání lidu a klasifikace KZAM). Problémy činí zejména třídění použité při sčítání lidu, kdy jsou k sobě přiřazeni provozní pracovníci divadel, filmu, rozhlasu a televize včetně zvukařů a provozní pracovníci houpaček a kolotočů. Vyhovující není ani oddělení pomocných a nekvalifikovaných dělníků v průmyslové výrobě v klasifikaci KZAM a méně přesné třídění ve sčítání lidu, vznikají tak problémy v porovnávání dat z let 1980 a 1991 na jedné straně a v ostatních sledovaných

letech na straně druhé. Tím vznikají velké změny v počtech i ve složení podle vzdělání v této podtřídě.

S ohledem na úroveň vzdělání došlo k nejvyššímu nárůstu u pracovníků pošt, telekomunikací, peněžnictví, pojišťovnictví, elektrárenských a plynárenských služeb (podtřída N52), díky němuž se na konci sledovaného období také stala podtřídou s nejvyšší průměrnou úrovní vzdělání (viz tabulka B2). Naopak k nejnižšímu nárůstu došlo a zároveň nejnižší úroveň vzdělání bylo dosaženo u tzv. „ostatních“ (N59 Ostatní provozní a obsluhující, včetně hasičů), kde v první fázi sledovaného období dokonce tato průměrná úroveň vzdělání poklesla (příčina byla pojmenována výše).

Rovněž vývojové trendy jednotlivých podtříd v případě vzdělanostních kategorií byly v letech 1991 až 2002 odlišné a v jednotlivých fázích dokonce často protichůdné. Jak již bylo uvedeno v celkovém vývoji zaměstnanosti této třídy, počet pracovníků se základním vzděláním se vyznačoval ve všech fázích sledovaného období u většiny podtříd zpravidla poklesem, případně výrazným poklesem (výjimkou byla v letech 1991 až 1994 jen podtřída N59). U dalších vzdělanostních skupin však situace již tak jednoznačná není. Tabulka B3 znázorňuje, že nejmenšími výkyvy se vyznačovaly podtřídy N53 (pracovníci prodeje a předvádění zboží) a N55 (provozní pracovníci stravování, ubytování a cestovního ruchu), z hlediska celého období lze označit jako růstové podtřídy N52 (provozní pracovníci pošt, telekomunikací, peněžnictví, pojišťovnictví, elektrárenských a plynárenských služeb) a N54 (pracovníci pro osobní a bytové služby a pro další služby), ostatní nelze hodnotit z pohledu vývojových trendů celého období tak jednoznačně. Pracovníci s maturitním vzděláním se většinou vyznačovali nárůstem počtu, s výjimkou skladových pracovníků v letech 1991 až 1999. Totéž lze soudit o vývoji vysokoškoláků, také zde se jejich počet prakticky u všech podtříd a ve všech fázích celého období zvyšoval.

Homogenita hodnocená z hlediska zastoupení jednotlivých oborů vzdělání byla v roce 2002 vysoká, s výjimkou skladových pracovníků a tzv. ostatních. Jak znázorňuje tabulka B4, vývojové trendy nelze z pohledu sledovaného období hodnotit jednoznačně. Z pohledu homogenity podle stupňů vzdělání lze soudit, že v poslední fázi celého období docházelo téměř bez výjimky k jejímu snižování, u některých podtříd byl tento pokles dokonce výrazný. Také proto byl v roce 2002 stav homogenity, s výjimkou pracovníků dopravy, nízký.

Podíl profesních a obslužných pracovníků na celkové zaměstnanosti je ve většině případů do 25 %. Nejvyšších hodnot dosahuje v Karlovarském a Ústeckém, Plzeňském a Středočeském kraji v Čechách a v Olomouckém a Moravskoslezském kraji na Moravě.

Na závěr si jako vždy zrekapitulujeme v několika bodech některé závěry a poznatky, které vyplývají z výše uvedeného:

- **Rozvoj sektoru služeb.** Služby obecně zaznamenaly po roce 1989 výrazný nárůst zaměstnanosti (daný odlivem pracovníků z dříve preferovaných sektorů). Tento nárůst významu i zaměstnanosti ve službách není v této profesní třídě (která do služeb bezesporu náleží) zaznamenán; zaměstnanci sektoru služeb jsou totiž zahrnuti také do jiných profesních tříd, které budou popsány v následujících kapitolách. Je nutné poznamenat, že mnozí lidé vzhledem např. k rozvoji cestovního ruchu (vznik mnoha cestovních kanceláří, restaurací, hotelů apod.) po roce 1989 jsou uvedeni jako vedoucí pracovníci – tzn. profesní třída N7.

- **Změna struktury zaměstnanosti.** Také zde došlo ve sledovaném období k výraznému úbytku počtu pracovníků se základním vzděláním (přibližně o polovinu) a naopak k nárůstu pracovníků s maturitním vzděláním. Také zde totiž nástup nových technologií zvyšuje nároky na úroveň znalostí a s rozvojem mezinárodní spolupráce rostou také požadavky na znalosti cizích jazyků.
- **Prognóza.** Totéž lze očekávat také do budoucna – totiž, že vzhledem k výše zmíněným skutečnostem dále poroste uplatnitelnost pracovníků s vyšším vzděláním, naopak pracovníci se základním vzděláním se budou jako provozní a obslužní pracovníci prosazovat stále obtížněji.

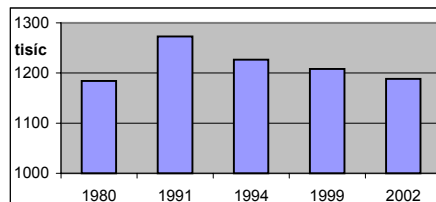
A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

N5 Provozní a obslužní pracovníci

tato třída zahrnuje podtřídy:

- N51 Provozní pracovníci dopravy (vč. osádek a řidičů)
- N52 Provozní prac. pošt, telekom., peněžnictví, pojišť., elektrárenských a plyn. služeb (ne dělníci)
- N53 Pracovníci prodeje a předvádění zboží (ne údržbaři a oprav.)
- N54 Prac. pro osobní a bytové služby a pro další služby
- N55 Prov. prac. stravov., ubyt., cest. ruchu
- N56 Skladoví provozní pracovníci
- N59 Ostatní provozní a obsluhující, vč. hasičů

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

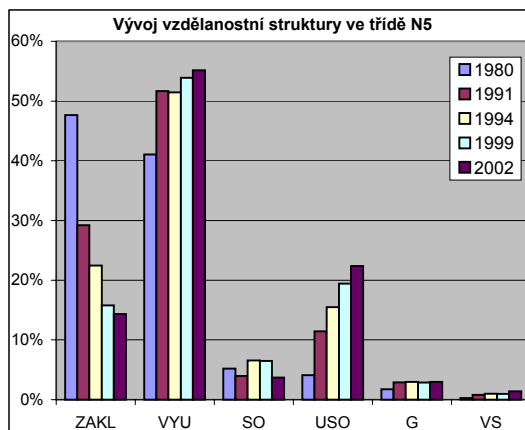
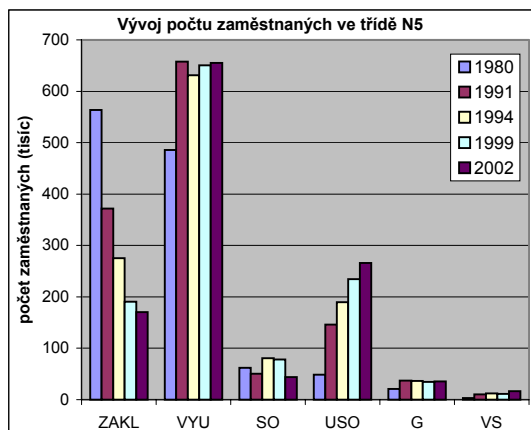
A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	1183,9	1273,1	1226,8	1208,0	1188,5	-84,6
podíl z celku	22,1%	23,5%	25,2%	25,7%	25,6%	2,1%
vývoj od r. 1991	93,0%	100,0%	96,4%	94,9%	93,4%	-6,6%
úbytek zaměstnaných*			46,3	18,8	19,5	

* vzhledem k předchozímu období

A2. Vzdělanostní struktura (počty v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91						
základní	563,9	47,6%	371,9	29,2%	275,2	22,4%	190,7	15,8%	170,4	14,3%	-201,9	-54,3%
vyučení	485,8	41,0%	657,7	51,7%	631,3	51,5%	650,7	53,9%	655,4	55,1%	-2,4	-0,4%
střední odborné	61,7	5,2%	50,5	4,0%	80,6	6,6%	78,1	6,5%	44,0	3,7%	-6,5	-12,8%
vyučen s maturitou	*		*		16,5	1,3%	22,6	1,9%	*			
úplně střední odborné	48,5	4,1%	145,8	11,4%	173,5	14,1%	212,0	17,5%	265,7	22,4%	120,0	82,3%
gymnaziální	20,7	1,7%	37,0	2,9%	36,6	3,0%	34,8	2,9%	35,4	3,0%	-1,6	-4,4%
vyšší odborné	3,3	0,3%	10,2	0,8%	12,0	1,0%	11,3	0,9%	16,6	1,4%	6,4	63,2%
bez vzdělání	**		**		0,7	0,1%	7,4	0,6%	0,4	0,0%		
*započteno v "ÚSO" **započteno v "základní"												
Úroveň vzdělání (roků)	9,39	10,01	10,24	10,44	10,59		0,57	5,7%				

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti tříd:

N5 Provozní a obslužní pracovníci

CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
o	o	o	-	-	-	o	o	o	+	+	+	+	o	+

B. Provozní a obslužní pracovníci - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 1999			úbytek zaměstn.*			
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002
N51	348,6	329,7	280,5	286,0	275,6	29,4%	26,4%	22,9%	23,7%	23,2%	100%	85%	87%	84%	49,2	-5,5	10,4
N52	46,6	51,9	56,6	57,9	57,1	3,9%	4,2%	4,6%	4,8%	4,8%	100%	109%	112%	110%	-4,7	-1,3	0,8
N53	206,1	266,3	288,2	292,1	282,6	17,4%	21,3%	23,5%	24,2%	23,8%	100%	108%	110%	106%	-21,9	-3,9	9,5
N54	232,6	227,4	252,1	237,1	236,7	19,6%	18,2%	20,5%	19,6%	19,9%	100%	111%	104%	104%	-24,7	15,0	0,4
N55	146,6	179,0	174,4	176,6	193,6	12,4%	14,3%	14,2%	14,6%	16,3%	100%	97%	99%	108%	4,6	-2,2	-17,0
N56	123,5	127,0	72,6	50,4	43,0	10,4%	10,2%	5,9%	4,2%	3,6%	100%	57%	40%	34%	54,4	22,2	7,4
N59	79,9	66,5	102,4	107,9	99,9	6,7%	5,3%	8,3%	8,9%	8,4%	100%	154%	162%	150%	-35,9	-5,5	8,0
																	0,0
																	0,0
Σ	1183,9	1247,8	1226,8	1208,0	1188,5	100%	100%	100%	100%	100%	100%	98%	97%	95%	21,0	18,8	19,5

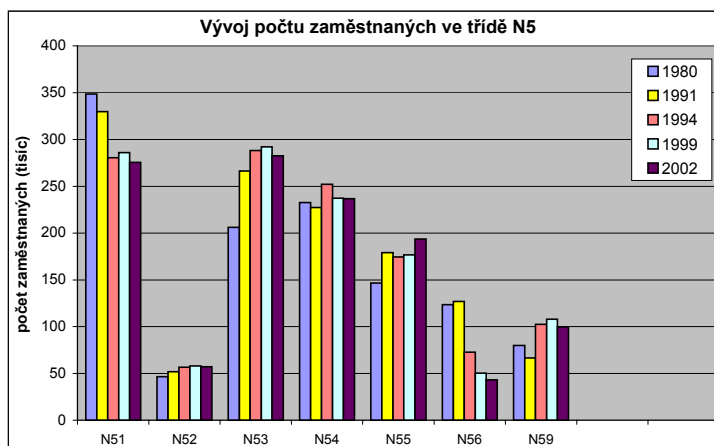
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N51	9,53	10,06	10,44	10,59	10,66
N52	9,61	10,28	11,15	11,28	11,46
N53	9,92	10,42	10,56	10,75	10,88
N54	8,85	9,48	9,77	9,98	10,12
N55	9,56	10,12	10,42	10,61	10,76
N56	9,09	9,82	9,56	9,89	10,01
N59	8,99	9,81	9,57	9,76	9,99

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-91	02-80
N51	0,53	0,38	0,15	0,07	0,60	1,13
N52	0,67	0,87	0,13	0,17	1,18	1,84
N53	0,50	0,14	0,18	0,13	0,45	0,96
N54	0,63	0,29	0,21	0,15	0,65	1,27
N55	0,56	0,30	0,19	0,16	0,65	1,20
N56	0,72	-0,26	0,32	0,13	0,20	0,92
N59	0,82	-0,23	0,18	0,23	0,18	1,00

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N51	-	o	o	--	-	-	-	o	o	+	+	o	-	+	o
N52	o	o	o	--	-	-	-	+	+	++	o	o	++	o	++
N53	o	o	o	o	-	-	o	o	o	++	+	o	++	o	+
N54	+	o	o	-	-	o	+	+	o	+	o	+	++	-	+
N55	o	o	o	-	-	o	o	o	o	+	+	+	++	+	++
N56	-	-	-	-	--	o	-	o	-	--	-	+	-	--	-
N59	++	o	o	++	-	-	++	+	-	-	+	+	--	++	++

-- výrazný pokles (více než 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

+ nárůst (více než 10% do 50%)

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N51	střední	střední	vysoká	-	++	střední	střední	střední	o	-
N52	vysoká	vysoká	vysoká	++	-	nízká	nízká	nízká	o	-
N53	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	-	-	vysoká	střední	nízká	-	--
N54	střední	střední	střední	++	-	velmi nízká	nízká	nízká	++	-
N55	vysoká	vysoká	vysoká	+	o	střední	střední	nízká	o	--
N56	nízká	nízká	nízká	o	+	velmi nízká	nízká	nízká	++	--
N59	střední	velmi nízká	velmi nízká	-	-	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	+	o

3.6. Techničtí pracovníci

Tato **třída zahrnuje profese** zaměřené na technickou činnost intelektuálního charakteru. Tyto profese jsou vykonávány v oblasti výroby, těžby, stavebnictví, dopravy, zemědělství i jinde. Jsou zde vyšší nároky na úroveň vzdělání, proto je zde relativně vysoké zastoupení pracovníků s maturitním a vysokoškolským vzděláním.

Podobně jako u profesní skupiny dělníků zpracovatelů, také v tomto případě existovala před rokem 1989 velká přezaměstnanost. Příčina byla již několikrát zmíněna výše: přílišné zaměření socialistické ekonomiky na průmyslovou produkci, „zanedbání“ využívání nových technologií. Zvyšování produkce tak bylo řešeno navyšováním zaměstnanosti a nikoliv zaváděním nových technologií, méně náročných na kvantitu lidských zdrojů. Vývoj průmyslu a další komponenty s tím související byly popsány v kapitolách 3.2. a 3.3., není potřeba je proto nyní znovu opakovat.

Z výše popsaných důvodů **počet technických pracovníků** po roce 1989, resp. po roce 1991 poměrně výrazně klesal. Zejména v první fázi, tzn. v letech 1991 až 1994, došlo k poklesu přibližně o čtvrtinu, a to z 586 tis. na 446 tis. pracovníků. Pokles následoval také v letech 1994 až 1999 o dalších 46 tis. pracovníků, ale zajímavostí je, že hned následující rok (tzn. 2000) se tento celkový počet téměř vrátil zpět na úroveň roku 1994. Rok 2002 tuto skutečnost jen potvrdil. Podíl technických pracovníků na celkové zaměstnanosti poklesl z původních téměř 11 % v roce 1991 na 9,5 v roce 2002 (přičemž minima – 8,5 % - bylo dosaženo v roce 1999).

Celkový pokles po roce 1991 byl dán zejména snížením počtu pracovníků s úplným středním vzděláním (tato skupina je totiž nejčetnější a tvoří okolo 55 % všech pracovníků této profesní třídy), úbytek zaměstnanců se však projevil také u všech ostatních vzdělanostních skupin. U pracovníků s úplným středním vzděláním a tím také u celé této profesní třídy došlo po roce 1999 k poměrně výraznému nárůstu. Souvislost lze hledat podobně jako u „dělníků zpracovatelů“ (N3) v přílivu zahraničních investic do České republiky, který nabyl na významu právě v uvedené době. Podobně i zde lze další příčinu tohoto vývoje vidět ve snaze vlády o udržení některých neefektivních provozů a tím i udržení co možná nejnižší možné míry nezaměstnanosti v některých, v tomto ohledu problémových, regionech. Podíl vyučených a vysokoškoláků ve všech letech mírně narůstal, naopak podíl gymnazistů měl sestupný charakter, což odpovídá tezi o potřebě technicky vzdělaných a dostatečně kvalifikovaných pracovníků této třídy.

Již v úvodu kapitoly bylo naznačeno, že v této profesní třídě jsou kladeny poměrně vysoké požadavky na technické znalosti a **vzdělanostní úroveň** pracovníků. Z toho také vyplývá, v porovnání s předchozími profesními třídami, relativně vysoký podíl vysokoškoláků i vysoká celková průměrná úroveň vzdělání. Ta byla dokonce v roce 2002 druhá nejvyšší (za třídou N8 – viz dále) ze všech sledovaných tříd. Průměrná úroveň vzdělání na konci sledovaného období mírně přesahovala hranici 13 let, což je o 2,5 roku více než průměrná úroveň vzdělání třídy N3 (dělníci zpracovatelé). Toto porovnání je vhodné vzhledem k tomu, že se jedná o profesní třídy, jejichž pracovníci jsou zaměstnáni ve stejných odvětvích, avšak z pohledu úrovně vzdělání jsou zde odlišné předpoklady.

Autoři studie „Vývojové trendy zaměstnanosti v profesním pohledu“ předpokládali po roce 2000 poměrně stabilní (neměnný) vývoj počtu pracovníků, kdy změny neměly přesáhnout 10 % s tím, že případná mírná změna by měla znamenat spíše pokles. Jak nám

však dokázala situace v roce 2002, došlo přesně k opaku. Změna sice osciluje okolo 10 %, avšak její trend je opačný. V podrobnějším členění podle vzdělanostní struktury lze v budoucím vývoji předpokládat další posílení pracovníků s vysokoškolským vzděláním, naopak podíl i počet vyučených by měl mírně poklesnout, avšak vzhledem k jejich početnosti by se tento pokles neměl promítnout do celkového vývoje zaměstnanosti této třídy.

Míra homogenity (tzn. stejnorodost z hlediska zastoupení, v tomto případě buď oborů, nebo stupňů vzdělání) podle oborů vzdělání po roce 1999 výrazně poklesla (ze střední úrovně až na velmi nízkou). Trvale nízká byla také úroveň homogenity měřená podle stupňů vzdělání.

I přes velký počet podtříd je charakter práce technických pracovníků velice podobný. Jsou zde zahrnuti:

- N61 Techničtí pracovníci v zemědělství, lesnictví, rybářství a vodním hospodářství;
- N62 Technici báňští a hutní;
- N63 Strojírenští technici;
- N64 Elektrotechnici, elektronici a energetici;
- N65 Chemičtí technici a technici při výrobě stavebních hmot;
- N66 Stavební technici;
- N67 Techničtí pracovníci výpočetní techniky (analytici, programátoři);
- N68 Technici dopravy, pošt a telekomunikací;
- N69 Ostatní techničtí pracovníci.

Co se týká vývoje zaměstnanosti v jednotlivých podtřídách, převážná většina z nich zaznamenala pokles počtu pracovníků. Nejvýraznější úbytek počtu je patrný u podtřídy N62 (tzn. báňští a hutní technici). Příčina je zřejmá – celková situace v oblasti těžby a hutním průmyslu, resp. pokles zaměstnanosti v těchto odvětvích se zákonitě dotknul také technických pracovníků. K nejmarkantnějšímu poklesu tedy došlo hned v první fázi sledovaného období (tzn. 1991 až 1994), a to zhruba o dvě třetiny, v roce 2002 zde pracovalo jen 26 % pracovníků oproti roku 1991.

Dalšími, z hlediska vývoje zaměstnanosti poněkud odlišnými podtřídami jsou N61 a N69. Podtřída technických pracovníků v zemědělství, lesnictví, rybářství a vodním hospodářství (N61) se vyznačuje velice mírným poklesem, což ukazuje, že v zemědělském sektoru setrvávají kvalifikovaní pracovníci a minimálně maturitní vzdělání by zde mělo být pravidlem. Velice malý pohyb co do počtu pracovníků byl ve sledovaném období také u tzv. ostatních (N69). Zde je však potřeba vidět vliv přesnosti sčítání lidu. Je např. zřejmé, že v roce 1980 vykazovalo sčítání menší přesnost a proto bylo výrazně více pracovníků ve skupině ostatních. Z pohledu následného období je pak velice obtížné určit a komentovat příčiny vývoje, a to ze stejných důvodů jako v případě „ostatních“ u provozních a obslužných pracovníků (viz předchozí kapitola).

Zcela specifickým vývojem potom během sledovaného období prošla podtřída N67 (techničtí pracovníci výpočetní techniky – analytici, programátoři). Jak zobrazuje také příslušný graf v empirické části této kapitoly, mezi roky 1980 a 1991 došlo jen k nepatrným změnám. V následujících etapách potom byl růst zaměstnanosti velice výrazný. V roce 1999 byl počet pracovníků o téměř polovinu (o 45 %) vyšší než v roce 1991, v roce 2002 dokonce téměř dvojnásobný (o 94 %). Příčina takového vývoje je zřejmá: rychlé změny ve vývoji informačních technologií. Přesto není jisté, zda i tak razantní nárůst je dostatečný a zda

počet dostatečně kvalifikovaných odborníků bude schopen pokrývat i do budoucna očekávaný vzestup a další rozvoj informatiky. Pokles techniků dopravy, pošt a telekomunikací v letech 1991 až 1994 se dotkl zejména pracovníků s maturitním vzděláním (v uvedeném období pokles této vzdělanostní skupiny o více než 50 %). Rok 1999 potom znamenal mírný nárůst počtu pracovníků celé této profesní podtřídy, v roce následujícím se však již začal projevovat vliv optimalizace a racionalizace v tomto odvětví.

Téměř shodný vývoj byl zaznamenán u profesních podtříd strojírenských techniků (N63) a elektrotechniků, elektroniků a energetiků (N64). Pokles jejich celkového absolutního počtu v prvních letech sledovaného období byl způsoben zejména úbytkem maturantů. Rok 1999 představoval minimum z hlediska početnosti obou podtříd, v roce 2002 dochází opět k mírnému nárůstu, který se projevil u všech vzdělanostních skupin. Příčiny byly již výše zmíněny – narůstající zájem zahraničních investorů v daných letech o Českou republiku. U chemických techniků a techniků při výrobě stavebních hmot (N65) byl po celé období patrný pokles jejich počtu, nicméně tento pokles se zpomaloval a mezi roky 1999 až 2002 byl zmírněn nárůstem počtu vysokoškoláků.

Rozdíly jednotlivých podtříd v průměrné úrovni vzdělání dosahují přibližně 1,3 roku. Nejnižší úrovně dosahují techničtí pracovníci dopravy, pošt a telekomunikací (12,34 roku) a tzv. ostatní (12,53 roku). Rovněž vývoj v úrovni vzdělání vykazuje odlišné tendence. Zatímco u chemických techniků (N65), stavebních techniků (N66) a výpočetních techniků (N67) byl zaznamenán nárůst v úrovni vzdělání mezi roky 1991 až 2002 o více než 0,30 roku, u technických pracovníků v zemědělství (N61) a báňských a hutních techniků (N62) došlo dokonce k poklesu (viz tabulka B2).

Z hlediska vývojových trendů podle jednotlivých vzdělanostních skupin platí podobné závěry u celé třídy i u jednotlivých podtříd. U pracovníků se základním vzděláním byla u všech podtříd a všech fázích sledovaného období zaznamenán pokles, často také výrazný pokles. Jedinou výjimkou byla třída technických pracovníků v zemědělství, kde v letech 1999 až 2002 došlo dokonce k výraznému nárůstu pracovníků s tímto vzděláním. Vývoj maturantů a vyučených je velmi diferencovaný v závislosti na jednotlivé podtřídě a časovém období (viz tabulka B3). Zastavme se však u výpočetních techniků, kde obě tyto vzdělanostní skupiny dosahují nárůstu počtu, u vyučených v letech 1999 až 2002 dokonce výrazného nárůstu. Dokládá to, že v této podtřídě se uplatňují nejen pracovníci s terciárním vzděláním, ale že zde nacházejí uplatnění pracovníci z různých stupňů i oborů vzdělání (viz níže – nízká homogenita). U vysokoškolsky vzdělaných pracovníků došlo, po dočasném – většinou mírném – poklesu v letech 1991 až 1994, v poslední fázi sledovaného období u většiny podtříd k nárůstu jejich počtu (ten byl dokonce u báňských a hutních techniků a techniků v dopravě, poštách a telekomunikacích výrazný).

Homogenita hodnocená podle zastoupených oborů vzdělání byla u jednotlivých podtříd značně variabilní a jen obtížně lze nalézt vzájemné souvislosti. Opět se však zastavme u výpočetních techniků, u kterých byla homogenita v letech 1994 a 1999 velmi nízká (v roce 2002 střední), avšak se silnou tendencí k růstu. Homogenita u většiny tříd z hlediska stupňů vzdělání byla zpravidla nízká (a to ve všech letech sledovaného období); ve všech případech dokonce došlo v letech 1999 až 2002 k jejímu dalšímu poklesu, což je poněkud překvapivé vzhledem k výše popsaným skutečnostem (pravidelný nárůst počtu vysokoškolsky vzdělaných pracovníků, či naopak pokles pracovníků se základním vzděláním či gymnazistů).

Nejvyšší podíl technických pracovníků na celkové zaměstnanosti je v tradičních (či socialistickou industrializací do značné míry protěžovaných) průmyslových regionech. Týká se to nejen většiny moravských regionů, ale také Plzeňského kraje (např. tradiční strojírenství) a zejména hlavního města Prahy.

Pokusme se na závěr této kapitoly zobecnit některé trendy a skutečnosti. V této souvislosti zejména zjistíme:

- **Vysoká přezaměstnanost.** Přelom 80. a 90. let se vyznačoval přílišnou zaměstnaností, což bylo dáno orientací socialistického hospodaření zejména na průmysl. Následkem byl poměrně prudký pokles počtu také technických pracovníků, který se uskutečnil převážně v letech 1991 až 1994.
- **Nástup relativně nových profesí.** Jedinou profesní třídou (respektive podtřídou), kde dochází k nárůstu, jsou výpočetní technici. Nárůst jejich počtu je samozřejmě dán do souvislosti s rozvojem výpočetní techniky, do budoucna však zůstává otázkou zda dynamickému rozvoji, který lze očekávat, nebude bránit případný nedostatečný počet odborníků.

A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

N6 Techničtí pracovníci

tato třída zahrnuje podtřídy:

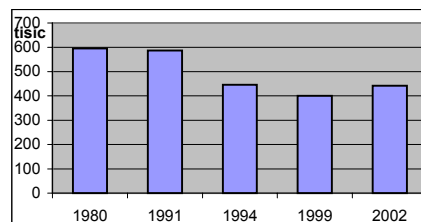
- N61 Techničtí pracovníci v zemědělství, lesnictví, rybářství a vodním hospodářství
- N62 Technici bánšití a hutní
- N63 Strojrenšití technici
- N64 Elektrotechnici, elektronici a energetici
- N65 Chemičtí technici a technici při výrobě stavebních hmot
- N66 Stavební technici
- N67 Techničtí pracovníci výpočetní techniky (analytici, programátoři)
- N68 Technici dopravy, pošt a telekomunikací
- N69 Ostatní techničtí pracovníci

A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	595,5	586,5	445,9	399,9	442,1	-144,4
podíl z celku	11,1%	10,8%	9,2%	8,5%	9,5%	-1,3%
vývoj od r.1991	101,5%	100,0%	76,0%	68,2%	75,4%	-24,6%
úbytek zaměstnaných*			140,6	46,0	-42,2	

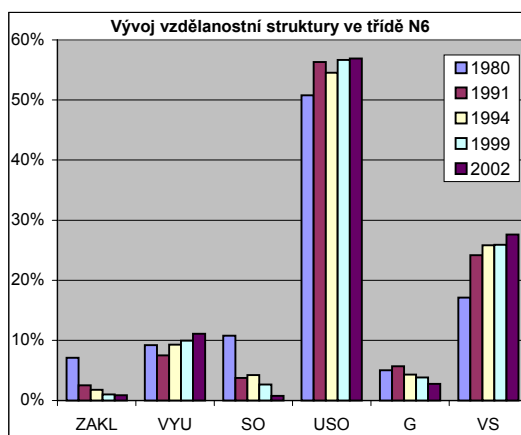
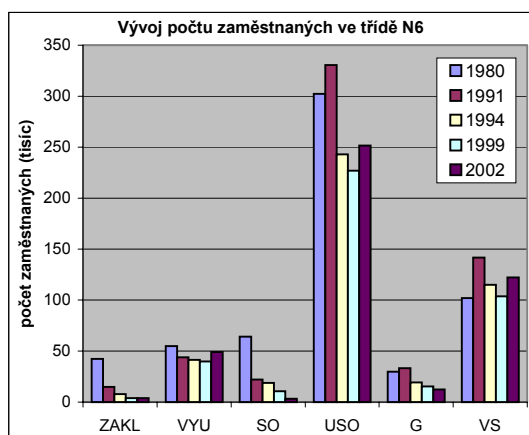
* vzhledem k předchozímu období

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

A2. Vzdělanostní struktura (počty v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91						
základní	42,3	7,1%	14,8	2,5%	7,9	1,8%	3,9	1,0%	3,8	0,9%	-11,0	-74,1%
vyučení	54,9	9,2%	44,0	7,5%	41,4	9,3%	39,8	10,0%	49,1	11,1%	5,0	11,4%
střední odborné	64,1	10,8%	22,0	3,8%	18,9	4,2%	10,6	2,7%	3,3	0,7%	-18,7	-85,0%
vyučen s maturitou			*		9,9	2,2%	8,3	2,1%	*			
úplné střední odborné	302,4	50,8%	330,4	56,3%	233,1	52,3%	218,5	54,6%	251,6	56,9%	-78,9	-23,9%
gymnaziální	29,9	5,0%	33,4	5,7%	19,2	4,3%	15,4	3,9%	12,2	2,8%	-21,1	-63,3%
vysoškolské	101,9	17,1%	141,8	24,2%	115,0	25,8%	103,7	25,9%	122,1	27,6%	-19,8	-13,9%
bez vzdělání	**		**		0,3	0,1%	0,1	0,0%	0,0	0,0%		
*započteno v "ÚSO" ** započteno v "základní"												
Úroveň vzdělání (roků)	12,13	12,80	12,85	12,93	13,03	0,23	1,8%					

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti tříd:

N6 Techničtí pracovníci

CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysošk.		
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
-	-	+	-	--	o	o	o	+	-	o	o	-	o	+

B. Techničtí pracovníci - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 1999					úbytek zaměstn.*		
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002	
N61	73,6	71,9	65,7	58,0	61,3	12,4%	12,7%	14,7%	14,5%	13,9%	100%	91%	81%	85%	6,2	7,7	-3,3	
N62	34,1	35,0	12,1	8,6	9,1	5,7%	6,2%	2,7%	2,2%	2,1%	100%	35%	25%	26%	22,9	3,5	-0,5	
N63	106,1	103,4	68,9	51,1	57,2	17,8%	18,3%	15,5%	12,8%	12,9%	100%	67%	49%	55%	34,5	17,8	-6,1	
N64	46,3	56,8	32,9	29,6	34,8	7,8%	10,0%	7,4%	7,4%	7,9%	100%	58%	52%	61%	23,9	3,3	-5,2	
N65	25,3	23,9	17,9	12,7	12,1	4,2%	4,2%	4,0%	3,2%	2,7%	100%	75%	53%	50%	6,0	5,2	0,6	
N66	86,6	82,3	57,1	53,6	54,2	14,5%	14,6%	12,8%	13,4%	12,3%	100%	69%	65%	66%	25,2	3,5	-0,6	
N67	44,8	47,0	58,8	68,1	91,2	7,5%	8,3%	13,2%	17,0%	20,6%	100%	125%	145%	194%	-11,8	-9,3	-23,1	
N68	46,6	51,6	29,1	31,0	28,3	7,8%	9,1%	6,5%	7,8%	6,4%	100%	56%	60%	55%	22,5	-1,9	2,7	
N69	132,1	93,5	103,4	87,2	94,0	22,2%	16,5%	23,2%	21,8%	21,3%	100%	111%	93%	101%	-9,9	16,2	-6,8	
Σ	595,5	565,4	445,9	399,9	442,1	100%	100%	100%	100%	100%	100%	79%	71%	78%	119,5	46,0	-42,2	

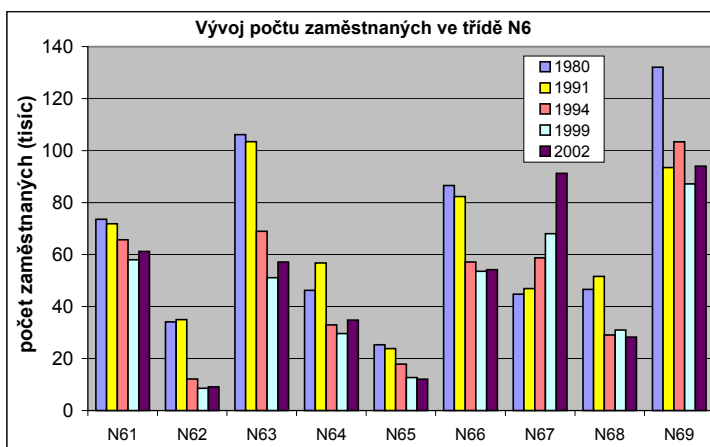
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N61	12,36	13,09	12,80	12,97	12,90
N62	12,54	13,02	12,48	12,58	12,77
N63	12,04	12,62	12,84	12,87	12,86
N64	12,41	12,86	12,86	12,92	12,98
N65	12,47	12,79	12,48	12,63	13,09
N66	12,65	13,27	13,51	13,53	13,66
N67	12,09	13,25	13,45	13,54	13,60
N68	11,54	12,11	12,13	11,93	12,34
N69	11,69	12,35	12,52	12,56	12,53

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-91	02-80
N61	0,73	-0,29	0,17	-0,07	-0,19	0,54
N62	0,48	-0,55	0,11	0,18	-0,25	0,23
N63	0,57	0,22	0,04	-0,01	0,24	0,82
N64	0,45	0,00	0,05	0,06	0,12	0,57
N65	0,33	-0,32	0,15	0,46	0,30	0,62
N66	0,62	0,24	0,02	0,13	0,39	1,01
N67	1,16	0,20	0,08	0,06	0,35	1,51
N68	0,57	0,03	-0,20	0,41	0,23	0,80
N69	0,66	0,16	0,04	-0,03	0,17	0,84

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N61	o	-	o	-	-	++	+	o	o	o	o	o	-	o	o
N62	--	-	o	--	--	--	-	o	o	--	o	o	--	--	++
N63	-	-	+	--	--	--	-	+	+	-	-	o	-	-	+
N64	-	-	+	-	--	--	-	o	+	-	o	+	-	-	+
N65	-	-	o	-	--	--	++	-	-	-	-	o	-	-	+
N66	-	o	o	--	--	--	-	++	-	-	o	o	-	o	o
N67	+	+	+	-	--	--	-	o	++	+	+	+	+	+	++
N68	-	o	o	--	-	-	-	+	-	--	+	-	-	--	++
N69	+	-	o	-	o	-	+	-	+	o	-	+	+	-	o

-- výrazný pokles (více než 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

+ nárůst (více než 10% do 50%)

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N61	střední	střední	střední	-	+	nízká	nízká	nízká	-	-
N62	střední	nízká	střední	--	++	střední	velmi vysoká	střední	+	--
N63	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-	střední	střední	nízká	-	-
N64	vysoká	velmi vysoká	vysoká	+	-	nízká	nízká	nízká	+	-
N65	nízká	nízká	střední	-	+	nízká	nízká	nízká	+	-
N66	velmi vysoká	vysoká	vysoká	-	-	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	o	-
N67	velmi nízká	velmi nízká	střední	+	++	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	o	-
N68	střední	nízká	nízká	-	-	nízká	vysoká	střední	++	-
N69	nízká	nízká	střední	+	+	střední	střední	nízká	-	-

3.7. Pracovníci na úseku řízení a správy

Do této třídy **jsou začleněni pracovníci**, kteří se zabývají řízením a ekonomikou firem (ředitelé, vedoucí pracovníci). Vysoký podíl představují také pracovníci veřejné správy, pracovníci soudů a prokuratur, odborní pracovníci pojišťovnictví, finančnictví, poradenských firem, firem zabývajících se zprostředkováním obchodů s nemovitostmi, obchodní činností, odborní pracovníci v oblasti cestovního ruchu atd. Jsou zde začleněni také pracovníci ostražky a ochrany, tedy i policisté a pracovníci tohoto aparátu i soukromých bezpečnostních služeb.

V této třídě jsou vykonávány činnosti, které vyžadují maturitní, případně vysokoškolskou úroveň vzdělání. Charakter práce se liší složitostí činností a požadavky na pracovníka s ohledem na vykonávanou funkci. V nejvyšších pozicích (funkcích) mají vykonávané činnosti charakter praktického využívání vědeckých koncepcí a teorií, v nižších pak zahrnují analýzy, používání výsledků výzkumů, znalost operativních metod aj.

Přestože tato třída patřila před rokem 1989 k největším (co do počtu pracovníků), v porovnání s některými vyspělými státy i tento podíl (16 %) na celkové zaměstnanosti byl stále poměrně nízký. Řídící činnosti byly v socialistickém vidění ekonomiky omezeny na sledování a plnění plánu. Finanční, resp. bankovní sektor byl, jak již bylo uvedeno, silně poddimenzován (jen pro srovnání: k 1. 1. 1990 působilo v České republice 5 bank, ke konci roku 1994 bylo dosaženo maximálního počtu – 58 bank). Služby nabízené finančním sektorem byly oproti situaci před rokem značně rozšířeny. Oproti západním zemím, jejichž ekonomická struktura byla značně odlišná, zde téměř úplně chyběly firmy z tzv. progresivního terciáru, do kterého můžeme zařadit např. leasingové společnosti, investiční společnosti, realitní kanceláře, poradenské firmy, auditorské společnosti a jiné.

V této souvislosti je vhodné uvést, že firmy (subjekty) z oblasti progresivního terciáru bývají zpravidla lokalizovány nikoliv v periferních regionech, ale naopak v regionech metropolitních (centrálních), tzn. tam, kde je rovněž vyšší koncentrace ústředí velkých firem. Mezi faktory hovořící pro lokalizaci firem z oblasti výrobních služeb v těchto regionech patří větší a diverzifikovanější ekonomika, stupeň konkurence, tržní prostředí, image regionu a některé další faktory. Periferní regiony jsou potom z tohoto pohledu nejvíc znevýhodněny, neboť ekonomika založená na průmyslové základně brání spontánnímu rozvoji výrobních služeb. Z hlediska této studie bude proto zajímavé, zda a jak se tento faktor (který je však ovlivněn tím, že do této třídy jsou začleněni také např. pracovníci veřejné správy) projeví v podílu na celkové zaměstnanosti v jednotlivých regionech (např. Praha, městské okresy vs. ostatní) – viz níže.

Jak dokládá také tabulka A1, profesní třída pracovníků na úseku řízení a správy jako jediná vykazuje opravdu rapidní nárůst **zaměstnanosti**. Nejprve ale, po roce 1989, došlo k poklesu počtu pracovníků – v porovnání s rokem 1980 – patrně z důvodu odchodu mnoha pracovníků z vedoucích a řídicích funkcí, kteří byli spojeni s bývalým režimem. Mezi roky 1991 a 2002 byl však již zaznamenán více než 50% přírůstek, přičemž tento nárůst byl „realizován“ zejména mezi roky 1991 a 1994 a také v letech 1994 až 1999. V posledních 3 letech sledovaného období se tento stav udržoval prakticky na stejné úrovni. Vzhledem k těmto skutečnostem došlo také k poměrně výraznému nárůstu podílu této třídy na celkové zaměstnanosti, a to z původních 13 % v roce 1991 na více než 23 % v roce 2002.

Vývoj **vzdělanostní struktury** (tabulka A2) dokládá výrazný úbytek jak pracovníků se základním vzděláním (což je vzhledem ke kvalifikačním předpokladům, jež jsou vyžadovány pro tuto třídu, zcela adekvátní a oprávněné), tak se středním odborným vzděláním. Toto vzdělání bylo totiž typické pro tzv. „dělnické kádry“ a pro starší administrativní pracovníky. Poněkud překvapující je nárůst (o více než 200 %) vyučených, kteří se uplatňují především jako odborní pracovníci v oblasti cestovního ruchu a ubytování, jako pracovníci policie, ochrany a ostrahy. Výrazný je také nárůst podílu (i počtu) pracovníků s úplným středním odborným vzděláním a zejména se vzděláním vysokoškolským. Prvně jmenovaní tak tvořili na konci sledovaného období již více než polovinu z celkové zaměstnanosti této třídy, vysokoškoláci přibližně 21 %.

Celková **úroveň vzdělanosti** se ve sledovaném období zvýšila o 0,25 roku. K výraznému navýšení však došlo ještě před rokem 1991, a to zejména díky odchodu značného počtu pracovníků se základním vzděláním (viz výše). Úroveň vzdělání v roce 2002 dosáhla 12,62 roku, což zhruba odpovídá ukončenému středoškolskému maturitnímu vzdělání.

Na základě dosavadního vývoje lze usuzovat, že podíl pracovníků s maturitním a vysokoškolským vzděláním bude i do budoucna mírně narůstat; změny by však neměly překročit 10% výkyvy od současného počtu těchto pracovníků. U vyučených se nepředpokládají výraznější odchylky od současného stavu – lze soudit, že jejich je již stabilizován. Přestože podíl pracovníků se základním vzděláním je již dnes velice nízký, lze očekávat, že budou časem „vytlačeni“ pracovníky s vyšším vzděláním, resp. pracovníky s lepšími kvalifikačními předpoklady.

Do této třídy je zahrnuto celkem 7 podtříd:

- N71 Vedoucí pracovníci státních a místních orgánů, zastupitelstev;
- N72 Vedoucí pracovníci podniků, organizací a organizačních jednotek;
- N73 Odborní pracovníci soudů, státních notářství, prokuratur, advokacie a státní arbitráže;
- N74 Ekonomičtí pracovníci;
- N75 Odborní pracovníci na úseku obchodní činnosti, cestovního ruchu, ubytovacích služeb, veřejného stravování, dopravy, pošt a telekomunikací;
- N76 Administrativní pracovníci;
- N79 Pracovníci policie, ochrany a ostrahy.

V podtřídě N71 byli, kromě jiného, v údajích z roku 1980 zahrnuti "političtí a odborní pracovníci orgánů státní a místní správy", v roce 1991 již "pracovníci orgánů státní a místní správy", v současné době "vyšší státní úředníci, vedoucí pracovníci politických, zájmových a společenských organizací a vedoucí pracovníci okresních a obecních úřadů", což je jasným důvodem změn, které jsou zřejmé z hlediska počtu pracovníků zařazených do této třídy. Z uvedených důvodů nepovažujeme za účelné tuto podtřídu podrobněji charakterizovat (i když propočtené údaje jsou v tabulkách uvedeny).

Významné změny v podtřídě N72 naproti tomu souvisí skutečně se změnami v počtech pracovníků na korespondujících pozicích, rozdíl je však způsoben změnou podnikové struktury po roce 1990. Struktura státních podniků zahrnovala poměrně malý počet velkých podniků, podobně byly koncipovány i družstevní organizace. Rozpad těchto struktur a hlavně vznik velkého počtu firem, společností apod. způsobil obrovský nárůst počtu jejich vedoucích pracovníků. (Na druhé straně je potřebné upozornit na skutečnost, že

zde není zahrnut každý samostatný živnostník či malý podnikatel, ti jsou začleněni podle toho, jaká činnost u nich převládá, tj. zde jsou pouze v případě, že se nejvíce věnují právě řídicí a organizační činnosti související s vedením firmy.) Počet vedoucích pracovníků narostl tedy skokově po roce 1990, ovšem i ve druhém období je zde vykazován nárůst. Je zřejmé, že se ještě neobjevují důsledky zhoršující se situace v oblasti soukromého podnikání (nebo nemusí být vzhledem k délce období a malé četnosti dat zachyceny), které vedou k zániku mnoha firem (viz např. pronikání a rozvoj nadnárodních řetězců ve sféře obchodu, ale i potíže malých podniků se získáváním úvěrů).

Velice výrazný nárůst byl zaznamenán také u odborných pracovníků soudů, státních notářství...(N73). Jejich nárůst byl velmi vysoký zejména v první fázi sledovaného období (tzn. 1991 až 1994), v dalších letech „pouze“ vysoký. Je pochopitelné, že tento růst počtu pracovníků byl dán zejména nárůstem počtu pracovníků s maturitním a vysokoškolským vzděláním. Nejpočetnější skupinou jsou však ekonomičtí pracovníci (N74), kteří v roce 2002 tvořili téměř 40 % všech zaměstnanců celé třídy. Nutno dodat, že většina podtříd si po sledované období udržovala (příp. posílila) svůj podíl, jedinými výjimkami, kde byl pokles poměrně rapidní, byla již zmiňovaná podtřída N71 Vedoucí pracovníci státních a místních orgánů, zastupitelstev a také administrativní pracovníci (N76). U posledně zmiňované podtřídy se tento pokles odehrál zejména mezi roky 1991 až 1994 (a také před rokem 1991), v následujícím období si již své postavení udržovala. Poslední podtřída – pracovníci policie, ochrany a ostrahy – se vyznačují vyšším podílem pracovníků se základním vzděláním a vyučených. K nárůstu zaměstnanosti v této podtřídě došlo především ještě před rokem 1991, což je dáváno do souvislosti se vznikem mnoha bezpečnostních agentur. V 90. letech i v roce 2002 si jejich počet udržoval vyrovnanou úroveň.

Rozmanitost pracovníků na úseku řízení a správy dokládají také značné rozdíly v průměrné úrovni vzdělání jednotlivých podtříd. Nejvyšší úroveň činí téměř 16 roků (podtřída N73 Odborní pracovníci soudů, státních notářství, prokuratur, advokacie a státní arbitráže), nejnižší potom 11,75 (N79 Pracovníci policie, ochrany a ostrahy). U posledně zmiňované došlo dokonce během sledovaného období k poměrně výraznému propadu (o téměř 1,6 roku), což souvisí s nárůstem počtu pracovníků často jen se základním vzděláním s ohledem na vznik mnoha bezpečnostních agentur.

Zaměříme-li se a zároveň zobecníme-li vývojové trendy zaměstnanosti z pohledu vzdělanostních skupin, potom zjistíme, že u většiny podtříd došlo ve sledovaném období zpravidla k poklesu podílu pracovníků se základním vzděláním, stagnaci vyučených a nárůstu počtu maturantů a zejména vysokoškoláků.

Tabulka B4, která znázorňuje úroveň a vývojové trendy homogenity, dokazuje velkou diferenciaci mezi jednotlivými podtřídami. Homogenita hodnocená podle zastoupených oborů vzdělání vykazuje vysokou míru pracovníků soudů, státních notářství ... (N73) a ekonomických pracovníků (N74) a administrativních pracovníků (N76), naopak velmi nízká míra homogenity byla v roce 2002 u pracovníků policie, ochrany a ostrahy (N79), vedoucích pracovníků podniků, organizací a organizačních jednotek (N72). Homogenita hodnocená podle zastoupení stupňů vzdělání ukazuje prakticky stejný stav jako homogenita měřená podle oborů vzdělání.

Do profesní třídy pracovníků na úseku řízení a správy jsou zahrnuti mimo jiné řídicí pracovníci podniků, dále potom pracovníci tzv. progresivního terciáru (bankovníctví, pojišťovnictví a mnohé další). Ze své podstaty se tedy jedná o činnosti (profese) s vysokou

mírou koncentrace – tzn. zpravidla městské okresy, či okresy krajských měst. Proto také, jak vyplývá z mapy, je podíl těchto pracovníků nejvyšší v Praze a Jihomoravském kraji. Avšak výše zmíněná skutečnost je potvrzena, zaměříme-li se na nižší regionální úroveň – tzn. bývalé okresy. Na této úrovni je totiž nejvyšší podíl zpravidla u městských okresů (Brno, Ostrava, Plzeň) a okresů krajských měst (ostatní). Výjimkou je jen Ústí nad Labem a poněkud překvapivě také Olomouc.

Co z výše uvedeného vyplývá? Pokusme se v krátkosti vyjádřit a zobecnit , které souvisí s vývojem této pracovní třídy po roce 1989:

- **Nárůst zaměstnanosti.** V této profesní třídě došlo jako v jediné k výraznému nárůstu počtu pracovníků. Tento nárůst je dán zejména otevřením se České republiky po roce 1989, resp. zbavením se principů, které byly v platnosti před rokem 1989.
- **Kvalitativní změna.** Velice příznačný je u této třídy (kromě výrazného nárůstu zaměstnanosti) „přiliv“ kvalifikovaných odborníků, kteří tak vytlačili pracovníky s neodpovídajícím vzděláním.

A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

N7 Pracovníci na úseku řízení a správy

tato třída zahrnuje podtřídy:

N71 Vedoucí pracovníci státních a místních orgánů, zastupitelstev

N72 Vedoucí pracovníci podniků, organizací a organizačních jednotek

N73 Odborní pracovníci soudů, státních notářství, prokur., advok., a stát. arbit.

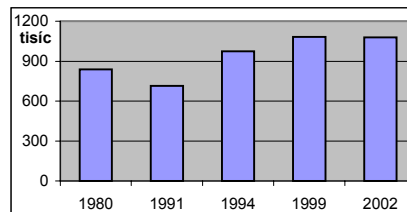
N74 Ekonomičtí pracovníci

N75 Odborní prac. na úseku obchod. činnosti, cest. ruchu, ubyt. služeb, veř. strav., dopravy, pošta a telekomun.

N76 Administrativní pracovníci

N79 Pracovníci policie, ochrany a ostražky

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

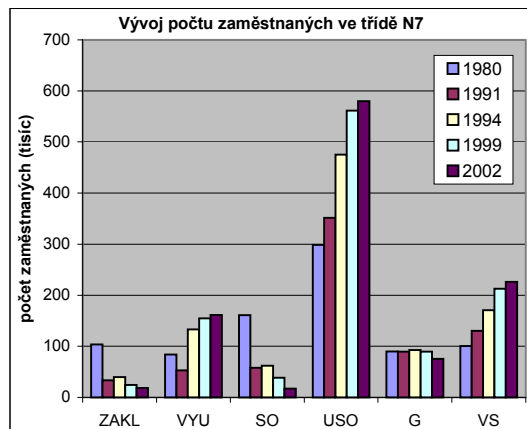
A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	837,9	714,8	974,7	1081,9	1079,5	364,7
podíl z celku	15,6%	13,2%	20,0%	23,0%	23,3%	10,1%
vývoj od r.1991	117,2%	100,0%	136,4%	151,4%	151,0%	51,0%
úbytek zaměstnaných*			-259,9	-107,2	2,4	

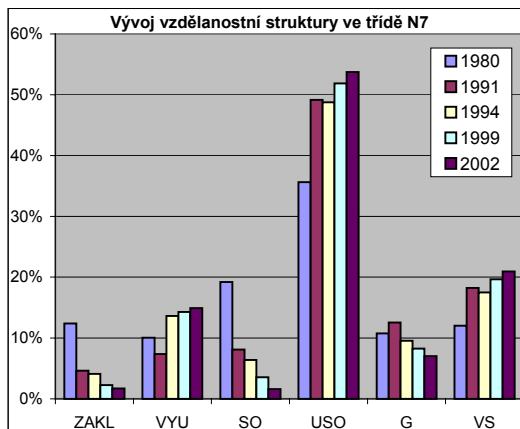
* vzhledem k předchozímu období

A2. Vzdělanostní struktura (počty v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91						
základní	103,8	12,4%	33,2	4,6%	39,7	4,1%	24,5	2,3%	18,7	1,7%	-14,5	-43,6%
vyučení	84,1	10,0%	52,7	7,4%	133,0	13,6%	154,8	14,3%	161,2	14,9%	108,5	206,1%
střední odborné	160,8	19,2%	57,9	8,1%	62,3	6,4%	38,3	3,5%	17,3	1,6%	-40,5	-70,0%
vyučen s maturitou			*		11,8	1,2%	16,2	1,5%	*			
úplně střední odborné	298,5	35,6%	351,2	49,1%	463,3	47,5%	545,0	50,4%	580,0	53,7%	228,8	65,1%
gymnaziální	90,0	10,7%	89,6	12,5%	92,9	9,5%	89,4	8,3%	75,6	7,0%	-13,9	-15,6%
vysokoškolské	100,8	12,0%	130,4	18,2%	170,4	17,5%	212,8	19,7%	226,1	20,9%	95,7	73,4%
bez vzdělání	**		**		1,2	0,1%	0,5	0,0%	0,2	0,0%		
	*započteno v "ÚSO"		** započteno v "základní"									
Úroveň vzdělání (roků)	11,51		12,36		12,28		12,50		12,62		0,25	2,1%

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti třídy:

N7 Pracovníci na úseku řízení a správy

CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
+	+	o	+	-	-	++	+	o	+	+	o	+	+	o

B. Pracovníci na úseku řízení a správy - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 1999				úbytek zaměšn.*		
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002
N71	134,6	53,6	10,9	14,7	16,8	16,1%	7,6%	1,1%	1,4%	1,6%	100%	20%	27%	31%	42,7	-3,8	-2,1
N72	58,2	44,8	240,2	295,1	281,5	6,9%	6,4%	24,6%	27,3%	26,1%	100%	536%	658%	628%	-195,4	-54,9	13,6
N73	7,4	7,7	17,0	22,8	27,4	0,9%	1,1%	1,7%	2,1%	2,5%	100%	221%	297%	357%	-9,3	-5,8	-4,6
N74	286,4	309,3	380,6	418,1	395,3	34,2%	43,8%	39,0%	38,6%	36,6%	100%	123%	135%	128%	-71,3	-37,5	22,8
N75	155,7	90,4	167,8	167,8	181,7	18,6%	12,8%	17,2%	15,5%	16,8%	100%	186%	186%	201%	-77,4	0,0	-13,9
N76	153,2	121,3	86,1	88,3	99,7	18,3%	17,2%	8,8%	8,2%	9,2%	100%	71%	73%	82%	35,2	-2,2	-11,4
N79	42,5	79,2	72,1	75,1	77,0	5,1%	11,2%	7,4%	6,9%	7,1%	100%	91%	95%	97%	7,1	-3,0	-1,9
Σ	837,9	706,2	974,7	1081,9	1079,5	100%	100%	100%	100%	100%	100%	138%	153%	153%	-268,5	-107,2	2,4

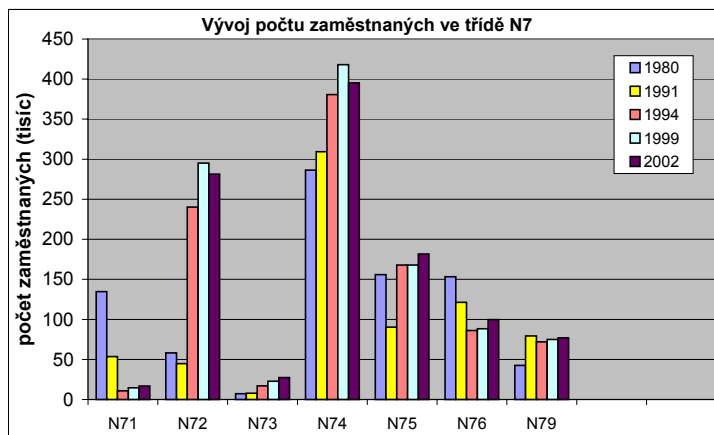
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N71	12,29	13,12	12,97	13,86	14,10
N72	13,28	14,12	13,12	13,06	13,14
N73	14,72	15,89	15,99	16,02	15,99
N74	11,34	12,08	12,20	12,48	12,57
N75	10,98	12,09	11,64	11,86	12,03
N76	10,58	11,40	11,48	11,65	11,82
N79	12,49	13,32	11,44	11,57	11,75

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-91	02-80
N71	0,83	-0,15	0,89	0,24	0,97	1,80
N72	0,84	-1,00	-0,06	0,08	-0,98	-0,14
N73	1,17	0,10	0,03	-0,03	0,11	1,27
N74	0,74	0,12	0,28	0,10	0,49	1,23
N75	1,11	-0,45	0,22	0,17	-0,05	1,06
N76	0,82	0,09	0,17	0,17	0,42	1,24
N79	0,84	-1,88	0,13	0,18	-1,58	-0,74

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N71	--	+	+	--	--	--	-	o	-	--	+	+	--	++	+
N72	++	+	o	++	o	-	++	+	o	++	+	o	++	+	o
N73	++	+	+	*	*	-	*	*	--	++	+	+	++	+	+
N74	+	o	o	-	-	-	+	+	o	+	+	o	+	+	o
N75	++	o	o	++	--	o	++	o	o	++	+	o	+	o	+
N76	-	o	+	-	-	-	o	o	+	-	+	+	-	o	++
N79	o	o	o	++	-	-	++	-	+	-	+	o	--	o	+

-- výrazný pokles (více než 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

+ nárůst (více než 10% do 50%)

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N71	velmi nízká	velmi nízká	nízká	++	+	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	+	-
N72	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	-	+	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	-	o
N73	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-
N74	vysoká	vysoká	vysoká	+	-	vysoká	vysoká	střední	-	-
N75	nízká	nízká	nízká	-	-	nízká	nízká	nízká	o	-
N76	vysoká	vysoká	vysoká	+	+	střední	vysoká	střední	+	-
N79	střední	nízká	velmi nízká	-	-	velmi nízká	nízká	nízká	++	-

3.8. Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ostatní nevýrobní

Do této třídy jsou **zahrnuti nejčastěji pracovníci**, kteří vykonávají intelektuálně a na úroveň vzdělání nejnáročnější činnosti. Patří sem např. učitelé, lékaři, umělci, pracovníci kultury atd. (viz dále). Z toho také vyplývá, že výrazný podíl zde budou tvořit pracovníci s vysokoškolským vzděláním. Vysoký je také podíl pracovníků s maturitním odborným vzděláním (zdravotní sestry, laboranti, atd.). Podíl ostatních vzdělanostních skupin je tedy zpravidla nižší než u většiny předchozích profesních tříd.

Opět i zde musíme konstatovat, že zejména díky poněkud deformovanému ekonomickému a hospodářskému vývoji před rokem 1989 zaměstnanost v této pracovní třídě byla (a nutno dodat, že tomu tak je dodnes) oproti vyspělým zemím poddimenzována. Jak již bylo několikrát uvedeno, „přesun“ pracovníků ze sekundárního do terciárního a kvartérního sektoru (do kterých tato povolání spadají) byl v socialistických zemích prakticky o několik desetiletí zpožděn, přičemž ke změnám začalo v tomto ohledu docházet prakticky až od přelomu 80. a 90. let 20. století.

Jak dokládá tabulka A1, **počet pracovníků** této profesní třídy mírně roste prakticky od roku 1980. Nutno však podotknout, že zde nebylo možné zcela vycházet z údajů ze sčítání lidu roku 1991, neboť některá data neodpovídají skutečnosti, resp. výsledné hodnoty nejsou zcela srovnatelné s daty z následujících let. Projevilo se to v podrobnějším členění, kde hodnoty počtu pedagogických a zdravotnických pracovníků bez vysokoškolského vzdělání neodpovídaly přesným údajům těchto resortů. Celkový počet pracovníků této pracovní třídy v průběhu jednotlivých let sledovaného období rostl. Nejvyššího počtu bylo dosaženo v roce 2000 (v tabulce tento rok není uveden), kdy zde bylo zaměstnáno o téměř 9 % pracovníků více než v roce 1991. Na konci sledovaného období tvořila tato pracovní třída přibližně 11% podíl na celkové zaměstnanosti.

Průměrná **úroveň vzdělání** je nejvyšší v porovnání s ostatními profesními třídami. Nejprve, v první fázi sledovaného období (1991 – 1994), došlo k poměrně výraznému propadu (o 0,67 roku), následně je však nárůst vzdělanostní úrovně stabilní. Přesto však nebyla úroveň z roku 1991 dosažena, dokonce ani v roce 2002.

V této třídě je, jako v jediné, nejvyšší podíl vysokoškoláků. Vývoj jejich počtu po roce 1991 lze hodnotit jako mírně růstový. Téměř stejného podílu dosahují také pracovníci se středním úplným vzděláním, jejich podíl na celkové zaměstnanosti ve sledovaném období mírně poklesl. Podíl všech ostatních vzdělanostních skupin byl velice nízký a s výjimkou vyučených měl navíc klesající tendenci.

Rovněž do budoucna nelze očekávat výraznější změny, a to ani v rámci třídy, ani u tak jednotlivých vzdělanostních skupin.

Homogenita měřená jak podle oborů vzdělání, tak podle dosaženého stupně vzdělání byla ve sledovaném období zpravidla nízká. Jedná se o profesní třídu pracovníků s poměrně rozmanitou skladbou oborů, z hlediska stupňů vzdělání zde existují dva poměrně stejně početné vzdělanostní stupně.

V podrobnějším členění této třídy zde nacházíme 8 podtříd. Jedná se o:

N81 Pedagogičtí pracovníci;

N82 Pracovníci tisku, nakladatelství, kultury, osvěty a umění;

- N83 Ošetřovatelé, zdravotní sestry, asistenti, laboranti a technici;
- N84 Lékaři, farmaceuti, hygienici a další zdravotníci s vysokoškolským vzděláním;
- N85 Sportovní a tělovýchovní pracovníci;
- N86 Sociální pracovníci a odborní pracovníci v zařízeních sociální péče;
- N87 Pracovníci církevních a náboženských společností;
- N88 Pracovníci vědy, výzkumu a vývoje.

Z hlediska početnosti je největší podtřída pedagogických pracovníků (N81), kteří tvoří okolo 40 % z celku. „Vývoj počtu jejich pracovníků bývá stabilní a odvozuje se ve značné míře od počtu žáků, tj. souvisí s populačním vývojem. Ten je u nás značně nepříznivý, jeho důsledkem je, že i při zvýšení podílu delších forem studia, rozšíření forem, ve kterých pokračuje vzdělávání po ukončení učebních i maturitních forem a zvyšování podílu vysokoškoláků dochází od roku 1989 k trvalému poklesu počtu žáků a studentů škol (z 2,45 milionů v roce 1989 na 2,16 milionů v roce 1998). Změny v roce 1989 však měly další důsledky na počty pedagogických pracovníků, nejzávažnější bylo zrušení či omezení přípravy vyučených v pracovním prostředí (snížení počtů instruktorů) i snížení počtu žáků připravujících se v učebních oborech, které jsou náročnější na počty pracovníků (úbytek mistrů odborné výchovy)“ (Vojtěch, Koucký, Šťastnová 2000). Je zde tedy patrná nerovnováha mezi vývojem počtu žáků a studentů na straně jedné a počtem pedagogických pracovníků na straně druhé. Téměř 30% zastoupení mají také ošetřovatelé, zdravotní sestry, asistenti, laboranti a technici (N83) – jejich podíl si udržoval po celé sledované období stejnou úroveň.

Poměrně výrazný nárůst byl zaznamenán u pracovníků vědy, výzkumu a vývoje (N88). Přestože lze tento fakt hodnotit jako klad, situace v oblasti výzkumu a vývoje dosud v České republice není příliš povzbudivá. Navíc ukazatel dynamiky vývoje počtu pracovníků není argumentem pro zlepšující se situaci v tomto odvětví. Stejně jako tato podtřída mají přibližně 10% podíl na zaměstnanosti pracovníci tisku, nakladatelství, kultury, osvěty a umění (N82) a také lékaři, farmaceuti, hygienici a další zdravotníci (N84). U posledně zmíněné podtřídy došlo po roce 1991 dokonce k mírnému poklesu jejich počtu, což je patrně ovlivněno také nízkými mzdovými možnostmi, které mohou být tomuto personálu nabídnuty. To potvrzuje také výpočet shody mezi dosaženým vzděláním a vykonávaným zaměstnáním, kdy z údajů o absolventech oboru „zdravotnické služby a ošetřovatelství“ a zejména „sociální služby“ (ale i pracovníků jako celku) vyplývá, že jejich značný podíl je zaměstnán ve zcela jiných profesích. Podíl ostatních podtříd, tzn. N85, N86 a N87, je velice nízký, zaznamenáníhodný je však více než 200% nárůst počtu sociálních pracovníků (N86) – viz tab. B1.

Výrazné rozdíly existují mezi jednotlivými podtřídami podle průměrné úrovně vzdělání (rozdíl v roce 2002 činil více než 4,5 roku) – viz tabulka B2. Nejvyšší úrovně vzdělání bylo dosaženo u lékařů, farmaceutů, hygieniků a dalších (N84) a také u pracovníků církevních a náboženských společností (N87). Nejnižší potom u ošetřovatelů, zdravotních sester, asistentů, laborantů a techniků (N83).

Také v tomto případě dochází k podobnému vývoji jako u předchozích podtříd: pokles počtu pracovníků se základním vzděláním a nárůst počtu pracovníků se vzděláním vysokoškolským, příp. alespoň maturitním. Na úrovni podtříd však existuje řada výjimek. V případě pracovníků se základním vzděláním např. došlo k jejich výraznému nárůstu u podtříd sportovních a tělovýchovných pracovníků (N85) a sociálních pracovníků (N86).

U zmíněné podtřídy N85 (sportovní a tělovýchovní pracovníci) naopak zejména po roce 1999 ubývá vyučených a maturantů.

Homogenita hodnocená podle zastoupených oborů vzdělání byla v roce 2002 velmi nízká u „sportovců a tělovýchovních pracovníků“ a sociálních pracovníků, u všech ostatních podtříd naopak vysoká. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání uvádí tabulka B4.

Podíl pracovníků této profesní třídy je samozřejmě nejvyšší v hlavním městě Praze, v Jihomoravském kraji (Brno je dokonce okresem s nejvyšším podílem vůbec – poněkud překvapivě dokonce vyšším než v Praze) a Moravskoslezském kraji. Desetiprocentní hranici překračují ještě Karlovarský, Ústecký a Královéhradecký kraj.

Čím se tato třída vyznačuje? Jaký byl její vývoj zejména v 90. letech 20. století do současnosti? Shrňme si ve stručnosti závěry, které vyplývají z výše uvedeného:

- ❑ **Mírné výkyvy v zaměstnanosti.** Ve sledovaném období došlo k nárůstu, i když velice mírnému. Rovněž kvalifikační struktura pracovníků vykazala oproti ostatním profesním třídám poměrně malé změny.
- ❑ **Vazba mezi vzděláním a zaměstnáním.** Zejména u pedagogů a zdravotníků platí vysoká úroveň oborové homogenity. S ohledem na zajištění adekvátní (dostatečné) vzdělávací nabídky je proto nutné podrobně sledovat vývoj zaměstnanosti nejen těchto profesních (pod)tříd.

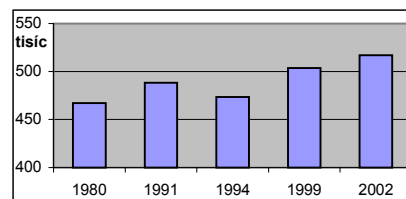
A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

N8 Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ost. nev.

tato třída zahrnuje podtřídy:

- N81 Pedagogičtí pracovníci
- N82 Pracovníci tisku, nakladatelství, kultury, osvěty a umění
- N83 Ošetřovatelé, zdrav.sestry, asistenti, laboranti a technici
- N84 Lékaři, farmaceuti, hygienici a další zdravot. s VŠ vzděláním
- N85 Sportovní a tělovýchovní pracovníci
- N86 Sociální pracovníci a odb. pracovníci v zařízeních sociální péče
- N87 Pracovníci církevních a náboženských společností
- N88 Pracovníci vědy, výzkumu a vývoje

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

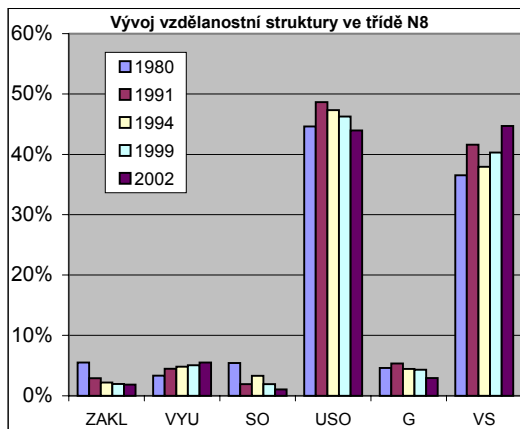
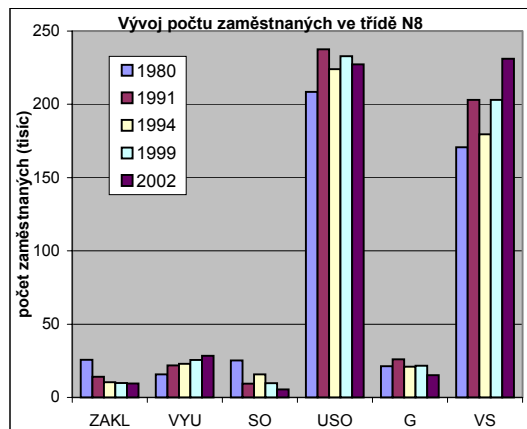
A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	467,2	488,2	473,4	503,5	517,0	28,8
podíl z celku	8,7%	9,2%	9,7%	10,7%	11,1%	1,9%
vývoj od r.1991	95,7%	100,0%	97,0%	103,1%	105,9%	5,9%
úbytek zaměstnaných*			14,8	-30,1	-13,5	

* vzhledem k předchozímu období

A2. Vzdělanostní struktura (počty v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91						
základní	25,7	5,5%	14,1	2,9%	10,4	2,2%	9,8	1,9%	9,5	1,8%	-4,6	-32,7%
vyučení	15,6	3,3%	21,7	4,5%	22,9	4,8%	25,5	5,1%	28,4	5,5%	6,6	30,5%
střední odborné	25,3	5,4%	9,4	1,9%	15,6	3,3%	9,7	1,9%	5,5	1,1%	-3,9	-41,6%
vyučen s maturitou			*		3,3	0,7%	2,4	0,5%	*			
úplně střední odborné	208,5	44,6%	237,5	48,6%	220,7	46,6%	230,5	45,8%	227,3	44,0%	-10,2	-4,3%
gymnaziální	21,4	4,6%	26,1	5,3%	21,0	4,4%	21,7	4,3%	15,2	2,9%	-10,9	-41,7%
vysokoškolské	170,6	36,5%	203,0	41,6%	179,6	37,9%	203,0	40,3%	231,1	44,7%	28,1	13,9%
bez vzdělání	**		**		0,1	0,0%	0,7	0,1%	0,0	0,0%		
	*započteno v "ÚSO"		** započteno v "základní"									
Úroveň vzdělání (roků)	13,26		14,15		13,48		13,61		13,84		-0,31	-2,2%

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti třídy:

N8 Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ost. nev.

CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
-	o	o	-	o	o	o	+	+	o	o	o	-	+	+

B. Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ost. nev. - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 1999				úbytek zaměstn.*		
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002
N81	193,8	203,9	190,0	188,0	202,6	41,5%	42,0%	40,1%	37,3%	39,2%	100%	93%	92%	99%	13,9	2,0	-14,6
N82	46,7	49,8	52,0	57,8	54,1	10,0%	10,3%	11,0%	11,5%	10,5%	100%	104%	116%	109%	-2,2	-5,8	3,7
N83	142,3	139,0	138,9	147,8	149,4	30,5%	28,6%	29,3%	29,4%	28,9%	100%	100%	106%	107%	0,1	-8,9	-1,6
N84	39,1	47,3	39,9	44,2	42,5	8,4%	9,7%	8,4%	8,8%	8,2%	100%	84%	94%	90%	7,4	-4,3	1,7
N85	2,7	4,1	3,7	5,9	4,7	0,6%	0,8%	0,8%	1,2%	0,9%	100%	91%	145%	114%	0,4	-2,2	1,2
N86	2,8	3,8	5,9	8,0	9,0	0,6%	0,8%	1,2%	1,6%	1,7%	100%	155%	210%	237%	-2,1	-2,1	-1,0
N87	2,5	2,8	1,0	3,0	2,0	0,5%	0,6%	0,2%	0,6%	0,4%	100%	36%	109%	74%	1,8	-2,0	1,0
N88	37,3	35,2	42,0	48,8	52,6	8,0%	7,2%	8,9%	9,7%	10,2%	100%	119%	139%	150%	-6,8	-6,8	-3,8
Σ	467,2	485,8	473,4	503,5	517,0	100%	100%	100%	100%	100%	97%	104%	106%	12,4	-30,1	-13,5	

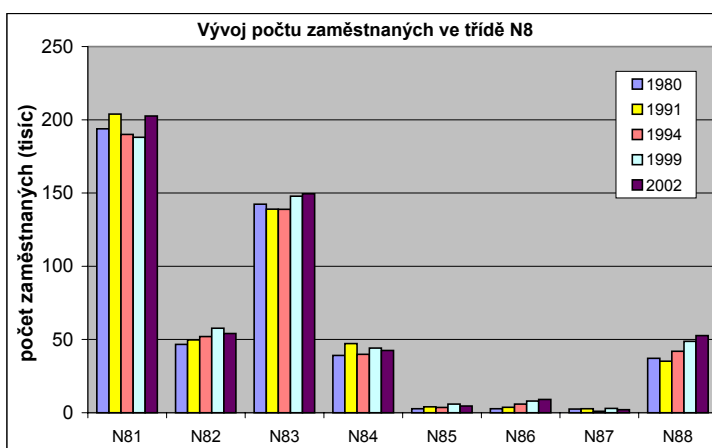
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N81	13,66	14,15	14,16	14,39	14,63
N82	12,61	13,15	12,89	13,29	13,71
N83	11,34	11,58	11,59	11,73	11,79
N84	16,50	16,38	16,40	16,17	16,35
N85	12,25	12,81	12,04	12,04	12,28
N86	11,38	11,94	12,48	12,14	12,38
N87	15,95	15,24	16,05	15,20	16,19
N88	16,03	16,26	14,88	14,71	14,96

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-91	02-80
N81	0,49	0,01	0,23	0,24	0,48	0,97
N82	0,55	-0,26	0,39	0,42	0,55	1,10
N83	0,25	0,01	0,14	0,06	0,21	0,46
N84	-0,12	0,02	-0,23	0,18	-0,03	-0,15
N85	0,56	-0,76	0,00	0,24	-0,52	0,04
N86	0,56	0,54	-0,35	0,24	0,44	1,00
N87	-0,71	0,81	-0,85	0,99	0,95	0,24
N88	0,24	-1,38	-0,18	0,25	-1,31	-1,07

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N81	o	o	o	*	*	--	o	-	+	o	o	o	o	o	+
N82	o	+	o	*	*	--	++	-	o	o	o	-	-	+	+
N83	o	o	o	-	-	o	-	+	+	o	o	o	-	++	+
N84	-	+	o	*	*	*	o	+	+	o	++	--	-	o	o
N85	o	++	-	*	*	++	o	++	--	+	+	-	--	+	o
N86	++	+	+	*	*	++	*	*	++	++	+	o	++	+	+
N87	--	++	-	*	*	*	*	*	--	++	--	--	++	-	-
N88	+	+	o	*	*	+	*	*	-	++	+	o	-	+	+

-- výrazný pokles (více než 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

+ nárůst (více než 10% do 50%)

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N81	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-	velmi nízká	velmi nízká	nízká	+	+
N82	střední	nízká	velmi nízká	-	-	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	-	-
N83	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-
N84	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	o	-
N85	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	+	+	velmi nízká	velmi nízká	střední	-	++
N86	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	+	+	vysoká	vysoká	vysoká	o	o
N87	střední	střední	vysoká	+	++	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	-	-
N88	střední	vysoká	vysoká	++	++	nízká	nízká	nízká	-	+

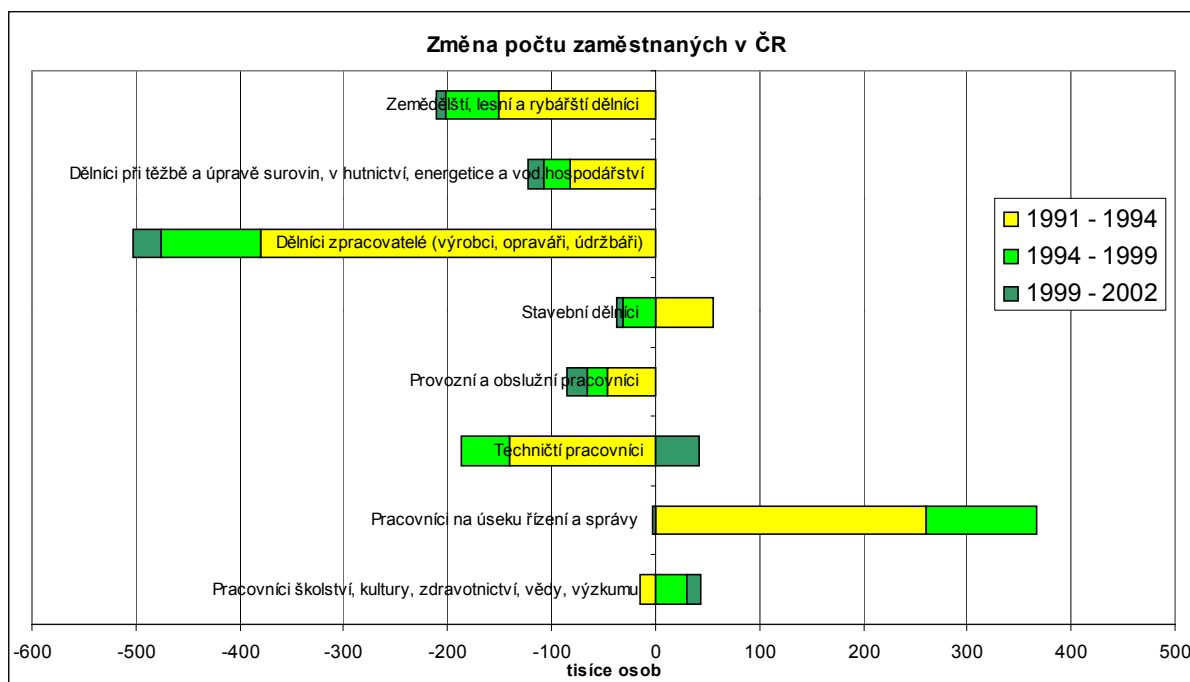
4. STAV A VÝVOJ ZAMĚSTNANOSTI PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY JAKO CELKU

V předchozích osmi subkapitolách byl podrobně popsán stav jednotlivých profesních tříd a jejich vývojové tendence a trendy s důrazem na období po roce 1989 do současnosti (resp. do roku 2002). Do hodnocení byla zahrnuta veškerá ekonomicky aktivní populace, kromě příslušníků armády. Pochopitelně, že kromě zaměstnanců bylo v analýzách počítáno také s tzv. samozaměstnavateli.

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo představuje určitý systém, jehož počet se v závislosti na času mění relativně velice pomalu. Do hry vstupuje celá řada vnějších faktorů, které ovlivňují celkový počet ekonomicky aktivní populace, příp. její podíl na celkovém počtu obyvatel. Celkový **počet pracovníků** je tedy dán demografickými „parametry“, změnami a trendy ve školském systému, nastavením a změnami v důchodovém systému.

V této souvislosti je potřeba podotknout, že do hodnocení nebylo zahrnuto veškeré ekonomicky aktivní obyvatelstvo, kromě již zmíněných příslušníků armády byli **vyňati také nezaměstnaní**. Toto je další faktor, který se promítl do výsledných hodnot zaměstnanosti v rámci jednotlivých podtříd. Vzpomeňme jen, že až do roku 1996 byla nezaměstnanost v České republice oproti současnému stavu přibližně třikrát nižší. Nezaměstnanost je proto považována za nejvýznamnější složku (a zároveň nejméně předvídatelnou), která ovlivňuje počet zaměstnaných.

Graf, který znázorňuje vývoj počtu zaměstnaných příslušných osmi tříd v jednotlivých fázích sledovaného období, dokládá, že změny v ekonomické struktuře, které v České republice nastaly po roce 1989, se projevují také ve změnách zaměstnanosti. Obecně lze říci, že nárůst počtu se „uskutečnil“ u profesí náročnějších na dosaženou kvalifikaci a stupeň vzdělání a naopak. Nárůst byl tedy zaznamenán u pracovníků na úseku řízení a správy (N7), pracovníků školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu (N8), ale také v souvislosti s oživením stavebnictví po roce 1989 u stavebních dělníků (N4). Naopak nejvýraznějšího

poklesu (na 38 % stavu roku 1991) bylo dosaženo u „zemědělců“ (N1) a dělníků při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vodním hospodářství (N2 - na 33 % stavu roku 1991). U nich lze navíc i do budoucna očekávat další pokles. Zanedbatelný není ani absolutně největší pokles zaměstnanosti ve třídě N3 Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbáři), kde jde o pokles na 64 % stavu roku 1991.

Vývoj přírůstku či úbytku pracovníků souvisí i s jejich vzdělanostní strukturou. To potvrzuje tabulka A2 dokládající vývoj **vzdělanostní struktury**. Nejvyšší úbytek byl totiž zaznamenán u pracovníků se základním vzděláním (o téměř 70 %). K mírnému poklesu počtu došlo také u vyučených, vzhledem k celkovému poklesu zaměstnanosti však jejich podíl na celku mírně posílil (jedná se o nejvyšší podíl vůbec – po celé sledované období okolo 40 %). Také gymnazistů ve sledovaném období výrazně ubylo, jejich počet i podíl je však relativně nízký (většina absolventů gymnázií totiž pokračuje v terciárním vzdělávání a tudíž těch, kteří mají gymnázium jako své nejvyšší dosažené vzdělání je relativně málo). Naopak nárůst byl zaznamenán u počtu pracovníků s úplným středním odborným vzděláním a pochopitelně také u pracovníků se vzděláním vysokoškolským (u obou přibližně 25% nárůst). Díky těmto změnám došlo pochopitelně k celkovému nárůstu průměrné úrovně vzdělání (o 0,65 roku) – v roce 2002 to bylo 11,63 roku. Tabulka A3 (vývojové trendy zaměstnanosti) nepřináší žádné nové informace – potvrzuje jen to, co bylo již výše zmíněno.

V jednotlivých kapitolách (resp. u jednotlivých profesních tříd) jsme sice hodnotili stav a vývoj **úrovně vzdělání** ve sledovaných letech, zajímavé je však také porovnání tohoto ukazatele mezi samotnými třídami, což je nyní dobře patrné z tabulky B2. Je např. zřejmé, že rozdíl v úrovni vzdělání mezi profesní třídou s nejnižší a nejvyšší úrovní vzdělání se mezi roky 1991 a 2002 snížil o více než 1 rok (v roce 1991 rozdíl 4,55 roku, v roce 2002 3,47 roku). Nárůst úrovně vzdělání nebyl v žádné třídě vyšší než 0,7 roku. K nejvyššímu nárůstu došlo zdánlivě překvapivě u profesní třídy N1 (tzn. Zemědělstí, lesní a rybářští dělníci), a to o 0,68 roku. Příčina je zřejmá, navíc byla popsána v kapitole 3.1 (rapidní pokles počtu zejména nekvalifikované pracovní síly a silnější zastoupení pracovníků s maturitním i vysokoškolským vzděláním – často soukromí zemědělci, farmáři apod.). Nejnižší nárůst průměrné úrovně vzdělání (v tomto případě dokonce došlo k poklesu) byl zaznamenán u profesní třídy N8 (tzn. Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ostatní nevýrobní). Tento celkový pokles byl dán zejména snížením úrovně vzdělání hned v prvním období (tzn. v letech 1991 až 1994) a tak nárůst v následujících fázích již nestačil „vyrovnat“ tento pokles. Jak dokládá kapitola 3.8., k poklesu došlo zejména díky snížení úrovně vzdělání u sportovních a tělovýchovných pracovníků (N85) a zejména (s ohledem k jejich početnosti) u pracovníků vědy, výzkumu a vývoje (N88).

Na konci každé kapitoly byl stručně popsán stav a vývoj **homogenity**. Z pohledu celých profesních tříd však toto hodnocení má nižší vypovídací schopnost. Příčina je zřejmá – do výpočtů jsou zahrnuty jak všechny obory a stupně vzdělání, tak také všechny profesní podtřídy (které jsou zahrnuty v jednotlivých třídách). Přesto, jak také dokládá tabulka B4, došlo v jednotlivých fázích sledovaného období k několika změnám. Homogenita hodnocená podle oborů vzdělání doznala výrazných změn např. u profesní třídy N1 („zemědělci“) a N6 (techničtí pracovníci), u kterých byl, zejména v letech 1999 až 2002, pokles výrazný. Naopak profesní třídy N4 (stavební dělníci) a N7 („vedoucí pracovníci“) zaznamenaly v témže období výrazný nárůst, jinými slovy, struktura pracovníků podle oborů vzdělání se stala diverzifikovanější. Homogenita hodnocená podle stupňů vzdělání ve všech podtřídách v poslední fázi sledovaného období poklesla, u třídy N2 (dělníci při těžbě a úpravě surovin,

v hutnictví,...) dokonce výrazně. Pouze v jednom případě tak byla v roce 2002 tato homogenita vysoká, a to u profesní třídy N4 (stavební dělníci). Při pohledu na příslušné hodnoty (viz kapitola 3.4.) však zjistíme příčinu: téměř 80% podíl vyučených. Hodnocení homogenity všech profesních tříd je z pochopitelných důvodů na velmi nízké úrovni.

Jak již bylo uvedeno, v České republice se bude i do budoucna navyšovat podíl obyvatel s terciárním vzděláním a rozdíl v porovnání s vyspělými západoevropskými státy by se tak měl nadále snižovat. Jejich podíl bude pochopitelně i v rámci ekonomicky aktivní populace narůstat, naopak počet nekvalifikovaných pracovníků bude klesat. Technologický rozvoj, resp. schopnost přijímat a aplikovat nové technologie totiž vyžaduje dostatečně flexibilní a kvalifikovanou pracovní sílu. Nároky na pracovníka navíc narůstají se zvyšující se nezaměstnaností, což se odráží také v obecně známých hodnotách, kdy platí, že čím vyšší vzdělání, tím nižší míra nezaměstnanosti.

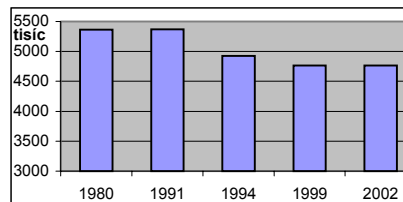
A. Vývoj zaměstnanosti v České republice

jsou zahrnuty třídy:

- N1 Zemědělství, lesní a rybářští dělníci
- N2 Dělníci při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vod. hospodářství
- N3 Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbaři)
- N4 Stavební dělníci
- N5 Provozní a obslužní pracovníci
- N6 Techničtí pracovníci
- N7 Pracovníci na úseku řízení a správy
- N8 Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ost. nev.

nejsou zahrnuti příslušníci armády

Vývoj celkového počtu zaměstnaných

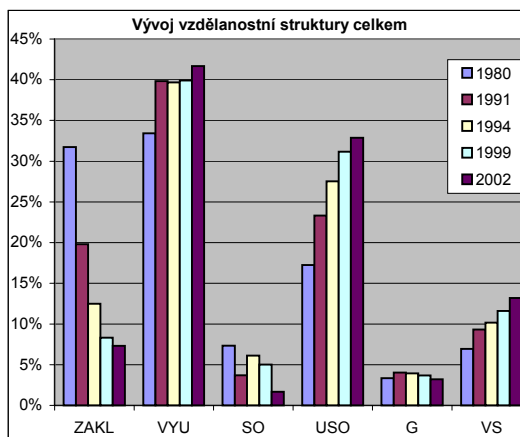
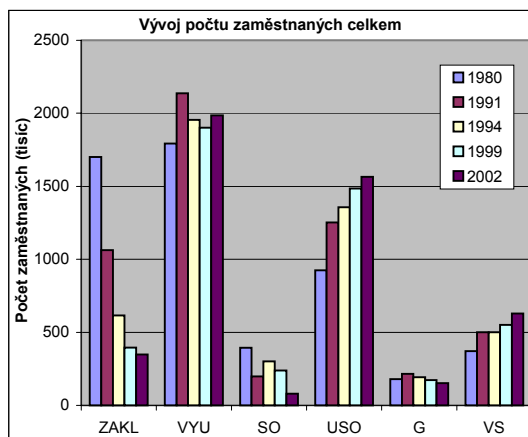
A1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91
počet zaměstnaných	5363,9	5366,4	4926,8	4764,1	4764,9	-601,5
podíl z celku	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%
vývoj od r.1991	100,0%	100,0%	91,8%	88,8%	88,8%	-11,2%
úbytek zaměstnaných *			439,6	162,7	-18,6	

* vzhledem k předchozímu období

A2. Vzdelávací struktura (počty v tisících)

	1980	1991	1994	1999	2002	02-91						
základní vyučení	1701,0	31,7%	1062,0	19,8%	615,5	12,5%	396,5	8,3%	348,7	7,3%	-713,3	-67,2%
střední odborné vyučení s maturitou	1792,5	33,4%	2136,8	39,8%	1954,8	39,7%	1901,5	39,9%	1986,6	41,7%	-150,2	-7,0%
úplné střední odborné gymnaziální	394,3	7,4%	198,0	3,7%	301,7	6,1%	238,7	5,0%	80,3	1,7%	-117,7	-59,5%
vysokoškolské bez vzdělání	*	*			71,2	1,4%	86,2	1,8%	*			
úroveň vzdělání (roků)	924,5	17,2%	1252,2	23,3%	1285,5	26,1%	1399,0	29,4%	1565,6	32,9%	313,4	25,0%
	180,0	3,4%	215,7	4,0%	193,4	3,9%	174,3	3,7%	152,3	3,2%	-63,4	-29,4%
	371,6	6,9%	500,3	9,3%	500,9	10,2%	552,1	11,6%	628,9	13,2%	128,6	25,7%
	**	**			3,3	0,1%	15,9	0,3%	0,9	0,0%		
	*započteno v "ÚSO"		** započteno v "základní"									
Úroveň vzdělání (roků)	10,39		10,97		11,23		11,47		11,63		0,65	5,9%

USO - uvedeno vč. vyučených s maturitou

A3. Vývojové trendy zaměstnanosti třídy:

CELKEM	Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.				
91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
-	o	o	-	-	-	o	o	o	o	o	o	o	+	+

Prognóza 1999 - 2006

CELKEM Základní Vyučen Maturitní Vysokošk

-- výrazný pokles (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

++

+

výrazný nárůst (více než 50%)

nárůst (více než 10% do 50%)

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B. Celkový přehled vývoje zaměstnanosti - podrobnější členění

B1. Vývoj počtu zaměstnaných (počet v tisících)

	počet zaměstnaných					podíl zaměstnaných					vývoj 1991 - 2002				úbytek zaměstn.*		
	1980	1991	1994	1999	2002	1980	1991	1994	1999	2002	1991	1994	1999	2002	1994	1999	2002
N1	413,7	343,0	191,9	141,7	131,9	7,7%	6,4%	4,0%	3,0%	2,8%	100%	56%	41%	38%	151,1	50,2	9,8
N2	175,3	181,3	99,7	73,2	59,3	3,3%	3,4%	2,1%	1,6%	1,3%	100%	55%	40%	33%	81,6	26,5	13,9
N3	1384,5	1387,0	1006,9	911,2	884,7	25,8%	25,9%	21,0%	19,5%	19,1%	100%	73%	66%	64%	380,1	95,7	26,5
N4	299,3	317,1	372,7	341,5	335,4	5,6%	5,9%	7,8%	7,3%	7,2%	100%	118%	108%	106%	-55,6	31,2	6,1
N5	1183,9	1273,1	1226,8	1208,0	1188,5	22,1%	23,8%	25,6%	25,9%	25,6%	100%	96%	95%	93%	46,3	18,8	19,5
N6	595,5	586,5	445,9	399,9	442,1	11,1%	11,0%	9,3%	8,6%	9,5%	100%	76%	68%	75%	140,6	46,0	-42,2
N7	837,9	714,8	974,7	1081,9	1079,5	15,6%	13,4%	20,3%	23,2%	23,3%	100%	136%	151%	151%	-259,9	-107,2	2,4
N8	467,2	488,2	473,4	503,5	517,0	8,7%	9,2%	9,9%	10,8%	11,1%	100%	97%	103%	106%	14,8	-30,1	-13,5

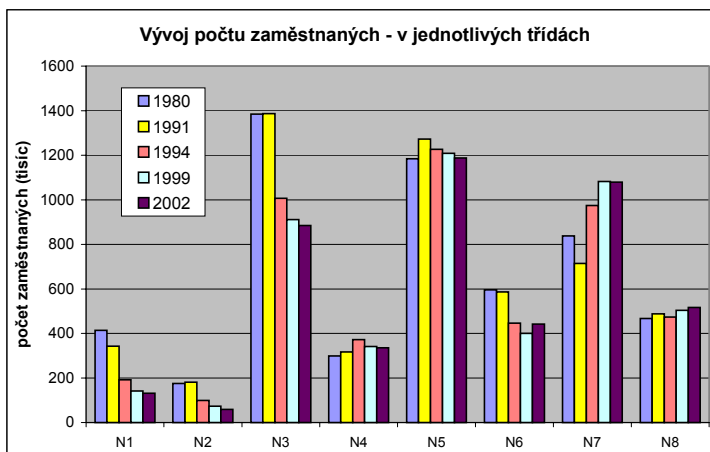
* vzhledem k předchozímu období

B2. Úroveň vzdělání (roků)

	1980	1991	1994	1999	2002
N1	8,96	9,68	9,89	10,09	10,36
N2	9,43	9,97	10,21	10,39	10,51
N3	9,62	10,07	10,36	10,48	10,51
N4	9,81	10,15	10,29	10,41	10,51
N5	9,39	10,01	10,24	10,44	10,58
N6	12,14	12,80	12,86	12,94	13,03
N7	11,48	12,36	12,28	12,50	12,61
N8	13,26	14,23	13,48	13,61	13,83

Rozdíl úrovně vzdělání v letech

	91-80	94-91	99-94	02-99	02-80
N1	0,73	0,20	0,21	0,27	0,68
N2	0,55	0,23	0,18	0,12	0,54
N3	0,45	0,30	0,12	0,03	0,44
N4	0,35	0,14	0,12	0,10	0,36
N5	0,63	0,22	0,20	0,14	0,57
N6	0,66	0,06	0,08	0,09	0,23
N7	0,88	-0,08	0,22	0,11	0,25
N8	0,97	-0,75	0,13	0,22	-0,40

B3. Vývojové trendy zaměstnanosti

	CELKEM			Základní			Vyučen			Maturitní			Vysokošk.		
	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02	91-94	94-99	99-02
N1	-	-	o	--	-	-	-	-	o	-	-	+	-	-	++
N2	-	-	-	--	--	-	-	-	-	-	-	o	-	--	o
N3	-	o	o	--	-	o	-	o	o	-	o	o	-	+	o
N4	+	o	o	-	-	-	+	o	o	++	o	+	-	-	++
N5	o	o	o	-	-	-	o	o	o	+	+	+	+	o	+
N6	-	-	+	-	--	o	o	o	+	-	o	o	-	o	o
N7	+	+	o	+	-	-	++	+	o	+	+	o	+	+	o
N8	o	o	o	-	o	o	o	+	+	o	o	o	-	+	+

-- výrazný pokles (více než 50%)

++ výrazný nárůst (více než 50%)

- pokles (více než 10% do 50%)

+ nárůst (více než 10% do 50%)

o změny nepřesahující 10% výchozího stavu

B4. Stav a vývoj homogenity v jednotlivých třídách zaměstnání

	podle zastoupení oborů vzdělání					podle zastoupení stupňů vzdělání				
	1994	1999	2002	99-94	02-99	1994	1999	2002	99-94	02-99
N1	vysoká	vysoká	střední	-	--	velmi nízká	nízká	nízká	++	-
N2	vysoká	vysoká	střední	-	-	střední	velmi vysoká	střední	+	-
N3	vysoká	střední	vysoká	-	-	vysoká	vysoká	střední	+	-
N4	vysoká	vysoká	vysoká	+	++	velmi vysoká	velmi vysoká	vysoká	+	-
N5	střední	střední	střední	+	-	nízká	střední	nízká	+	-
N6	nízká	velmi nízká	velmi nízká	-	--	nízká	nízká	nízká	o	-
N7	vysoká	střední	střední	-	++	střední	nízká	nízká	-	-
N8	nízká	nízká	nízká	-	+	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	-	-
Σ	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	-	-	velmi nízká	velmi nízká	velmi nízká	-	-

5. SROVNÁNÍ STAVU A VÝVOJE ZAMĚSTNANOSTI PRACOVNÍKŮ SE STRUKTUROU ABSOLVENTŮ VSTUPUJÍCÍCH DO SFÉRY PRÁCE

Spolu s měnící se strukturou zaměstnanosti podle jednotlivých sektorů či profesních tříd dochází ke změnám také v oblasti vzdělanostní a oborové struktury absolventů. Zatímco před rokem 1989 byly počty absolventů určeny centrálními orgány, od roku 1990 dochází k uvolnění tohoto direktivního rozdělování počtů žáků do jednotlivých stupňů či dokonce oborů vzdělávání a výsledný počet je dán do jisté míry svobodným rozhodováním žáků a jejich rodičů (pochopitelně s ohledem na kapacitní možnosti vzdělávacích zařízení, intelektové předpoklady žáků apod.).

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, uvědomování si potřeby vzdělání vede často ke „kolizím“ v oblasti vzdělávacího systému ve smyslu nabídky a poptávky. Zatímco počet žáků v terciární úrovni vzdělávání je limitován kapacitními možnostmi vysokých škol, v některých středoškolských zařízeních zase naopak došlo nebo dochází k výraznému poklesu počtu žáků (k příčinám tohoto poklesu lze přiřadit také demografické faktory či vynechání jednoho ročníku v důsledku zavedení devátých tříd na základních školách).

Na trhu práce potom dochází v kontextu se zvyšující se nezaměstnaností k poměrně paradoxním jevům. Relativní nedostatek pracovníků v některých strojírenských oborech byl příčinou kritiky zaměstnavatelů vůči školské sféře. Vytýkali jí, že v těchto oborech nezajišťuje dostatečný počet absolventů a poukazovali přitom na snižující se počty žáků. Oprávněnost svého postoje navíc podpořili argumentem, že nedostatek pracovníků se projevuje v období vysoké nezaměstnanosti a přechodu velkého počtu lidí do jiných profesí, což je obecně vzato situace, která by jim měla pracovní síly zajistit. Tuto situaci často komplikovaly i názory pracovníků úřadů práce, kteří posuzovali situaci v oblasti nezaměstnanosti absolventů z hlediska absolutních počtů nezaměstnaných.

Na druhou stranu je potřeba připomenout obecně známý fakt, že čím vyšší je dosažené vzdělání absolventů a všech pracovníků, tím nižší je průměrná nezaměstnanost těchto vzdělanostních skupin. Značné rozdíly v míře nezaměstnanosti jsou zřejmé i z oborového pohledu: nižší míra nezaměstnanosti je v oborech ekonomických či jiných souvisejících se sektorem služeb a naopak vyšší v technických oborech. I zde však existují výjimky – např. zaměstnání v oboru soustružník, zámečnick, šička naleznou absolventi snadněji než u jiných profesí (nižší míra nezaměstnanosti u těchto oborů je dána nezájmem absolventů či pracovníků s příslušnou kvalifikací o zaměstnání v příslušných profesích).

V následujících dvou kapitolách se proto pokusíme o komparaci struktury zaměstnanosti jednotlivých profesních tříd a struktury zaměstnaných absolventů. Z dat, která uvádějí následující tabulky, si lze udělat poměrně názorný obrázek o potřebě či naopak nadbytečnosti pracovníků v jednotlivých profesních třídách či skupinách oborů.

5.1. Hodnocení struktury žáků připravovaných ve školské sféře z hlediska tříd zaměstnání

Toto hodnocení vychází z rozložení, resp. rozdělení absolventů, kteří v roce 1999 a 2002 ukončili vzdělání. V případě vyučených však, vzhledem k zavedení povinné 9. třídy na základních školách, jsou namísto roku 1999 započtení absolventi z roku 1998. Všem profesním třídám jsou tedy přiřazeny jednotlivé skupiny oborů. Ve výsledných údajích jsou započtení také absolventi gymnázií a lyceí, jimž nelze přiřadit žádnou skupinu oborů a kteří ve většině případů pokračují v dalším vzdělávání na vyšších či vysokých školách a tedy s trochou nadsázky jsou počítáni jako absolventi vysokých škol (tito byli přiřazeni do profesních tříd N6, N7 a N8 – pochopitelně spolu s většinou absolventů oborů úplného středního odborného vzdělání).

Výsledná tabulka tedy znázorňuje vývoj počtu a podílu pracovníků v jednotlivých profesních třídách v letech 1994, 1999 a 2002 (viz kapitola 4), vývoj počtu a podílu absolventů škol a vývoj trendů obou skupin mezi jednotlivými roky. Trend vyplývá ze srovnání podílů každé třídy na celku ve sledovaných letech.

	Počet pracovníků			Podíl pracovníků			Trend		Počet absolventů		Podíl absolventů		Trend
	1994	1999	2002	1994	1999	2002	94-99	99-02	1999	2002	1999	2002	99-02
N1 Zemědělstí, lesní a rybářští dělníci	191,9	141,7	131,9	4,0%	3,0%	2,8%	-	-	3622	3386	2,7%	3,0%	+
N2 Dělníci při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vod.hospod.	99,7	73,2	59,3	2,1%	1,6%	1,3%	-	-	156	106	0,1%	0,1%	o
N3 Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbaři)	1006,9	911,2	884,7	21,0%	19,5%	19,1%	-	-	29247	24257	21,8%	21,6%	-
N4 Stavební dělníci	372,7	341,5	335,4	7,8%	7,3%	7,2%	-	-	6927	3783	5,2%	3,4%	-
N5 Provozní a obslužní pracovníci	1226,8	1208,0	1188,5	25,6%	25,9%	25,6%	+	-	22187	21311	16,6%	19,0%	+
N6 Techničtí pracovníci	445,9	399,9	442,1	9,3%	8,6%	9,5%	-	+	23108	24340	17,3%	21,7%	+
N7 Pracovníci na úseku řízení a správy	974,7	1081,9	1079,5	20,3%	23,2%	23,3%	+	+	30728	20761	22,9%	18,5%	-
N8 Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ost. nev.	473,4	503,5	517,0	9,9%	10,8%	11,1%	+	+	17982	14286	13,4%	12,7%	-

Co tedy z tabulky vyplývá? V této souvislosti bude zajímavé srovnání také těch informací a závěrů, které byly uvedeny v předchozích kapitolách. Zejména zde však půjde o komparaci struktury zaměstnanosti v rámci jednotlivých profesních tříd absolventů a všech pracovníků.

N1 Zemědělstí, lesní a rybářští dělníci

Podíl absolventů se v letech 1999 až 2002 podobně jako podíl pracovníků pohyboval okolo 3 %. Přestože je tento podíl (např. oproti ostatním profesním třídám) relativně nízký, z tabulky je patrné, že vývojové trendy jsou u obou skupin obyvatel protichůdné. Zatímco podíl pracovníků klesá, podíl absolventů narůstá (což neodpovídá celkovým trendům ve struktuře hospodářství, resp. zaměstnanosti).

N2 Dělníci při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vodním hospodářství

Jak již bylo uvedeno v kapitole 3.2., počet pracovníků i podíl této třídy na celkové zaměstnanosti po roce 1989 klesá. Také podíl připravovaných absolventů je velice nízký (v obou letech přibližně 0,1 %), jejich počet dokonce mezi roky 1999 a 2002 poklesl o třetinu. Vzhledem k dlouhodobým trendům v tomto profesním odvětví lze proto stav i vývoj počtu absolventů hodnotit jako přirozený.

N3 Dělníci zpracovatelé (výrobci, opraváři, údržbáři)

Z porovnání obou skupin obyvatel (pracovníci a absolventi) vyplývá, že jak podíl pracovníků na celkové zaměstnanosti, tak podíl absolventů zaznamenal v uvedených letech úbytek. Přesto je nutno konstatovat, že potřeba absolventů příslušných oborů je nižší než jaká je situace i perspektiva do budoucna z hlediska zaměstnanosti v této profesní třídě. Počet absolventů by měl proto i do budoucna klesat.

N4 Stavební dělníci

V tomto případě byl podíl absolventů v obou letech poměrně výrazně nižší než kolik by bylo potřeba. Zde je zřejmý nezáměr o tuto profesi. Navíc se zde uplatňují zahraniční dělníci, kteří díky nižším mzdovým nárokům vytlačují domácí pracovní síly. Na druhou stranu je však známo, že poměrně značný podíl absolventů staveních oborů vykonává odlišné profese. Další příčinou relativně vysokého převisu pracovníků nad absolventy je skutečnost, že ve stavebnictví se často uplatňuje nekvalifikovaná pracovní síla (tzn. se základním vzděláním – ti totiž nejsou zachyceni ve výsledných počtech absolventů)

N5 Provozní a obslužní pracovníci

Velikost rozdílu mezi podílem absolventů a pracovníků se v období let 1999 a 2002 zmenšila. Přesto byl v roce 2002 tento rozdíl poměrně značný a vzhledem ke struktuře zaměstnanosti pracovníků je poptávka po absolventech vyšší než současná nabídka. Z kapitoly 3.5., která byla věnována této profesní třídě, vyplývá zejména potřeba pracovníků s maturitním, případně vysokoškolským vzděláním.

N6 Techničtí pracovníci

Také v tomto případě je rozdíl jednotlivých podílů značný. Zde však je situace opačná – totiž absolventů příslušných oborů je příliš mnoho v porovnání se strukturou zaměstnanosti, resp. v porovnání s tím, kolik by jich bylo za dané situace na trhu práce zapotřebí. V tomto případě se však jedná také o metodickou nesrovnalost, neboť značná část technických pracovníků, zastávajících vedoucí funkce, je započítána do profesní třídy N7 (pracovníci na úseku řízení a správy). I když lze očekávat zvyšování počtu vysokoškoláků (příp. absolventů s maturitní zkouškou), vývoj celkového počtu by neměl narůstat nijak razantně. Jak již bylo uvedeno v příslušné kapitole i ve studii, ze které tato práce vychází, že skupin oborů, které byli přiřazeny do této profesní třídy, by rozhodně mělo být podporováno vzdělávání budoucích absolventů v oblasti výpočetní techniky.

N7 Pracovníci na úseku řízení a správy

Vzhledem k podílu pracovníků byl v roce 2002 zaznamenán nedostatek absolventů oborů souvisejících s profesní třídou N7 (oproti vysoké vyrovnanosti v roce 1999). Příčinou je zejména výrazný úbytek absolventů (se středním maturitním vzděláním) oborové skupiny 63 (tzn. ekonomika a administrativa) a také 64 (podnikání v oborech).

N8 Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ostatní nevýrobní

Díky snížení rozdílu v letech 1999 a 2002 mezi podílem absolventů a podílem zaměstnaných, byl „přebytek“ absolventů v roce 2002 skutečně zanedbatelný. U této profesní třídy je obtížné odhadovat trendy do budoucna, navíc velká část je součástí státní sféry, kde vláda předpokládá zeštíhlení počtu státních pracovníků. Na druhou stranu je však potřeba konstatovat, že se jedná převážně o kvartérní sektor a proto by nebylo dobré snižovat počty budoucích absolventů.

5.2. Hodnocení struktury žáků připravovaných ve školské sféře podle počtu zaměstnaných členěných dle skupin oborů

Tato kapitola obsahuje srovnání struktury zaměstnaných a struktury absolventů. Rozdíl oproti předchozí kapitole však spočívá v tom, že struktura zaměstnaných (respektive jednotlivé profesní podtřídy) je zde nastavena podle skupin odpovídajících oborům vzdělání. Výsledné hodnoty počtu pracovníků tedy uvádějí, kolik jich pracuje v profesích, jež odpovídají skupinám oborů vzdělání (nikoliv kolik pracovníků je v těchto oborech vzděláno). Některé podtřídy bylo nutné přiřadit do několika oborů (např. N51 Provozní pracovníci dopravy, vč. osádek a řidičů, N68 Technici dopravy, pošt a telekomunikací, N72 Vedoucí pracovníci podniků, organizací a organizačních jednotek a některé jiné), některé další nebylo možné přiřadit k žádné skupině oborů vzdělání. Nezačlenění pracovníci tvořili v roce 2002 necelých 17 % z celkového počtu (oproti 15 % v roce 1999).

Skupina oborů	Počet pracovníků			Podíl pracovníků			Trend		Počet absolventů		Podíl absolventů		Trend
	1994	1999	2002	1994	1999	2002	94-99	99-02	1999	2002	1999	2002	99-02
Hornictví, hutnictví	111,8	81,8	68,4	2,3%	1,8%	1,5%	-	-	713	221	0,6%	0,2%	--
Strojírenství	689,0	583,5	511,2	14,4%	12,5%	11,0%	-	-	13394	12183	10,6%	9,7%	-
Elektrotechnika	220,9	355,5	351,3	4,6%	7,6%	7,6%	++	o	11045	11675	8,8%	9,3%	+
Technická chemie	78,4	71,1	92,1	1,6%	1,5%	2,0%	-	+	1935	1256	1,5%	1,0%	-
Potravinářství	64,5	58,0	60,5	1,3%	1,2%	1,3%	-	+	2835	2714	2,2%	2,2%	o
Textil, oděvnictví	138,2	109,5	103,4	2,9%	2,3%	2,2%	-	-	4747	2506	3,8%	2,0%	-
Kožedělná výroba	22,2	15,3	11,3	0,5%	0,3%	0,2%	-	-	335	115	0,3%	0,1%	--
Zpracování dřeva, polygrafie	91,8	99,3	104,9	1,9%	2,1%	2,3%	+	+	5690	4770	4,5%	3,8%	-
Stavebnictví	456,4	429,2	389,6	9,5%	9,2%	8,4%	-	-	10205	7201	8,1%	5,7%	-
Doprava a spoje	113,8	119,0	93,1	2,4%	2,6%	2,0%	+	-	1294	1051	1,0%	0,8%	-
Zemědělství a lesnictví, veter.	274,5	219,4	193,2	5,7%	4,7%	4,2%	-	-	7013	6106	5,6%	4,9%	-
Zdravotnictví	178,8	192,0	191,9	3,7%	4,1%	4,1%	+	o	6082	5708	4,8%	4,6%	-
Ekonomika a administrativa	689,8	730,2	704,8	14,4%	15,7%	15,2%	+	-	19470	13401	15,5%	10,7%	-
Podnikání v oborech, odvětví			28,1			0,6%			7271	7452	5,8%	5,9%	+
Gastronomie, hotelnictví	174,4	176,6	193,6	3,6%	3,8%	4,2%	+	+	11382	12774	9,0%	10,2%	+
Obchod	288,2	292,1	282,6	6,0%	6,3%	6,1%	+	-	7457	6203	5,9%	4,9%	-
Právo, veřejnospr. činnosti	17,0	22,8	27,4	0,4%	0,5%	0,6%	+	+	2499	2228	2,0%	1,8%	-
Osobní a provozní služby	252,1	237,1	236,7	5,3%	5,1%	5,1%	-	o	3297	3463	2,6%	2,8%	+
Učitelství a sociální péče	208,4	209,9	211,7	4,3%	4,5%	4,6%	+	+	5148	2546	4,1%	2,0%	--

Tabulka podobně jako v předcházející kapitole uvádí počty a podíly pracovníků a absolventů, kteří (jak již bylo uvedeno) jsou rozděleni podle kmenových oborů vzdělání. Tabulka je doplněna vývojovými trendy mezi jednotlivými roky. Z uvedených hodnot vyplývá potřeba nebo naopak nadbytečnost absolventů na trhu práce v profesi odpovídající příslušnému oboru vzdělání.

21 Hutnictví, hornictví

Podíl absolventů hornických a hutnických oborů je výrazně nižší než podíl zaměstnaných pracovníků v příslušných profesích. Počet absolventů i jejich podíl na celku navíc výrazně v letech 1999 až 2002 poklesl. Díky tomu také je u této skupiny oborů podprůměrná míra nezaměstnanosti. Přestože tato situace odpovídá dlouhodobým trendům i potřebám v této profesi, v současnosti je některými zaměstnavateli hlášen nedostatek příslušně kvalifikovaných absolventů. Také proto dochází v těchto odvětvích často k uplatnění zahraničních pracovníků (viz např. zaměstnávání slovenských a polských pracovníků v podnicích ostravské aglomerace).

23 Strojírenství

Zaměstnanost i počet (podíl) absolventů ve sledovaných letech vytrvale klesá. Jak již bylo uvedeno v příslušné kapitole, zlepšení tohoto nepříznivého trendu do značné míry závisí

na přílivu zahraničního kapitálu do tohoto dříve silného odvětví. Ovšem v souvislosti s některými podniky zejména těžkého strojírenství lze předpokládat další pokles. Tabulka znázorňuje, že podíl absolventů této skupiny je mírně nižší než podíl těchto pracovníků na celkové zaměstnanosti, což by v podstatě vystihovalo situaci, která byla popsána výše.

26 Elektrotechnika

Podíl absolventů oborů této skupiny je mírně vyšší než jaký je podíl pracovníků v odpovídajících profesních třídách. Mezi roky 1999 a 2002 dokonce podíl absolventů mírně vzrostl, avšak vzhledem k příznivému vývoji zaměstnanosti nemusí být tento „přebytek“ absolventů (zejména pro absolventy některých vysoce perspektivních odvětví elektrotechniky) znepokojivý.

28 Technická chemie

Podíl pracovníků i absolventů byl ještě v roce 1999 vyrovnaný, ale (jak ukazují vývojové trendy jednotlivých skupin) po uvedeném roce by se měl projevit nedostatek absolventů oboru technická chemie. Jestliže totiž počet i podíl pracovníků v letech 1999 až 2002 vzrostl, u absolventů byl vývoj obrácený.

29 Potravinářství

Podíl absolventů poměrně značně překračuje podíl pracovníků; z hlediska vývoje se u obou skupin dá konstatovat stagnace.

31 Textil, oděvnictví

Podíl absolventů ještě v roce 1999 výrazně převyšoval podíl tohoto odvětví na celkové zaměstnanosti a tím se také tito absolventi stávali nadbyteční. Díky výraznému snížení počtu absolventů těchto oborů došlo v roce 2002 k vyrovnání jejich podílu s podílem zaměstnaných. Na druhou stranu je potřeba zdůraznit, že absolventi příslušných oborů zpravidla nemají o práci v textilním průmyslu či oděvnictví zájem.

32 Kožedělná výroba

Podíl jak pracovníků, tak také absolventů je velice nízký. Podíl absolventů sice neodpovídá (alespoň z pohledu hodnot uvedených v tabulce) struktuře zaměstnanosti, avšak vzhledem k trvajícimu propadu kožedělné výroby v České republice a nahrazování této produkce dovozem ze zahraničí nelze očekávat výraznější poptávku po domácích pracovních silách.

33, 34 Zpracování dřeva, polygrafie

Počet absolventů těchto oborů v letech 1999 i 2002 vysoce překračoval potřeby trhu práce, jinými slovy, podíl absolventů byl mnohem vyšší než podíl pracovníků příslušných profesí. Jak však konstatují Vojtěch, Koucký a Šťastnová, spojení těchto dvou skupin (zpracování dřeva a polygrafie) je nesourodé. Zatímco polygrafů je relativní nedostatek, u zpracovatelů dřeva platí opak.

36 Stavebnictví

V tomto případě je patrný zvyšující se „deficit“ absolventů příslušných oborů náležejících do stavebnictví. Je však potřeba podotknout, že se jedná o profese, o které není u absolventů zejména ze mzdových důvodů často zájem. Důvod je zřejmý: zaměstnávání cizinců především ze zemí na východ od našich hranic snižuje ze známých důvodů zaměstnatelnost českých pracovníků.

37 Doprava a spoje

V této skupině se zdánlivě projevuje nedostatek absolventů. Je to však do značné míry dáno tím, že v našem školství nejsou připravováni řidiči automobilové dopravy. Naopak v oblasti železniční dopravy, která tvoří podstatnou část absolventů oborů této skupiny, je relativní „nadbytek“.

41, 43 Zemědělství a lesnictví, veterinářství

Podíl absolventů byl v obou sledovaných letech vyšší než podíl zaměstnaných pracovníků. Jak již bylo uvedeno, jedná se o oblast, u které je i do budoucna potřeba počítat se snižováním podílu na celkové zaměstnanosti. Podobně by proto měl klesat i podíl absolventů příslušných oborů vzdělání.

51, 53 Zdravotnictví

Přestože podíl pracovníků stagnoval a podíl absolventů se snížil, v roce 2002 byl nadále patrný „převis“ absolventů v porovnání s podílem zaměstnaných pracovníků. Na druhou stranu však perspektivy zaměstnání absolventů jsou v této sféře oproti ostatním relativně vysoké.

62, 63 Ekonomika a administrativa

V důsledku vývoje mezi roky 1999 a 2002 došlo ke značnému poklesu podílu absolventů příslušných oborů, kterých je v komparaci k podílu zaměstnaných pracovníků, jak dokazuje tabulka, relativní nedostatek. Jak však dokládají údaje o počtech studentů v jednotlivých ročnících, pokles absolventů z roku 2002 byl dočasný a v následujících letech lze proto očekávat obrát.

64 Podnikání v oborech, odvětví

V tomto případě je velice obtížné přiřazení k dané podtřídě, neboť absolventi mohou díky kombinaci ekonomického a technického vzdělání a podnikatelské přípravy vykonávat činnosti odpovídající několika profesním (pod)třídám.

65 Gastronomie, hotelnictví

U skupiny těchto oborů existuje jeden z nejvyšších rozdílů mezi podílem absolventů a podílem pracovníků. Podíl absolventů je totiž více než dvojnásobně vyšší oproti podílu zaměstnaných. I přes navýšení zaměstnanosti mezi roky 1999 a 2002 však v tomto období došlo ke zvýšení zmíněného rozdílu mezi podíly obou skupin obyvatel. Cestovní ruch patří k jednomu z nejdynamičtěji se rozvíjejících odvětvích v ČR po roce 1989. Tento rozvoj je však v posledních letech „bržděn“ celosvětovou recesí v tomto odvětví a v této souvislosti se změnilo také postavení absolventů této skupiny oborů na trhu práce. Jejich míra nezaměstnanosti totiž v současné době (oproti roku 1999) patří k nadprůměrným.

66 Obchod

Podíl pracovníků na celkové zaměstnanosti se pohybuje stabilně mírně nad úrovní 6 %, naproti tomu podíl absolventů poklesl a v uvedených letech byl nižší než podíl zaměstnaných. Zaměstnatelnost absolventů je vzhledem k dosavadnímu rozvoji nadnárodních obchodních řetězců relativně dobrá. Do budoucna však v důsledku optimalizace nelze rozhodně očekávat nárůst zaměstnanosti.

68 Právo, veřejnosprávní činnosti

Vysoký relativní „přebytek“ absolventů nad pracovníky je dán rozvojem středoškolských oborů zaměřených na veřejnosprávní činnosti (ty však nejsou „vyjádřeny“

v zaměstnaneckých podtřídách), odrazem přebytku středoškolsky vzdělaných absolventů je jejich vysoká míra nezaměstnanosti. Naproti tomu absolventi s vysokoškolským vzděláním takové problémy s nalezením uplatnění zdaleka nemají.

69 Osobní a provozní služby

Z dat uvedených v tabulce vyplývá nedostatek absolventů pro profese vyplývající z přiřazených kmenových oborů vzdělání. Je to však způsobeno tím, že pro některé profese neexistuje adekvátní obor vzdělání (školník, uklízeč a některé další). Po odečtení těchto pracovníků totiž docházíme ke zcela jiné hodnotě a vztah mezi podílem absolventů a podílem zaměstnaných pracovníků (jedná se převážně o kadeřníky, kosmetičky) je mnohem vyrovnanější.

75 Učitelství a sociální péče

Podíl zaměstnaných poněkud překvapivě mírně narůstal, v souvislosti s trvalým (dlouhodobým) poklesem žáků nelze předpokládat další nárůst. Podíl absolventů mezi roky 1999 a 2002 silně poklesl a vykazuje tedy opačné vývojové trendy oproti vývoji podílu pracovníků. Podle odhadů by však mohlo výhledově dojít k nárůstu zaměstnanosti v oblasti sociální péče.

6. ZÁVĚR

Cílem této studie bylo zhodnocení postavení jednotlivých profesních tříd po roce 1989. Vzhledem k tomu, že podobná studie již byla vypracována v roce 2000, zajímavé a přínosné bylo zejména sledování vývoje, ke kterému došlo v posledních dvou až třech letech. Jak již bylo uvedeno, po roce 1989 došlo v české ekonomice k významným hospodářským změnám, což souvisí samozřejmě také se změnami v sektorové i odvětvové struktuře zaměstnanosti a se změnami na trhu práce vůbec. V tomto ohledu nejen Česká republika, ale i většina ostatních zemí bývalého východního bloku, více méně kopíruje západoevropské státy, které tento vývoj, resp. podobné změny v hospodářské struktuře a struktuře zaměstnanosti, prodělaly o několik desetiletí dříve. V České republice byla totiž vlivem poválečného vládnutí komunistické strany hospodářská struktura zakonzervována, resp. změny byly oproti západním zemím velice pomalé. Česká ekonomika a mnohé české podniky proto po roce 1989 byly nuceny se vyrovnat s nově vzniklou situací a projít restrukturalizací, což pro mnohé pracovníky znamenalo ztrátu zaměstnání. Ve svém důsledku tak došlo ke změně zastoupení jednotlivých sektorů jak na celkové zaměstnanosti, tak pochopitelně i na tvorbě HDP. Podobně jako např. v zemích Evropské unie, také u nás dlouhodobě dochází (přičemž tento trend byl po roce 1989 v ČR urychlen) ke snižování podílu na celkové zaměstnanosti v primární a sekundární sféře a naopak k navýšení podílu terciárním a kvartérním sektoru.

Z výše zmíněných důvodů se velice výrazně začala měnit také dosažená kvalifikační úroveň pracovníků. Po roce 1989 začal být totiž patrný význam vzdělání a zejména schopnosti a ochoty učit se a přizpůsobovat se nově vzniklým situacím. Zejména z pohledu nezaměstnanosti, která začíná být skutečným problémem až od 2. poloviny 90. let, ale také vzhledem k výraznějšímu přijímání a uplatňování nových technologií, na trhu práce lépe uspějí flexibilnější a adaptabilnější uchazeči s vyšší vzdělanostní úrovní. Jak jsme si ukázali v kapitolách věnujících se jednotlivým profesním třídám, ve všech případech došlo mezi roky 1991 až 2002 k úbytku počtu i snížení podílu pracovníků s nejnižším dosaženým (základním) vzděláním a v konečném důsledku tak došlo k navýšení průměrné úrovně vzdělanosti.

V této souvislosti se také prokázalo, že Česká republika více méně kopíruje vývoj profesní struktury vyspělých západních zemí. S tím rozdílem, že (jak bylo uvedeno výše) tento vývoj je o několik desetiletí oproti těmto zemím opožděn. Příčina je zřejmá: ekonomický vývoj byl do značné míry založen na kvantitativním růstu. Česká (československá) ekonomika byla centrálně řízena a plánována a navíc jako člen Rady vzájemné hospodářské pomoci byla směřována nejen vlastními potřebami, ale také potřebami těchto členských států (rovněž s podobně plánovanou ekonomikou a ve většině případů navíc mnohem zaostalejších). Neúměrná proto byla např. zaměstnanost v sektoru zemědělství, ve kterém bylo prioritou dosažení co možná nejvyšší soběstačnosti, často za cenu nepřiměřených nákladů (finančních i pracovní síly) a také ekologických následků (nadměrné využívání pesticidů, zemědělská činnost v oblastech vyloženě nevhodných atp.). Z důvodů, které rovněž vyplývají z hospodářských priorit „tehdejší doby“, byl značně naddimenzován primární sektor jako celek (kromě zemědělství se jedná hlavně o těžbu nerostných surovin) a s ním úzce spojený těžký průmysl. Jak je zřejmé, tato odvětví byla většinou úzce vázána na přírodní zdroje. V českých realitách se jednalo zejména o těžbu hnědého a černého uhlí

a na ni navazující hutnictví, koksárenství a energetiku. Na druhé straně zde byla nutnost dovozu obrovských objemů železné rudy pro výrobu oceli, jejíž spotřeba, vzhledem k zaměření průmyslu na těžkou strojírenskou výrobu, byla obrovská. Česká ekonomika byla na těchto odvětvích neúměrně závislá, což se projevilo rovněž nadměrnou zaměstnaností v nich. Pochopitelně, v podrobnějším měřítku zjistíme, že některé regiony (resp. regionální ekonomiky) byly v důsledku tohoto zaměření příliš jednostranně⁶. Důsledky deformace a nízké diverzifikace ekonomické struktury a tím i zaměstnanosti se projevily po roce 1989 a zejména od poloviny 90. let v podobě vysoké (a v mnohých případech stále rostoucí) nezaměstnanosti, která je v těchto regionech oproti celostátnímu průměru až dvojnásobná. Bezprostředně po roce 1989 bylo sice jasné, že podniky z těchto odvětví je potřeba restrukturalizovat, tehdejší vláda však ze strachu právě z vysoké nezaměstnanosti v těchto oblastech razantní změny odmítala. Situace se však stala neudržitelnou a patrně také v souvislosti s finančními problémy několika bank v polovině minulého desetiletí (jejichž prostřednictvím vláda držela tyto podniky „nad vodou“) bylo nutné tyto problémy začít řešit razantněji. Rovněž do budoucna je zřejmé, že útlum a likvidace dosud neefektivních výrobních bude probíhat i nadále.

Procesy, které započaly rokem 1989, tedy znamenaly celkovou změnu orientace i priorit české ekonomiky a obecně i posun těžiště výkonnosti ekonomiky a územní atraktivity z oblasti sekundárního do terciárního a zejména kvartérního sektoru. To jinými slovy znamená zánik, úpadek či stagnaci některých stávajících ekonomických aktivit (např. zmíněná těžba černého uhlí a odvětví těžkého průmyslu) a vznik řady nových či rozvoj některých stávajících právě v terciárním a kvartérním sektoru. Právě tyto činnosti (či odvětví) zaznamenávají po roce 1989 největší dynamiku (s určitým zpožděním oproti západoevropským zemím). Dokládá to také vývoj počtu pracovníků. Také vzhledem k celkovému poklesu zaměstnanosti v České republice (demografický vývoj populace, nastavení a vývoj školského a důchodového systému, změny v míře nezaměstnanosti ve sledovaném období – viz kapitola 4) došlo k výraznému nárůstu podílu profesí náročnějších na dosaženou kvalifikaci a stupeň vzdělání. Týká se to zejména profesních tříd N6 Techničtí pracovníci, N7 Pracovníci na úseku řízení a správy, a N8 Pracovníci školství, kultury, zdravotnictví, vědy, výzkumu a ostatní nevýrobní, kde se vyskytuje oproti ostatním relativně vysoký podíl pracovníků s maturitním a vysokoškolským vzděláním.

Byla-li řeč o profesích a ekonomických odvětvích, které po roce 1989 zaznamenaly rozvoj a nárůst zaměstnanosti, nesmíme opomenout stavebnictví a profesní třídu stavebních dělníků (N4). To zaznamenalo zejména v první polovině 90. let díky značným investicím rozvoj, což se projevilo také prudkým nárůstem zaměstnanosti.

Výše zmíněné teze týkající se poklesu podílu primárního a sekundárního sektoru a naopak nárůstu terciárního a kvartérního na celkové zaměstnanosti i např. HDP byly touto studií potvrzeny. K takovému vývoji významnou měrou přispívají také zahraniční investice, které ve stále větší míře směřují do moderních odvětví (zahraniční investice tak dnes tvoří

---

⁶ Je patrné, že v takto postižených regionech je dodnes zaměstnanost v těchto odvětvích značně nadprůměrná (v našem případě to nejlépe demonstruje profesní skupina N2 – Dělníci při těžbě a úpravě surovin, v hutnictví, energetice a vodním hospodářství). To dokládá také mapa (kapitola 3.2.) Moravskoslezského kraje a v podrobnějším členění (okresní úroveň) dospějeme k podobným výsledkům také u některých okresů severozápadních Čech (Most, Chomutov, Teplice).